

Универзитет „Свети Кирил и Методиј“
Филозофски факултет – Скопје
Постдипломски студии по Европски студии за интеграција

**Европските стандарди и одговорноста за клевета и навреда во
Република Македонија**

Изработила
Билјана Мицевска Јосифовска

Ментор
Проф. д-р Никола Тупанчески

Скопје, 2016 година

СОДРЖИНА

ВОВЕД	vi
ГЛАВА I	
1. Европска конвенција за заштита на човековите права	1
2. Толкување на Конвенцијата	3
3. Конвенцијата во националното право	4
4. Темелни права	6
5. Европски суд за човекови права: Организација на практика и постапка	7
ГЛАВА II	
6. Слободата на изразувањето и член 10 од ЕКЧП Член 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права	15
7. Опсег на заштита	17
8. Слобода на изразување	18
9. Што заштитува член 10 од ЕКЧП?	19
10. Категории на изразување	20
11. Различни средства за изразување	25
12. Легитимни цели	32
13. Заштита на националната безбедност	32
14. Спречување на нереди и криминал	34
15. Заштита на моралот	35
16. Заштита на репутацијата и честа на приватни лица	36
17. Заштита на приватноста, репутацијата и честа на јавните личности	37
18. Заштита на слободата на верата на другите	39
19. Спречување на откривање на доверливи информации	39
20. Зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството	43
21. Критики за судството	44
22. Спречување на несоодветно влијание врз судењето	45
23. Должности и одговорности според член 10 став 2	46

24. Должности и одговорности на новинари	48
25. Привилегираниот статус на медиумите како „кучиња – чувари“ на демократијата	52
26. Повисок праг на толеранција на критика на јавните личности	53

ГЛАВА III

27. Закон за декриминализација на клеветата и навредата во Република Македонија, стандарди и примена	56
28. Слобода на медиуми и пристап до информации	56
29. Декриминализација на навредата и клеветата во Република Македонија	65
30. Кои дела за нарушување на углед останаа во Кривичниот законик	67
31. Процедурални права	68
32. Резиме на правната рамка на ЕУ	68
33. Национално законодавство	70
34. Генезата на законските изрази ја утврдува разликата помеѓу навредата и клеветата	74
35. Дефинирање на јавниот интерес	75
36. Дефиниција за навреда	76
37. Класификација на клеветата	79
38. Кривична клевета	80
39. Граѓанска клевета	81
40. Одговорност за клевета во електронска публикација	86
41. Кој може да тужи за клевета?	87
42. Заштита на извори на информации	87
43. Утврдување на разликата помеѓу навредата и клеветата	87
44. Стандарди во однос на оцената на навредливиот карактер на вредносните судови	88
45. Стандарди во однос на клеветата	88
46. Докажување на вистинитост и товар на докажување	89
47. Кој може да се јави како тужител за клевета?	90
48. Ублажување на штета за навреда и клевета	92

49. Демант, одговор и исправка	92
50. Ограничен надомест за нематријална штета	93
51. Европската конвенција за човекови права и нејзино имплементирање во македонското законодавство, Проблем на истражување	95
52. Цели и задачи на ова истражување	97
53. Тези и недостатоци на некои од членовите на Законот	101
54. Компаративна анализа на националните законодавства и примената на декриминализацијата на навреда и клевета на новинари	104
55. Висина на санкции/надоместок на штета за клевета	108
56. Скенирање/оценување на слободата на изразување на медиумите во Република Македонија по примена на законот	111
57. Пресек на судски случаи на новинари	115
58. Пресек на судската пракса за навреда и клевета	116
59. Пресек на медиумското информирање за навредата и клеветата	117
60. Како да се избегне клеветата во медиумите	120

ЗАКЛУЧОЦИ **125**

БИБЛИОГРАФИЈА **129**

ПРИЛОЗИ

<i>Прилог 1. Издвоено мислење за граѓанската одговорност за навреда и клевета на Уставен судија г-ѓа Наташа Габер Дамјановска</i>	133
<i>Прилог 2. Меѓународно-правни документи на правото на слобода на изразување и слобода на медиуми</i>	137
<i>Прилог 3. Национално-правна регулатива</i>	138
<i>Прилог 4. Европска конвенција за човекови права (ЕКЧП)</i>	140
<i>Прилог 5. Повелба на фундаменталните права на ЕУ</i>	141
<i>Прилог 6. Решение на Уставен суд на Република Македонија за не поведување на постапка за целината и на посебни челнови од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда</i>	142

ВОВЕД

Анализата која следи под наслов „Европските стандарди и одговорноста за клеветата и навреда во Република Македонија“ произлезе од потребата за отворена дискусија околу примената на слободата за изразување и мисла во Република Македонија. По донесувањето на законот за декриминализација детектирани се проблеми во читањето и примената на законот како и потребата од едукацијата на судиите во користењето на праксата на Европскиот суд на човекови права при пресудувањето и третирањето на правото на слобода на изразување како кривична материја. Како поттик за анализа на декриминализацијата на клеветата и навредата претставува препознавањето на проблемите кои се однесуваат на ефективната заштита на правото на слобода на изразување и слободата на медиумите во Република Македонија.

Слободата на изразување е многу тесно поврзана со слободата на медиумите, односно нема слобода на изразување без слободни медиуми. Европскиот суд за човекови права директно ја поврзува слободата на изразување со слободата на медиумите и печатот.

Недоволното користење на искуствата на ЕСЧП и ЕКЧП од страна на судовите при постапувањето во случаите на клеветата и навреда, необученоста на судиите за судење на предмети од оваа област, како и не координација со повисоките судови при донесувањето на одлука за ваквите случаи уште повеќе ја истакнува потребата од длабинска анализа на Законот за граѓанска одговорност со цел да се дадат сугестии и предлози за подобрување на текстот на законот вклучувајќи и амандмани до пратениците.

Законот за граѓанска одговорност на клеветата и навредата беше донесен од Собранието без да се земат во предвид поголемиот дел од укажувањата направени од експертите и анализите во однос на спорните одредби.

Ова истражување има за цел да направи анализа на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клеветата, каква е негова примена, како и спроведувањето на директивите, регулативите и другите прописи донесени од страна на европските институции со цел да се декриминализира навредата и клеветата и нејзино пропишување како граѓанската одговорност.

Слободата на изразување и слободата на медиумите претставуваат камен темелник на едно демократско општество. Ова право е загарантирано со сите важни меѓународни

документи кои ги има ратификувано Република Македонија, како што се Универзалната декларација на Обединетите нации за човекови права од 1948 година, Меѓународната конвенција за граѓанските и политичките права од 1994 година како и Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи од 1997 година.

Уставот на Република Македонија ги гарантира граѓанските права и слободи. Во член 16 се гарантира и слободата на изразување и слободата на медиумите. „Се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата. Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање. Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации“.¹ Истиот член го гарантира правото на одговор и исправка како и заштита на изворите на информации. Со последната одредба од овој член нагласено се забранува цензурата. Идејата за декриминализација на навредата и клеветата беше покрената од новинарската заедница, која преку Здружението на новинарите лобираше за бришење на овие дела поврзани со нарушување на честа и угледот од Кривичниот законик и за донесување посебен закон со кој ќе се уредува одговорноста за навреда и клевета. Донесувањето на Законот значеше дека за нарушување на честа и угледот на кој било македонски граѓанин не може да се изрекува казна затвор, туку оштетената странка може да поведе постапка пред граѓански суд за надоместување на евентуална нематеријална штета.

Драматичното влошување на состојбата со слободата на медиумите во Република Македонија на најеклатантен начин се опишува преку драстичното опаѓање на рејтингот на земјата во индексот на слобода на печатот на релевантните светски невладини организации кои се занимаваат со заштитата и промоцијата на слободата на медиумите во светот. Имено, за четири години Република Македонија падна за 83 места на индексот на Репортери без граници за слободата на печатот², кој се базира на перформансите на секоја земја во почитувањето на одредени критериуми, како што се присуството на независност и плурализам на медиумите, почитување на безбедноста на новинарите, законодавството и институционалното опкружување во кое работат медиумите. Во 2009 година земјата се рангираше на 34 место, додека пет години подоцна падна на 117 место, рангирајќи се

¹ Устав на Република Македонија, <http://bit.ly/1PGRsX7>

² Reporters without borders, 2015 World Press Freedom Index, <http://index.rsf.org/#!/index-details>

после Таџикистан и пред Мали. Република Македонија лошо е рангирана и на индексот на Фридом Хаус за слободата на печатот во 2015 година.³ За пет години земјата паднала за 10 поени, забележувајќи најголем пад во споредба со сите балкански земји.

И Извештајот на Европската комисија за напредокот на Република Македонија за 2015 година (предаден на 11 Ноември 2015 година) бележи *уназад* во слободата на изразување. Во три наврати, ЕК се осврнува на прислушуваниите разговори за да ја потенцира контролата на власта врз медиумите. Во Извештајот се наведува дека новинарите се подложни на притисоци, закани и автоцензура. Наспроти законската рамка, се изразува загриженост за политичката независност на Агенцијата за аудиовизуелни услуги и улогата на МТВ како јавен сервис. Се укажува на политичко мешање во уредувачките политики, како и на блиски врски помеѓу владата и сопствениците на поголемите медиумите што добиваат најголем дел средствата од владините кампањи. ЕК ги наведува Сител, Канал 5, Алфа, МТВ како провладино ориентирани со селективен пристап при известувањето. Генерален заклучок е дека слободата на изразување останува сериозен предизвик.

Бавното процесирање на тужбите до тужените претставува уште една причина заради која судските постапки за навреда и клевета траат премногу долго. Некои предмети траат подолго и од две години, што е спротивно на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, односно на член 22 став 1 од Законот кој предвидува овие постапки да бидат итни. Тоа најмногу се должи на фактот што овие предмети ги водат само тројца судии кои истовремено постапуваат и по други предмети. Затоа во ова истражување меѓу другото ќе заклучиме дека не треба да се прават напори за промена на Законот туку дека напорите треба да се насочат кон промена на судската пракса. Законот се применува селективно односно Судот повеќе ги штити честа и угледот на функционерите отколку слободата на изразување. Судот на го гледа јавниот интерес и недоследно ја применува праксата на Судот во Стразбур.

Во анализата што следи главна задача е да се посочат недостатоците на Законот за декриминализација на навредата и клеветата. Во неа ќе ги наведеме разновидните облици на политичка контрола врз јавните и приватните медиуми, но и потребата од професионалните кодекси кои треба да ја штитат независноста на новинарите, но и да осигураат професионализам во нивната работа. Целта на медиумскиот плурализам се состои во осигурување дека може да се прочитаат, слушнат и видат различни мислења.

³ Freedom House, Freedom of the Press, <http://bit.ly/1OZ0Ffa>

Не постои слобода без одговорност, затоа што неограничените слободи може да доведат до прекршување на други човекови права, како што е правото на приватност. Ограничувањата мора да бидат оправдани од страна на владата со легитимни причини коишто можат да се подложат на анализа од страна на јавното мнение и како крајна инстанца од страна на правосудните институции.

Анализата која следи неможе да се замисли без разгледување на основната заштитна рамка на слободата на изразување или поконкретно востановените меѓународни стандарди и националната казнено- правна регулатива. Во истражувањето кое следи се наведени и случаи од други земји како најнапредни решенија со најубедливи расудувања на случаи за слободата на изразување. Ваквите аргументи можат да се претстават и во случаи од националниот суд и да се постапува по истите.

Истражувањето е содржано во три дела во кои се презентирани меѓународни договори како Европската конвенција за заштита на човековите права, правилата и стандардите утврдени според практиката на Европскиот суд за човекови права и имплементирањето, стандардите и примената на законот за декриминализација на клеветата и навредата во Република Македонија.

ГЛАВА I

1. Европска конвенција за заштита на човековите права

Европската конвенција за заштита на човековите права (во понатамошен текст ЕКЧП) беше усвоена 1950 година. Таа беше создадена во рамките на Советот на Европа, меѓународна организација формирана по Втората светска војна како резултат на првиот повоен обид за обединување на Европа. Конвенцијата претставуваше одговор на настаните во Европа. Таа претставува еден вид симболичка изјава за принципите за кои се залагаа западноевропските држави и беше своевидно средство кое можеше да ги заштити од комунистичката субверзија. Конвенцијата беше реакција на сериозните повреди на човековите права со кои се соочи Европа во текот на Втората светска војна. Таа требаше да послужи како аларм кој навремено ќе го сврти вниманието на западноевропските држави во случај на настанување на масовни повреди на човековите права и ќе овозможи навремена акција за нивно спречување. Наместо тоа, Конвенцијата беше користена заради покренување на прашања за конкретни повреди на човековите права во држави кои, во основа, ги почитуваат нејзините барања и се пример на кој се повикува Преамбулата на Конвенцијата или во случајот на посткомунистичките држави-членки кои ја презеле обврската за придвижување во оваа насока. Таа прерасна во Европска повелба на правата, а Европскиот суд за човекови права ја презема улога која има сличности со онаа на уставен суд во национален правен систем.

Конвенцијата стапи на сила во 1953 година и беше ратификувана од сите четириесет и седум држави-членки на Советот на Европа¹, чија популација од повеќе од 800 милиони луѓе се наоѓа под нејзина заштита.

Конвенцијата е дел на една мрежа на меѓународни договори за човекови права со универзална или регионална примена. Таа е регионален пандан на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права од 1966 година (МПГПП), чии потписнички се сите страни

¹ Тука спаѓаат: Албанија, Андора, Ерменија, Австрија, Азербејџан, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Кипар, Чешката Република, Данска, Естонија, Финска, Франција, Грција, Грузија, Германија, Унгарија, Исланд, Ирска, Италија, Латвија, Лихтенштајн, Литванија, Луксембург, Малта, Молдавија, Монако, Црна Гора, Холандија, Норвешка, Полска, Португалија, Романија, Русија, Сан Марино, Србија, Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарија, Република Македонија (ПЈРМ), Турција, Украина и Велика Британија. Европските држави Белорусија и Ватикан не се членки на Советот на Европа.

на Конвенцијата². На регионално ниво таа е компатибилна со Американската конвенција за човекови права од 1969 година³ и на Африканската повелба за правата на човекот и народите од 1981 година⁴. Како и овие договори, Конвенцијата ги заштитува правата кои за прв пат беа артикулирани во Универзалната декларација за човекови права од 1948 година.

Во Универзалната декларација човековите права се генерално поделени, од една страна, на граѓански и политички права и од друга на економски, социјални и културни права. Граѓанските и политичките права се оние кои произлегуваат од филозофијата на природното право од доцниот 18 век во Европа. Економските, социјалните и културните права се појавија по воспоставувањето на социјалистичките влади во почетокот на 20 век. Европската конвенција, првенствено ги штити граѓанските и политичките права. Вклучувајќи ги нејзините Протоколи, таа ги заштитува најголемиот број граѓански и политички права, но не сите. Таа не ги гарантира правата на припадниците на малцинските групи, слободата од расистичка и друга пропаганда или правото на признавање како лице пред законот. Погоре наведените права се заштитени со МПГПП, кој исто така содржи поцелосни гаранции за правата за „човечно“ и постапување со „дигнитет“ за време на притвор, на правично судење и на учество во јавниот живот. МПГПП забранува дерогација на обврските кои произлегуваат од него за време на војна или вонредна состојба во поглед на поголем број права отколку што тоа е случај со Европската конвенција. Некои гаранции од Конвенцијата можат да се најдат само со незадолжителните протоколи, кои не се прифатени од сите страни⁵. Сепак, воопштено изложените гаранции во текстот на Конвенцијата се толкувани со одредена намера, за да ги отстранат барем некои од овие дефекти.

Во споредба со најголемиот број други меѓународни договори за човекови права, Конвенцијата располага со многу силни механизми за стапување на сила. Таа дава можност и за државни и за индивидуални жалби. Според член 33, секоја страна може да поднесе тужба поради наводна повреда на друга страна која ја ратификувала

² МПГПП гарантира опционо право на индивидуална комуникација. Сите страни на Конвенцијата го прифатија правото на комуникација од МПГПП освен, Монако, Швајцарија и Велика Британија.

³ Во сила 1978 година. Дваесет и четири страни.

⁴ Во сила 1986 година. Педесет и три страни. Африканската повелба не е ограничена само на граѓанските и политичките права.

⁵ Најзначајна меѓу нив е посебната гаранција на недискриминација од Дванаесетиот протокол.

Конвенцијата. Според член 34, сите страни го прифаќаат правото на секое лице, невладина организација или група на поединци, без оглед на државјанството, а која тврди дека е жртва на повреда на Конвенцијата, да изнесе жалба против нив. Според Протоколот 11 и државните и индивидуалните жалби се изнесуваат пред Европскиот суд за човекови права, кој претставува постојан суд составен од судии во постојано заседание. Судот одлучува дали жалбата треба да биде допуштена за мериторно разгледување. Ако го помине овој тест, Судот одлучува за тоа дали постоела повреда со пресуда, која е обврзувачка според меѓународното право. Извршувањето на пресудите на Судот од страна на странките, а кои се донесени против нив, се мониторира од Комитетот на министри на Советот на Европа, кој е составен од владини претставници на сите држави-членки.

2. Толкување на Конвенцијата

Како договор, Конвенцијата мора да се толкува согласно правилата на меѓународното право за толкување на договорите, односно Виенската конвенција за правото на договорите од 1969 година. Во толкувањето на Конвенцијата значителен акцент е ставен на телеолошкиот пристап, односно пристапот кој настојува да ја открие нејзината „цел и смисла“. Во општа смисла ова е утврдено како „заштита на индивидуалните човекови права“ и зачувување и унапредување на „идеалите и вредностите на едно демократско општество“. Што се однесува до второто, се признава дека „демократијата“ претпоставува „плурализам, толеранција и прогресивност“. Прашањето за тоа дали Судот при толкувањето на Конвенцијата би требал да е под влијание на правото на европските држави е релевантно, но не само во контекстите во кои политиката на правото се менува. Прашањето може да се постави кога Судот треба да одлучи колку ригорозно да ги толкува барањата од Конвенцијата и во други околности. И овде секој постоечки европски консензус имал значаен импакт врз јуриспруденцијата на Судот. На пример, гласните укажувања на Судот за значењето на слободата на говорот и печатот во демократското општество произлегуваат од јасното уверување во однос на длабоковкоренетите вредности, кои генерално го јакнат европското општество. Толкувањето на Конвенцијата кое суштински отстапува од европската практика би ја поткопало довербата на државите во системот на Конвенцијата и оттука би го загрозило неговиот континуиран успех или прифаќање од страна на државите. Генерално, потпирањето на Судот врз кој било

европски консензус е прифатливо затоа што веројатно е дека тоа е во согласност со признаените стандарди за човековите права, како и во случајот со акцентот ставен врз слободата на говор. Но и покрај тоа, Судот треба да биде свесен дека владините и индивидуалните интереси не секогаш се поклопуваат и дека практиката може сепак да не биде прифатлива од аспект на човековите права само затоа што е следена од сите.

Денеска, Големиот судски совет и повремено Советите на располагање имаа сопствени (in house) документи кои даваат извонредно корисни и детални информации за компаративното и меѓународното право. Надвор од овие ресурси, Судот се потпира и врз колективното знаење на своите членови и на својот регистер, како и врз брифинзите на amicus curiae од невладините организации. Придонесот на судиите е несомнено вреден но е ограничен со судската практика на случаи на распит во советите и со фактот дека не е веројатно судиите да бидат експерти во сите области на нивното национално право.

Судот сè почесто се повикува на други извори на меѓународни стандарди за човековите права кога ја толкува Конвенцијата во своите пресуди. Така, тој се повикува на други договори за човекови права и други релевантни инструменти и од самиот Совет на Европа и од други меѓународни институции, како и на одлуки од тела кои ги применуваат. На еден договор може да се упати без оглед дали обвинетата држава е негова потписничка или не. Судот, исто така ја толкува Конвенцијата како договор наспроти заднината на меѓународното јавно право воопшто. Сето ова треба да се поздравува заради обезбедување пристап и униформност секаде каде што е тоа соодветно.

3. Конвенцијата во националното право

Меѓународните гаранции за човековите права се највредни кога можат да се спроведат согласно националното право. Дури и во случајот на така успешна меѓународна гаранција каква што е Европската конвенција за човекови права, правниот лек во националниот суд општо ќе биде поуверлив и поефикасен отколку пристапувањето кон меѓународната постапка. Според тоа, ако Конвенцијата може да се потпре врз националните судови на странката, една значајна дополнителна димензија е додадена на нејзината ефикасност, особено во држава која нема сопствена национална повелба за правата.

Конвенцијата претставува значаен меѓник во развојот на меѓународното право за човекови права. За прв пат, суверени држави прифатија правни обврски за обезбедување

на класичните човекови права за сите лица под нивна јурисдикација и им овозможија на сите индивидуи, вклучувајќи ги и сопствените државјани да изнесуваат тужби против нив, а кои водат до правно обврзувачка пресуда од меѓународен суд ако тој открие дека се виновни за повреда на правата. Ова е револуционерен чекор во правото на нациите кое со векови беше засновано на така длабоко втемелени основи како идеите дека третманот на државјаните е во домашна надлежност на државите и дека поединците не се субјекти на права во меѓународното право. Оттогаш на Конвенцијата и се придружија и други регионални и универзални договорно засновани гаранции за човекови права, но Конвенцијата останува најсофистицирана и детализирана јуриспруденција во меѓународното право за човекови права, а нејзините механизми за спроведување во сила се ненадминати според ефективноста и постигањата.

Конвенцијата има значително влијание врз домашното право на државите-потписнички. Таа служи како катализатор за промени во правниот систем што ја унапредува заштитата на човековите права на национално ниво, а со тоа индиректно го помага процесот на хармонизација на правото во Европа.

Во голем број случаи, државите пристапуваат кон измена на законодавството или практиката со цел да ги доведат во согласност со Конвенцијата поради пресуди во случаи во коишто не биле странка.

Конвенцијата врши влијание и врз внатрешното право и надвор од Европа. Нејзиниот текст е присутен и има одек во повелбите за правата во голем број држави, поранешни колонии на некои од државите-потписнички на Конвенцијата и јуриспруденцијата на Судот служи како инспирација или пак е цитирана во случаи пред домашните судови на неевропските држави.

Со оглед на важноста која сега му е придадена на системот на Конвенцијата како правен лек за поединците, интересно е да се забележи колку работите прогресирале во овој поглед и тоа над оригиналните намери на државите кои ја создадоа Конвенцијата. Нејзината оригинална намена не беше примарно да нуди лек за конкретни лица-жртви на повреди на Конвенцијата, туку да обезбеди колективна, меѓудржавна гаранција од која полза ќе имаат сите преку барањето националното право на договорните страни да се движи во зададени рамки. Индивидуалната жалба беше предвидена како механизам за изнесување на светлина на повреда на обврска од една на друга држава, а не како лек за

индивидуалната жртва. Во согласност со оваа концепција на Конвенцијата, не постои одредба за поединци да го упатуваат својот случај до Судот или да земаат учество во неговите постапки. Ова, сепак, не е начинот на кој еволуираше Конвенцијата. Поединецот се повеќе се наоѓа во центарот на случувањата со тоа што му е дозволено право на сослушување пред Судот, како и заради тоа што правото на индивидуална петиција до Судот доби задолжителен карактер. Колективната употреба на процедурата на пријателско помирување од страна на Судот, а порано и од Комисијата, а која вообичаено води до моментален правен лек за жалителот (надомест, извинување итн) и судска примена на член 41 за доделување на отштета на жалителот и покривање на трошоци, исто така, ја втемелија вредноста на конвенцискиот лек од позиција на поединецот. Ситуацијата која се разви на тој начин, преку која Стразбур обезбедува меѓународен лек за сите индивидуални жртви на повреди на Конвенцијата, сепак, сега се наоѓа под закана заради огромниот пораст на предмети пред Судот.

4. Темелни права

Согласно член 6 од Договорот за Европската унија и судската практика на Судот за правдата на ЕУ, Унијата ги почитува темелните права, како што се гарантирани со Повелбата за темелните права на ЕУ. Гарантирањето и унапредувањето на темелните права претставува основен принцип на правото на Унијата и воедно е резултат од заедничките уставни традиции на земјите-членки. Овие принципи се обврзувачки за институциите на Унијата во извршувањето на нивните овластувања и за земјите-членки на Унијата во спроведувањето на правото на Унијата (член 51 од Повелбата за темелните права на ЕУ). Заштитата на темелните права ги покрива традиционалните граѓански права, како што е правото на живот, забраната од тортура и деградирачки третман, правото на безбедност и слобода, воспоставување на јасно утврдени ограничувања за употребата на притворот, слободата на религија, слободата на говор и слободата на собирање и здружување. Европската унија, исто така, го гарантира и приватниот живот и заштитата на личните податоци согласно Директивата на ЕУ 95/46/ЕК на Европскиот парламент и Советот за заштита на граѓаните во врска со обработката на личните податоци и слободното движење на тие податоци. Согласно Повелбата на темелните права на ЕУ, нивото на заштита на правата со Повелбата не смее во никој случај да биде помало од она

на Европската конвенција за заштита на човековите права и темелните слободи. Со Лисабонскиот договор, ЕУ презема обврска за пристапување кон Конвенцијата.

5. Европски суд за човекови права: организација на практика и постапка

а) Воспоставувањето на новиот суд

Европскиот суд за човекови права е уникатно тело во историјата на меѓународното право. Повеќе од 800 милиони луѓе имаат непосреден пристап до него и можност да изнесат жалби за повреди на нивните основни права. Судот е во самиот центар на системот на заштита на човековите права, кој врши влијание врз демократските правни поредоци на речиси сите европски држави. Тој воспостави стандарди кои се прелеваат во правните поредоци на договорните држави и даде огромен придонес во моделирањето на домашното законодавство и практика во речиси секоја област на правото, како на пример администрирањето на кривичната правда, граѓанското и кривично право, семејното и имотно право итн. Ова е извонредно постигнување за меѓународниот трибунал, кој беше основан во 1959 година со намера да обезбеди систем на рано предупредување против ослабувањето на демократските стандарди или евентуалната појава на диктатури. Тој есенцијално политички мандат требаше да се постигне преку функционирањето на правото, а особено преку правото на поднесување индивидуална жалба.

Сегашниот постојан Суд, кој започна со работа на 1 ноември 1998 година со стапување во сила на Протокол 11, е производ на фузијата на две одделни, времени тела кои сега не функционираат - Европската комисија за човекови права и поранешниот Европски суд за човекови права. Усвојувањето на Протокол 11 беше поттикнато од серија фактори: растечко работно оптеретување на Комисијата и Судот, должината на времето потребно за решавање на случаите, како и желбата да се елиминира дуплирањето на постапката во која и Комисијата и Судот преземаа мериторно разгледување на допуштените предмети. Под Протокол 11, Комисијата и Судот беа заменети со единствена постојана институција, составена од по еден судија од секоја држава - договорничка на Конвенцијата. Судиите живеат и работат во Стразбур и не можат да се ангажираат во никаква дејност која е неспоива со барањето на функцијата со полно работно време. Исто така, Протокол 11 го укина формалното барање државите - договорнички да ја признаат надлежноста на Судот

пред тој да се зафати со разгледување на конкретен случај. Освен тоа, улогата на Комитетот на министри е редуцирана на надгледување на извршувањето на пресудите на Судот и повеќе не може да се повика да одлучува за основаноста на предмети кои не се пренесени на Судот. Според тоа, сегашната улога на Судот излегува надвор од пресудување само на материјалните прашања покренати од еден случај. Ова е сестран Суд, кој од Комисијата ги наследи суштинските задачи на филтрирање на жалбите, утврдување на фактите, оценување на допуштеноста и преговарање за пријателски решенија, покрај донесувањето на задолжителни и обврзувачки одлуки во допуштените предмети.⁶

Постојниот раст на бројот на случаи изнесени пред Судот од 1989 година наваму, од него бара постојано менување на работните методи за да се изнајдат начини за отфрлање на очигледно недопуштените случаи преку една економична процедура. Но набргу стана јасно дека Протокол 11 не е доволен и дека се потребни дополнителни структурни промени (реформа на реформата) за да може Судот да функционира ефективно. Ова доведе до креирање на Протокол 14, кој досега е ратификуван од 46 држави - договорнички, освен од Русија. Исто така се признава и дека постојаниот пораст на предмети од 12 % годишно постепено доведува до задушвање на Судот и до уривање на неговиот авторитет. Во 2005 година, Комитетот на министри формираше Група на мудри лица да ја истражи иднината на Судот и да воспостави модел за негов долгорочен развој. Групата излезе со Извештај во ноември 2006 година во кој понуди голем број далекосежни предлози. Меѓутоа, беше јасно дека размислувањето на Групата било засновано врз претпоставка дека промените од Протокол 14 ќе бидат воспоставени набргу и дека идната дискусија за нивните предлози ќе биде збогатена со новите информации за тоа како функционираат промените внесени со овој Протокол. Така, всушност, процесот на реформи застана, да се надеваме само привремено, чекајќи ја конечната одлука на Русија во врска со ратификацијата на Протоколот.

⁶ За реформа на Судот општо, види Wildhaber, *The European Court of Human Rights 1998-2006: History, Achievements, Reform*, 2006

б) Состав на судот

Вториот дел од Конвенцијата го уредува функционирањето на Судот и неговите постапки. Член 30 предвидува дека бројот на судии ќе биде колку и бројот на држави - договорнички. Тие се избрани со мандат од 6 години со право да бидат повторно избрани, иако под Протокол 14, по транзициониот период, се предвидува воведување на еднократен необновлив мандат во траење од 9 години, заради јакнење на судската независност. Мандатот на судиите им истекува кога ќе достигнат 70 годишна возраст, а од државата - договорничка ќе се побара да не номинира лице кое нема да биде во можност да го ислужи целиот мандат од 6 години поради ова правило.⁷ Сепак, кога се чита одредбата од член 23 став 7 („судиите остануваат на функција се додека не бидат заменети“) тоа внесува одредена забуна. Во практиката, судиите над 70 годишна возраст продолжуваат да ја вршат функцијата се додека не бидат заменети.

Критериумите за вршење на функцијата се дефинирани во член 21 од Конвенцијата, кој специфицира дека судиите треба да имаат „највисок морален углед“ и мораат да поседуваат квалификации кои се бараат за вршење на високи судски функции или да бидат правни стручњаци со призната компетентност. Последниов израз, за кој се смета дека значи „експерти во правото“, значително го проширува полето за изнаоѓање подобни кандидати. Резултатот е стразбурско судство со различни професионални бекграунди (моментално Судот вклучува поранешни судии на врховни и уставни судови, научни работници, бивши дипломати, обвинители и практичари од адвокатските комори на државите – договорнички). Според член 4 од Деловникот на Судот, судиите не смее да се инволвираат во никаква политичка или административна активност која не е компатибилна со нивната независност и непристрасност. Судиите даваат заклетва при стапување на функцијата⁸. Член 51 од Конвенцијата ги овластува судиите на одредени привилегии и имунитет во вршење на функцијата, со што се засилува независноста на Судот. Тие се уредени со Шестиот протокол од 1996 година кон Општиот договор за

⁷ Член 23 став 6 од Конвенцијата. Не постои одредба за постапка за одлучување на одговорноста на судиите кои заседаваат. Наместо тоа, прашањето се уредува со член 24 од Конвенцијата и член 7 од Деловникот на Судот, кои дозволуваат отповикување на судија со двотретинско мнозинство гласови на пленарното собрание на Судот.

⁸ Текстот е дефиниран во член 3 од Деловникот на Судот

привилегиите и имунитетот на Советот на Европа⁹, ратификуван речиси од сите држави-договорнички. Со него судиите имаат привилегии и имунитет со кои располагаат дипломати, а им се гарантира и имунитет од правен процес во поглед на зборови или постапки сторени при извршувањето на нивните должности. Тој ја гарантира и неповредливоста на нивните документи и преписка, како и таа на Судот и на Регистарот. Со член 4 од Протоколот, имунитетот може да биде одземен само од Пленарното собрание на Судот.

Во работењето на Претседателот на Судот му помагаат двајца потпретседатели, кои се и претседатели на одборите и тројца дополнителни претседатели на одборите (или судски совети) сите избрани од Пленарното собрание на Судот за мандат од три години, кој може да се обнови уште еднаш. Самата Конвенција останува тивка по однос на многу должности кои сега ги врши Претседателот, освен изјавата дека тој заедно со потпретседателите и претседателите на судските совети автоматски ќе бидат членови на Големиот судски совет.

Улогата на Претседателот е утврдена со член 9 од Деловникот.¹⁰ Одржувањето на добрите односи меѓу Судот и другите делови на Советот на Европа може да биде тешка задача, не само затоа што Претседателот мора да обезбеди Судот да остане целосно независен во судските работи, сепак прифаќајќи дека барем во административна смисла, Судот и Регистарот се автономни делови на поширокиот систем на Советот на Европа.

в) Избор на судиите

Со член 22 изборот на судиите му се доверува на Парламентарното собрание на Советот на Европа, кој изборот го врши од листа на тројца кандидати номинирани од договорната страна. Поднесените листи понекогаш се контроверзни. Иако изборот е прашање на Парламентарното собрание, не е јасно дали тоа може да наметне услови врз кандидатите и какви се тие. Во согласност со Резолуција 1366 (2004) и 1436 (2005), практиката на Парламентарното собрание е таква што тоа нема да гласа за листа се додека не е убедено дека се задоволени одредени услови како, сите тројца номинирани кандидати

⁹ ЕТС 162, достапно на <http://conventions.coe.int/tb>. Во сила во 1998, Азербејџан, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Португалија и Сан Марино се уште го немаат ратификувано Протоколот

¹⁰ Види ја улогата на Бирото кое му помага на Претседателот во водењето на работата и администрацијата на Судот. Тоа се состои од претседател, двајца потпретседатели, претседатели на одборите, секретар и заменик-секретар од Секретаријатот, член 9 од Деловникот на Судот.

да ги исполнуваат условите да бидат судии, да демонстрираат доволна независност од државата која ги номинира, да се способни за работа најмалку на еден од службените јазици на Судот, да бидат подготвени да живеат во Стразбур и во интерес на родовиот баланс, на листата да има најмалку еден маж или една жена. Листите кои не ги задоволуваат овие критериуми редовно се одбиваат, како и листите за кои се смета дека на Собранието не му нудат вистински избор поради големите диспаритети во квалификациите и искуството на кандидатите. Сепак, во вакви случаи државата-договорничка го задржува правото на номинирање на кандидати. Затоа ако државата инсистира на истата листа како и онаа која претходно била одбиена, настанува блокада за која Конвенцијата не предвидела решение. Таков застој настана во однос на листата на Малта, која била одбиена од Парламентарното собрание затоа што на неа немало жени-кандидати. Во текот на блокадата Малта го убедила Комитетот на министри да побара советодавна мислење од Судот, кој сметал дека треба да се внесе одредба за исклучоци кои на државата ќе и овозможат да избере национален кандидат кои ги задоволува условите утврдени со член 21, особено за држави во кои правната струка е мала по обем.

г) Правила и стандарди утврдени според практиката на Европскиот суд за човекови права

Советот на Европа како најстара организација на Европа во унапредување на човековите права, во 2009 година одбележа 60 години постоењето, а во Европскиот суд за човекови права, 50 години од своето основање. Во 2010 година беа одбележани 60 години од донесувањето на Европската конвенција за човекови права која ги постави основите на фундаменталните права во Европа и воедно со неа беше основан и Европскиот суд за човекови права со цел да осигура дека земјите-членки ги почитуваат своите обврски во поглед на гарантирање на правата заштитени со Конвенцијата како единствен и моќен инструмент за унапредување на цивилизациските вредности и демократски прогрес.

Содржината и целата на одредбите од Конвенцијата „живеат“ преку практиката на Европскиот суд за човекови права, поставувајќи правила и стандарди на однесување преку своите референтни одлуки. Со цел приближување на практиката на Судот со домашната пракса Академијата за судии и јавни обвинители во соработка со Советот на Европа спроведуваат обуки и превод на референтните одлуки на Судот поврзани со други земји-

членки на Советот на Европа и потписнички на Европската конвенција за човекови права. Со тоа домашните судии ќе можат директно да ги применат и во своите одлуки да се повикаат на членовите од Европската конвенција за човекови права, притоа овозможувајќи им да ја разберат правната логика и заштитените права гарантирана со неа.

Со ратификување на Конвенцијата Република Македонија има должност да обезбеди почитување и заштита на човековите слободи и права врз начелата на нивната еднаквост и комплементарност.

Европскиот суд за човекови права применува доктрина за „маргината на процена“. Таа се однесува на флексибилноста дадена на секоја држава при примена на Европската конвенција за човекови права.

Судот при оценувањето дали постои пропорционалност на интервенцијата ги истражува конкретните околности на случајот, а пред се:

- природата на интервенцијата;
- позицијата на апликантот и статусот на жртвата на клеветата;
- предметот на оспорената изјава;
- причините за интервенцијата, кои ги изнеле националните власти;
- медиумот преку кој изјавата е пренесена, односно степенот на дисемнација на спорната изјава итн.

Судот задолжително анализира дали изјавите, кои се предмет на интервенцијата се изјави за факти или „вредносни судови“. Изјавите за факти треба да се докажуваат и вообичаено товарот на докажување на нивната вистинитост паѓа на лицето кое ги изнесува или пренесува. Од друга страна, вредносните судови, како што се коментарите или мислењата, се смета дека не се подложни на докажување.¹¹ Во многу случаи е исклучително тешко да се направи оваа дистинкција и тоа е возможно исклучиво доколку во предвид се има целокупниот контекст.

Откако Судот ќе утврди дека во еден конкретен случај се работи за вредносни судови, а не за изјави за факти, следно нешто што утврдува е дали постои „задоволителна

¹¹ На пример, изјавата дека некој политичар е корумпиран, може да се земе како вредносен суд, доколку од контекстот произлегува дека авторот на изјавата ги имал предвид моралните и етички квалитети на оваа личност, а може да претставува и изјава за факти, доколку се даде во контекст на напис за конкретна коруптивна афера, со која тој политичар се поврзува.

фактичка основа" да ги поткрепи. Значи, дури и да се работи за вредносни судови, мора да постои одредена фактичка основа, врз основа на која тие се формирани. Неопходноста за постоење на врска помеѓу фактите и вредносните судови може да варира, во зависност од случајот.¹²

Европскиот суд за човекови права има разгледано неколку случаи во кои националните судови ги осудиле новинарите за изјави дадени од страна на друга личност. Ова е доказ дека многу национални јурисдикции се уште имаат тенденција да ги третираат новинарите како одговорни за известување за туѓите изјави. Меѓутоа, расудувањето на Европскиот суд за човекови права се движи во друга насока.

Во поглед на одговорноста за пренесувањето на туѓи изјави, Европскиот суд за човекови права има прилично јасен став (изразен во Пресудата *Thoma v. Luxemburg*, 2001): „...Судот нагласува дека казнувањето на новинар за пренесување туѓи изјави сериозно би го загрозило придонесот на печатот во отворањето дебата за прашања од јавен интерес и не би требало да се преземе, доколку нема исклучително силни причини за тоа".¹³

Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда во одредбата од член 10 став точка 1, на извесен начин ги имплементира овие принципи на Судот имено: „...исклучена е одговорноста за тврдење на факти штетни за честа и угледот на друг што е дадено во научно, книжевно или уметничко дело, во сериозна критика, во вршење службена

¹² Во случајот *Brasilier v. France*, 2006, испрашувањето на еден градоначалник пред национален трибунал за измама во врска со гласањето беше оценето како доволна фактичка основа за обвинување дека тој ги украде изборите. Повторно, при оценката дали постои „задоволителна фактичка основа" за формирање на определен вредносен суд, Судот го има предвид јавниот интерес на целокупната статија и дали се работи за некоја од привилегираните форми на изразување (како новинарското или политичкото изразување).

¹³ Најбитниот случај од овој тип, содржан во пресудата *Jersild v. Denmark*, 1994, не се однесува на клевета, туку дисеминација на расистички изјави. Јершилд бил дански новинар кој направил телевизиски документарец за неонацистичка група од млади лица. Во текот на филмот, тие дале низа екстремни и навредливи расистички изјави. По поплаките од јавноста, Јершилд и учесниците во документарецот биле гонети и осудени со примена на законите за расна омраза.

Во разгледувањето на случајот, Судот даде коментар, кој често го повторува, дека судовите не смеат да преземат улога во одредувањето како новинарите ја работат својата работа: „...начинот на објективно и урамнотежено известување може значително да варира, меѓу другото, зависно од тоа за кој медиум се работи. Не е работа на овој Суд, ниту на националните судови да ги заменат нивните улоги со оние на печатот во однос на тоа која техника на известување ќе ја усвојат новинарите". Финалниот заклучок на Судот е со големо практично значење за секојдневното постапување на новинарите: „...Казнувањето на еден новинар за помагање при ширењето искази дадени од друго лице во интервју сериозно би го попречило придонесот на печатот во дискусиите за работи од јавен интерес и не треба да се предочи, освен ако постојат особено силни причини да се стори тоа".

должност, новинарска професија, политичка или друга општествена дејност, во одбрана на слободата на јавно изразување на мислата или на други права или при заштита на јавен интерес или други оправдани интереси, **ако се изнесува или пренесува тврдење што е содржано во соопштение, одлука или друг документ на државен орган, установа или правно лице, или е изнесено на јавен собир, во судска постапка, или друга јавна манифестација на активноста на државни органи, установи, здруженија или правни лица или се пренесува тврдење што е јавно соопштено од друг".**

ГЛАВА II

6. Слободата на изразувањето и член 10 од ЕКЧП

Член 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права

Слобода на изразување

1. *Секој човек има право на слобода на изразувањето. Ова право ги опфаќа слободата на мислењето и слободата на примање и пренесување информации или идеи, без мешање на јавната власт и без оглед на границите. Овој член не ги спречува државите, на претпријатијата за емитување на радио, филм и телевизија да им наметнуваат режим на дозволи за работа.*

2. *Остварувањето на овие слободи, коешто вклучува обврски и одговорности, може да биде под определени формалности, услови, ограничувања и санкции предвидени со закон, кои во едно демократско општество претставуваат мерки неопходни за државната безбедност, територијалниот интегритет и јавна безбедност, заштита на редот и спречувањето на нереди и злосторства, заштита на здравјето или моралот, угледот или правата на другите; за спречување на откривање информации дадени во доверба или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството.*

Членот 10 ја гарантира слободата на изразувањето, едно од кардиналните права заштитено со Конвенцијата. Неговото историско значење е самоевидентно; тоа е извојувано по скапа цена низ долговековна битка. По уништувачкиот хаос од двете светски војни Холокаустот, творците на Конвенцијата ја реафирмираа оваа слобода како една од фундаменталните вредности на Советот на Европа. Евидентната важност која му е дадена на ова право и барањето за негова специјална заштита е лесно да се објаснат со неговата тесна врска со демократскиот политички процес и неговата улога како неопходно средство за малцинствата, политичките опоненти и цивилното општество во негување и поттикнување на јавни дебати. Ваквата уставна основа на слободата на изразувањето претставува јасна поддршка на конзистентното тврдење на стразбурските органи (Судот и порано Комисијата) дека мешањето во ова право може да се оправда само со „императивна нужност“, а дека исклучоците од него мораат да се толкуваат поединечно.

„Уставното“ значење на слободата на изразување е елаборирано во серија случаи. Судот го објасни својот пристап кон толкувањето на член 10 на следниов случај:

Надзорните функции на Судот го обврзуваат да посвети најголемо внимание на принципите кои го карактеризираат „демократското општество“. Слободата на изразување претставува една од суштествените основи на таквото општество, еден од базичните услови за неговиот прогрес и за развојот на секој човек. Зависно од став 2 на членот 10, тоа е применливо не само во поглед на информации или идеи кои се примаат со наклонетост или кои се сметаат за не навредливи или за неважни, туку и на оние кои ја навредуваат, шокираат или вознемируваат државата или кој било дел на популацијата. Такви се барањата на плурализмот, толеранцијата и прогресивноста без кои нема ни „демократско општество“. Тоа значи, меѓу другото, и дека секој „формализам“, „услов“, „ограничување“ или „казна“ наметнато во оваа форма мора да биде пропорционален на легитимната цел која се остварува.¹⁴

Ваквиот пристап доведе до развој на збир интерпретативни механизми во судската практика. Како и во јуриспруденцијата во врска со членовите 8, 9 и 11, првично Судот истражува дали постои мешање со слободата на изразување во рамки на првиот став од член 10 и ако е тоа случај, тогаш и дали таквото мешање може да се оправда според вториот став по основа на следните три стандарди: (i) дали осомничената мерка е „пропишана со закон“; (ii) дали таа е во функција на остварување на легитимната цел/цели; и (iii) дали е „неопходна во демократското општество“.

Првиот стандард, „пропишано со закон“ есенцијално е тест за правна основа, кој бара државните власти да го идентификуваат законот кој ја дава основата за ограничување на индивидуалното право од член 10. Второто барање, за легитимна цел, ретко генерира материјална дискусија во судската практика. Наместо тоа анализата главно се фокусира на третиот стандард, кој го претставува најтешкиот тест и за Судот и за странката во судскиот процес. Под фразата „неопходно во демократско општество“ Судот всушност, претпоставува постоење на „силна општествена потреба“ која може да се задоволи преку ограничување кое наметнува правичен или пропорционален биланс меѓу средствата избрани за нејзино постигнување и индивидуална слобода на изразување. Националните

¹⁴ Handyside v. UK A-24 (1976); 1 EHRR 737 para 49 PC.

власти имаат слобода на одлучување во поглед на постоењето на таква општествена потреба и изборот на мерките кои треба да се преземат. Државата, сепак, не располага со неограничена моќ во оваа смисла; наместо тоа Судот ја задржува надлежноста да одлучи дали националните власти приложиле и „релевантни и задоволителни причини“ за оправдување на мерките на мешање. Иако поттестот за релевантност, кој бара мерката да е погодна за постигнување на легитимната цел, ретко предизвикува сериозни пречки за тужените држави¹⁵, поттестот за задоволителност предизвика поригорозни оценки од страна на Судот, со тоа што прекумерната работа на мешањето фрла сенка на сомнеж врз причината или неговата пропорционалност.

Анализата во овој дел почнува со оцртување на границите на заштитата на член 10. Фокусот потоа ќе се сврти кон различните категории на изразување, специфичните прашања кои се однесуваат на печатот и лиценцирањето на медиумите, стандард „пропишан со закон“, легитимните цели, концептот за „должности и одговорности на носителите на правото на изразување“ и некои одделни методологии развиени од страна на Судот за справување со случаи на клеветата.¹⁶

7. Опсег на заштита

Опсегот на заштита под член 10 треба да се толкува широко за да ги опфати не само суштината на информациите и идеите, туку и разноликоста на формите и средствата низ кои тие се манифестираат, пренесуваат и примаат.¹⁷ Во функција на барањата на плурализмот, толеранцијата и прогресивноста, опсегот на заштита под член 10 е проширен за да ги покрие информациите или идеите кои се непријатни за државата или навредливи и шокантни за некои луѓе.¹⁸ Член 10 како таков не забранува дискусија или дисеминација на информации за кои постои сомнеж дека се невестинити.¹⁹ Понатаму, член 10 го гарантира негативниот аспект на слободата на изразување придружена со правото на

¹⁵ Види, на пример, *Roemen and Schmit v. Luxembourg* 2003-IV para 59; *Ernst v. Belgium* hudoc 2003; 37EHRR 724 para 104. Види исто, *Salov v. Ukraine* hudoc 2005 para 116; и *Dammann v. Switzerland* hudoc 2006

¹⁶ Harris D.J., M. O Boyle, C. Warbrick: *Law of the European Convention on Human Rights*, Butterorths, London, Dublin, Edinburgh, 1995

¹⁷ *Nilsen and Johnsen v. Norway* 1999-VIII; 30 EHRR 878 para 43 GC; и *Sokolowski v. Poland* hudoc 2005 para 44. *Janowski v. Poland* 1999-I; 29 EHRR 705 para 45 Com Rep.

¹⁸ Види, на пример, *Handyside v. UK* A24(1976); 1 EHRR 737 para 49 PC; *Muller and Others v. Switzerland* A133 (1988); 13 EHRR 212 para 33; *Jersild v. Denmark* A 298 (1994); 19 EHRR 1 para 37; *Sokolowski v. Poland* hudoc (2005) para 41; и *Klein v. Salov v Ukraine* hudoc (2005) para 113.

¹⁹ *Salov v Ukraine* hudoc (2005) para 113

молчење. Во практиката на Конвенцијата постои зголемено признание на ова имплицитно право²⁰, бидејќи тоа е посебна важност за слободата од самоинкриминацијата (обвинувањето) и правото на претпоставена невиност.

8. Слобода на изразување

Политичките слободи и права во својата целина го изразуваат политичкиот субјективизам на граѓанинот и му овозможуваат да учествува во политичкиот живот на земјата. Тоа се права од првата генерација и ја изразуваат основата на либералната концепција на демократијата воопшто. Оттаму, слободата на изразувањето е едно од централните права од чие постоење или непостоење во голема мера зависи остварувањето на другите политички права, односно тоа е предуслов за уживање на многу други права и слободи загарантирани со Европската конвенција за човекови права.

Слободата на изразување има две димензии: право на користење на говорот во јавниот живот и право на граѓанинот да ги изразува своите мисли и ставови. Говорот се признава како вредна категорија, бидејќи јавната расправа претставува корисен инструмент за постигнување на други општествени цели и втората категорија, лично изразување, само за себе, се смета за човечко добро. Ако слободата на говорот се вреднува како важно средство, таа се поврзува со две меѓусебно поврзани цели. Прво, таа е оправдана како најдобар начин за сигурно откривање на вистината и второ, оправданоста на слободата на изразување е поврзана со идејата дека слободно соопштување на чувствата, мислењата и идеите се од основна важност за развојот на личноста во едно општество.²¹ Желбите на човекот за убедување, поттикнување, тврдење и слично претставуваат моќно присуство во секоја општествена ситуација и нивното потиснување честопати се смета дека ги кочи дел од најкреативните аспекти на човековата природа. Исто така, способноста на човекот да биде предизвикан, испровоциран од идеите на други може да биде многу важно за формирање на личните верувања кои се во основа на човековата способност за само дефинирање.

²⁰ Funke v. France A256-A (1993); 16 EHRR 297 para 44. Види исто K v. Austria A 255-B (1993) para 46 Com Rep.

²¹ Димишкова, С. Слободата на изразувањето и демократијата, Скопје, Вечер прес, 2008

9. Што заштитува член 10 од ЕКЧП?

Во контекст на ефикасна политичка демократија и почитување на човековите права од ЕКЧП, слободата на изразување не е важна само како таква, туку има и централна улога во заштита на други права. Без широка гаранција на ова право и негова заштита од независни и непристрасни судови нема слобода, ниту демократија. Овој општ став е неспорен.²² Оттука, се отвора прашањето и што се опфаќа ова право, односно што се сè заштитува со него.

За членот 10 карактеристично е тоа што тој го штити и изразувањето што носи ризик за нанесување на штета на интересите на другите, како и штета на јавниот интерес. На тој начин го толерира објавувањето на некои информации кои му штетат на угледот на индивидуата и ризикот дека шокантни и неумерени изјави на јавните собири предизвикуваат вознемирување или ги навредуваат тие кои ги слушаат. И покрај тоа што не постои едноставна основа за оправдување на приоритетот кој му се дава на изразувањето во однос на останатите интереси, широко е прифатено мислењето дека толерирањето на различни погледи е битен аспект на демократските процеси.

Заштитата доделена со член 10 ги опфаќа и информациите и ставовите изразени од страна на мала група или на едно лице, дури и кога таквото мислење е шокантно за мнозинството. Притоа, треба да се истакне дека толеранцијата кон гледиштата на индивидуите е важна компонента на демократскиот политички систем.²³

Членот 10 не го штити изразувањето што подразбира само говор, туку се однесува и на слики²⁴, идеи²⁵ и дејствија наменети да презентираат информации или идеи. Членот не ја штити само содржината на идеите и информациите, туку и нивната форма. Печатените

²² Frowein J.: Freedom of expression under the European Convention on Human Rights, Monitor/Inf(97)3, Council of Europe

²³ Димишкова, С. Слободата на изразувањето и демократијата, Скопје, Вечер прес, 2008

²⁴ Ibid; Muller против Швајцарија, 1988 година, серија А, бр.133 (конфискација од страна на швајцарските власти на слики изложени од страна на сликарот и осудување на парична казна поради недолични публикации - нема прекршување на чл. 10)

²⁵ Ibid; Chorherr против Австрија, 1993 година, серија А, бр. 266-В (апсење, притвор и осуда на апликантот поради нарушување на јавниот ред, по неговото одбивање да престане да дистрибуира летоци и да изложува постери во текот на воена парада во Австрија - нема прекршување на чл. 10)

документи²⁶, радиодифузијата²⁷, цртежите²⁸, филмовите²⁹ или електронско - информациските системи исто така се заштитени со овој член.

10. Категории на изразување

Европскиот суд од време на време се повикува на категории на изразувањето. Тоа значи дека треба да бидат прецизирани различните карактеристики на секоја категорија поодделно. Генерално гледано преседентното право познава три категории: политичко, граѓанско, комерцијално и уметничко³⁰.

Политичко изразување

Судот во Стразбур и придава најголема важност токму на категоријата политичко изразување, а бара и најсилни причини за оправдување на ограничувањето на употребата на политичкиот говор. Ваквата позиција на политичкиот говор произлегува од концепцијата на Судот за него како централна одлука на демократското општество, односно за развојот на општеството, а истовремено и поради неговата поврзаност со изборниот процес во модерната држава.

Слободата на политичката дебата и слободните избори претставуваат „суштина на секој демократски систем“³¹. Здравата демократија бара владата да биде изложена на постојан надзор не само од страна на законодавната и судската власт, туку и од пошироката јавност и медиумите.³² По сила на својата доминантна моќ, владата, и на национално и на локално ниво,³³ мора да толерира најширок степен на критики против себе. Таа мора да внимава и да избегнува создавање на каков било застрашувачки ефект

²⁶ Ibid; Handyside против Обединетото кралство, 1976, серија А, бр. 24 (забрана на британските власти за книгата Мал црвен учебник - нема прекршување на чл. 10)

²⁷ Ibid; Groppera Radio AG против Швајцарија, 1990, серија А, бр. 173 (забрана изречена во Швајцарија за сопственикот на фирма односно на концесија за колективни антени да пренесува преку кабловска мрежа програми кои се емитуваат од Италија - нема прекршување на чл. 10)

²⁸ Ibid; Muller против Швајцарија, 1988, серија А, бр. 133

²⁹ Ibid; Otto Preminger Institut против Австрија, 1994 серија А бр. 295-А (заплenuвање и конфискација на филм кој австриските судови го сметаат за недоличен-нема прекршување на чл. 10)

³⁰ За категориите за изразување повеќе види во Harris D.J., M. O Boyle, C. Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights, Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1995, стр 27-37; Janis M., Kay R., Bradley A.: European Human Rights Law, Clarendon Press, Oxford 2000 стр.200-256

³¹ Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium A 113 (1987); 10 EHRR 1 para 47 PC; Lingens v. Austria A 103 (1986); 8 EHRR 407 paras 41-2 PC; и Bowman v. UK 1998-I para 42 GC.

³² Види, на пример, Sener v. Turkey hudoc (2000) para 40; Lombardo v. Malta hudoc (2007) para 54; и Vides A izsardzibas Klubs v. Lithuania hudoc (2004)

³³ Lombardo, id, para 54

кој рестриктивните мерки кои ги преземаат можат да го имаат врз политичкото изразување.³⁴

Природата на говорот е основна во оценувањето на стандардот за контрола кој го применува Судот. Затоа се застапува воспоставеното правило дека рестрикциите на политички дискусии бараат стриктна контрола.³⁵ На политичкото изразување на избраните претставници или новинарите му е даден „привилегиран“ статус поради неговиот придонес во јавните дебати за прашања од општ интерес. Судот изнајде цела серија интерпретативни алатки, вклучувајќи ги и доктрините на „заstraшувачки ефект“ и „помалку строга алтернатива“ за да ја зајакне ефективноста во гарантирањето на слободата на политичкото изразување. Во *Ahmet Sadik v Greece*,³⁶ грчки парламентарец, кој циркулар коминике во кои муслиманските малцинства во западна Тракија ги нарекол „турски“, бил осуден за кривично дело за заведување на избирачите. Комисијата ја сметала таквата намера за евидентно прекумерна, затоа што не постоела индикација на поттикнување на насилство. Дури и мало ниво на штета нанесена на локалните советници за клевета и навреда во критичките коментари во однос на јавната власт може да биде доволно за да се претпостави неприфатливиот ефект на заstraшување во однос на политичкото изразување на советниците.³⁷ На владата може да и биде наметната должност да ја докаже преодминантната тежина на општествените цели кои ја бараат нејзината мерка. Дури и изјави за кои се смета дека претставуваат закана за националната безбедност и јавниот поредок, или на територијалниот интегритет на државите - членки, може да го наведе Судот да разгледа дали оспорената мерка „најмалку ги повредува правата“³⁸ или генерално да ја разгледа во детаљ.³⁹

Политички партии и слобода на изразување

Виталното значење на правата загарантирани со член 10 најмногу можат да се почувствуваат од стана на политичките партии. Судот ја признава нивната круцијална

³⁴ *Castells v Spain* A 236 (1992); 14 EHRR 445 para 46

³⁵ *Id.*, para 42; *Piermont v France* A 314 (1995); 20 EHRR 301 para 76; *Ceylan v Turkey* 1999-IV; 30 EHRR 73 para 34 GC

³⁶ 1996-V; 24 EHRR 323 Com Rep (неицрпување на правни лекови)

³⁷ *Lombardo v Maltahudoc* (2007) para 61

³⁸ *Incal v Turkey* 1998-IV; 49 EHRR 449 GC

³⁹ Види, на пример, *Piermont v France* A 314 (1995); 20 EHRR 301

улога во унапредувањето на плурализмот⁴⁰ и обезбедувањето на здраво функционирање на демократијата⁴¹ до степен во кој нивните активности се сметаат како колективно практикување на слободата на изразување, политичките партии се целосно овластени за заштита на правата од член 10⁴². Во *United Communist Party of Turkey v Turkey*⁴³, Судот оцени дека:

Една од клучните карактеристики на демократијата е можноста која таа ја дава за разрешување на проблемите на земјата преку дијалог, без посегнување по насилство, дури и кога е иритирачка. Демократијата почива на слободата на изразување. Од таа гледна точка, не може да има оправдување за попречување на една политичка група само затоа што настојува во јавноста да ја дебатира ситуацијата во име на дел од популацијата на државата и да учествува во националниот политички живот за да најде, согласно демократските норми, солүции кои можат да ги задоволат сите засегнати лица.

Сепак, едно од најпроблематичните прашања се однесува на политичките партии чии лидери поттикнуваат насилство или дизајнираат политики кои не ги почитуваат демократските принципи, или чија цел е уништување на демократските системи и повредување на правата загарантирани во демократијата. Според Судот, таквите политички партии „не можат да се повикуваат на заштитата на Конвенцијата против казни кои им се наменети поради вакви причини“.⁴⁴ Сепак треба да се потсети дека овие партии не можат инхерентно да се лишат од правата на слобода на говор од член 10. Во *Stankov and the United Macedonian Organziation Plinden v Bulgaria*,⁴⁵ Судот оцени дека:

Суштината на демократијата е во нејзиниот капацитет да ги решава проблемите преку отворена дебата. Широки мерки од превентивна природа за потиснување на слободата на здружување и изразување од друг вид, освен оној кој поттикнува насилство или одрекување на демократските принципи, колку и да изгледаат шокантни или

⁴⁰ Судот нагласи дека нема демократија без принципот на плурализам: *Refah Partisi (The Welfare Party) v Turkey* 2003-11 para 89GC

⁴¹ *United Communist Party of Turkey v Turkey* 1998-I paras 42-3 и *Refah Partisi (The Welfare Party) v Turkey* 2003-11 para 88 GC

⁴² *Refah Partisi (The Welfare Party) v Turkey* 2003-11 para 89GC

⁴³ 1998-I para 57 GC

⁴⁴ Види *inter alia*, *Socialist Party v Turkey* 1998-441 paras 46-7 GC; *Yazar v Turkey* 2002-11 para 49; и *Refar Partisi (The Welfare Party) v Turkey* 2003-11 paras 98 and 110 GC

⁴⁵ 2001-IX para 97.

неприфатливи одредени погледи или употребени зборови од страна на властите, и колку и да се нелегитимни барањата кои се прават, и прават лоша услуга на демократијата и не ретко ја загрозуваат.

Превентивната интервенција придружена со концептот на „милитантна демократија“⁴⁶ не смее да заврши во разбирање на структурата на демократијата преку нејзиниот корозивен импакт.⁴⁷

Граѓанско изразување

Идејата за јавен интерес има автономно и широко значење во Конвенцијата. Тој е конструиран на либерален начин во судската практика за да ги опфати социјалните, економските, културните дури и комерцијалните и верски аспекти. Изразување кое тврди дека е од јавен интерес може соодветно да се опише како граѓанско изразување.⁴⁸ Емитирањето на програма која критички ја истражи швајцарската колаборација со нацистичка Германија во текот на Втората светска војна беше евидентно од јавен интерес.⁴⁹ Поширокото значење на граѓанското изразување може да се илустрира со *Steel and Morris v UK*.⁵⁰ Таму, Судот го сметаше обвинението дека McDonald's е одговорен, меѓу другото и за земјоделството, уништување на шумите, канцер и експлоатација на деца, нешто што е од јавен интерес и вредно за висок степен на заштита. Поконтраверзна е одлуката во *Paturel v France*.⁵¹ За припадник на Јеховините сведоци, кој во својата книга ги споделил методите на репрограмирање преку здружување кое им помага на жртвите на религиозните секти со методите употребувани во советските концентрациони кампови, беше утврдено дека дејствувал во јавен интерес фрлајќи светлина на методите за борба против сектите.

Уметничко изразување

Речиси и да нема потреба да се нагласува колку уметничката слобода е витална за збогатување на човештвото и за разноликоста на цивилизациите. Диктумот на Судот е

⁴⁶ Изразот „милитантна демократија“ беше составен од Karl Loewenstein, in 31 *AmPol Sci Rev* 417 (1937)

⁴⁷ Macklem, 4 *Int'l J Const. L* 488, at 514 (2006)

⁴⁸ Види Jacq and Teitgen, in Delmas-Marty, ed, *The European Convention for the Protection of Human Rights - International Protection versus National Restrictions*, 1992, p 64.

⁴⁹ *Monnat v Switzerland* hudoc (2006) para 58.

⁵⁰ 205-11; 41 *EHR* 403 para 88.

⁵¹ *Hudoc* (2005) paras 41-2

дека заштитата од член 10 се пренесува и на изразувања кои „ја навредуваат, шокираат или вознемируваат државата или некој дел од населението“⁵², што е од посебна важност за уметничката работа. Фактот што уметничкото изразување е поттикнато од комерцијални причини или е дизајнирано заради стекнување на профит не треба да влијае на намалување на заштитата според член 10. Вредностите на либералната демократија кои се вградени во системот на Конвенцијата значи дека уметниците треба да бидат охрабрани слободно да ги манифестираат своите уметнички убедувања да ја оспоруваат ортодоксицијата како авангарда и да создадат ново и критичко мислење. Мисијата на уметниците да му се спротивстават на естаблишментот преку радикални дела треба да биде охрабрувано како суштински придонес на плуралните културни вредности во демократиите⁵³. Заклучок од уставно значење за уметничкото изразување беше изнесе од Судот на следниов начин:

„...член 10 ја вклучува и слободата на уметничкото изразување, значајно во рамки на слободата за примање и пренесување информации и идеи, која дава можност за учество во јавна размена на културни, политички и општествени информации и идеи од секаков вид...Оние кои создаваат, изведуваат, дистрибуираат или изложуваат уметнички дела придонесуваат во рамнеа на идеи, мислења, што е суштествено за демократското општество. Оттука, државата има должност да не ја ограничува неоправдано слободата на изразување на авторот...“⁵⁴

Сепак, во споредба со политичкото изразување, политиката на носење одлуки на Судот е таква што му дава помалку привилегирана позиција на уметничкото изразување. Она што треба да се избегнува е употребата на концептот „должности и одговорности“ за да се маскираат опресивни мерки чиј ефект може да ја сузбие уметничката имагинација и креативност.⁵⁵

Комерцијално изразување

За комерцијалното изразување може да се каже дека не се смета исто толку вредно за заштита како политичкото или уметничкото. Идентификацијата на содржината на оваа

⁵² Handyside v UK A24 (1976); 1 EHRR 737 para 49 PC.

⁵³ Лестер упатува на „инхерентно субверзивната природа на уметничкиот импулс“

⁵⁴ Alinak v Turkey hudoc (2005) para 42

⁵⁵ Harris D.J., M. O Boyle, C. Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights, Butterorths, London, Dublin, Edinburgh, 1995

категорија на изразување е без тешкотии. Во литературата обично се наведуваат две причини зошто овој вид на изразување насочено кон комерцијални или економски интереси треба да ужива помала заштита од говорот кој вклучува донесување политички одлуки.⁵⁶ Прво, би можело да се каже дека регулирањето на таквиот говор не наметнува никаква опасност за главната вредност на уставната гаранција на слободата на изразување и нејзиниот однос кон демократскиот процес. Второ, постои проникнувачка и утврдена практика на економско регулирање кое нужно вклучува ограничување на говор кој се однесува на економски трансакции. Главна цел на комерцијалното изразување е јакнење на економскиот интерес на поединците и претпријатијата. Комерцијалното рекламирање како средство на пренесување информации за карактеристиките на услугите и производите до консуматорите е најзначајна форма.

Од пресудите на Судот може да се види дека државите имаат широка зона на толеранција на регулирањето на професионалното рекламирање во однос на начинот на кој би се вмешале во слободата на изразување на тој што рекламира.⁵⁷

11. Различни средства за изразување

а) Печат и новинарска слобода⁵⁸

Судот повеќепати нагласувал дека член 10 ја гарантира не само суштината и содржината на информациите и идеите, туку и средствата за нивно пренесување. Во судската практика на печатот му е доделена најширока можна заштита, вклучувајќи ги и подготвителните дејствија пред објавувањето, како што се истражувањето и анализите кои ги прават новинарите,⁵⁹ како и доверливоста на нивните извори, како што ќе биде прикажано подолу. Претходните ограничувања во однос на печатот, сами по себе, не се некомпатибилни со член 10,⁶⁰ но не смеат да создадат трик - средства за воведување на репресивни мерки против антивладините медиуми. Според тоа, ова е област во која не

⁵⁶ Janis M., Kay R., Bradley A: *European Human Rights Law*, Clarendon Press, Oxford 2000, стр 240-246

⁵⁷ Случаите *Casado Coca v. Spain* A 285 (1994) исто и во *Jakubowski v. Germany* A 219-A (1994)

⁵⁸ Harris D.J., M. O Boyle, C. Warbrick: *Law of the European Convention on Human Rights*, Butterorths, London, Dublin, Edinburgh, 1995

⁵⁹ *Sunday Times v UK* (No2) A 217 (1991); 14 EHRR 229 para 51 PC и *Dammann v Switzerland* hudoc (2006) para 52

⁶⁰ Види, на пример, *Krone Verlag GmbH & CoKG and MEDIAPRINT Zeitungs and Zeitschriftenverlag GmbH & Co KG v Austria* No 42429/98 hudoc (2003) DA

само тестот на пропорционалност,⁶¹ туку дури и двата стандарда за „пропишано со закон“⁶² и „леgitимни цели“ можат да бидат строго применети.

Не е спорно дека улогата на печатот како „куче - чувар“ на јавноста е витална за демократскиот политички процес.⁶³ Печатот и истражувачкото новинарство гарантираат здраво функционирање на демократијата, изложувајќи ги политичките одлуки и чинење или нечинење на владата под блиска контрола на јавното мислење,⁶⁴ олеснувајќи го учеството на граѓаните во процесот на донесување одлуки. Таквата функција на печатот во негувањето на демократијата претставува голема важност која е во содејство со правото на јавноста да прима информации и идеи од јавно значење,⁶⁵ вклучувајќи ги и оние за спорните политички прашања.⁶⁶ Печатот и обезбедува на јавноста „најдобри средства за откривање и формирање на мислења за идеите и ставовите на политичките лидери“.⁶⁷ Дури и надвор од политичкиот процес, печатот помага во формирањето на јавно мислење формирано врз факти, негува и стимулира критичка јавна дебата за прашања од јавен интерес. Покрај тоа, вестите се „деликатен производ“. За да се избегне тие да станат неактуелни, континуираните рестрикции против печатот мораат да бидат подложни на строга контрола во поглед на постоењето на „убедливи“ интереси, кои дејствуваат како контраатежа.⁶⁸ Како последица на неговата тесна врска со демократијата, опсегот на слободата на печатот мора да биде сфатен на широк начин за да дозволи еден степен на претерување, па дури и на провокација.⁶⁹ Поради тоа, потребен е најстрог надзор во оценувањето на ограничувањата на слободата на печатот.⁷⁰

⁶¹ Види, на пример, *Observer and Guardian v UK* A 216 (1991); 14 EHRR 153 para 60PC; *Gaweda v Poland* 2002-11; 39 EHRR 90 para 35

⁶² Види, на пример *Gaweda V Poland*, id, para 40

⁶³ Види *inter alia*, *Sunday Times v UK (No 1)* A 30 (1976); 2 EHRR 245 para 65 PC; *Sunday Times v UK (No 2)* A 217 (1991); 14 EHRR 229 para 50 PC; *Jersild v Denmark* A 298; 19 EHRR 1 para 35; *Goodwin v UK* 1996-11; 22 EHRR 123 para 39 GC. Види исто *Vides Aizsardzibas Klubs v Lithuania*, Judgment of 27 May 2004, para 42 (признавање на слична функција на куче-чувар за HBO)

⁶⁴ *Ozgur Radyo-Ses Radyo Televizyon Yapim Ve Tanitim v Turkey* hudoc (2006) para 78

⁶⁵ *News Verlags GmbH & Co KG v Austria* 2000-I; 31 EHRR 246 para 56

⁶⁶ Види, *inter alia*, *Lingens v Austria* A 103 (1986); 8 EHRR 407 paras 41-2 PC; *Erdogdu and Ince v Turkey* 1999-1 V para 48 GC; *Ozgur Guendem v Turkey* 2000-111; 31 EHRR 1082 para 58

⁶⁷ Види, на пример, *Lingens v Austria* A 103 (1986); 8 Ehrr 407 paras 41-2 PC; *Ozgur Gundem v Turkey* 2000-1 II; 31 EHRR 1082 para 58

⁶⁸ Види, на пример, *Editions Plan v France* 2004-IV; 42 EHRR 705 para 53, *Stoll v Switzerland* hudoc (2007) para 131 GC

⁶⁹ *Radio France v France* 2004-11; 40 EHRR 706 para 37

⁷⁰ *Observer and Guardian v UK* A 216 (1991); 14 EHRR 153 para 60 PC

„Наметнувањето на затворска казна заради дело сторено преку печатот ќе биде компатибилно со слободата на изразување на новинарите...само во исклучителни околности, особено кога други основни права се сериозно загрозени, како што е случајот со говорот на омраза или поттикнувањето на насилство“⁷¹. Навистина, Судот нагласи дека наметнувањето на каква било кривична санкција, иако минорна по својата природа, може да вклучи неприфатлив застрашувачки ефект; она што е најважно не е тежината на нанесената казна врз новинарите, туку самиот факт дека тие се осудени.⁷²

б) Заштита на доверливоста на новинарските извори

Доверливоста на новинарските извори е круцијално за слободата на печатот.⁷³ Без таквата заштита, улогата на печатот во обезбедувањето точни и веродостојни информации за јавноста и во формирањето на јавност која е добро информирана може да биде загрозена. Лесно е да се сфати дека секоја повреда на доверливоста на новинарските извори бара „највнимателно истражување“ и нема да биде сообразено со член 10, „освен ако се оправда со преобладајќо барање во јавен интерес“. Во случајот *Goodwin*, налог изречен врз новинар за разоткривање на идентитетот на неговиот информатор се оцени како прекумерна мерка. Истовремено, да се бара од новинарите да достават фактичка основа за поткрепување на нивните наводно дефаматорни изјави, кои се оценети како вредносни судови, се оцени дека е компатибилно со член 10, се додека таквата должност не оди толку далеку за да бара откривање на идентитетот на изворите.

Судски налог за откривање на истражувачките материјали на новинар може да биде оправдан заради спречување на нереди и криминал. Во *Nordisk Film & TV A/S v Denmark*,⁷⁴ еден новинар со скриен идентитет се инфилтрирал во здружение на педофили за да сними документарен филм за педофилијата во Данска. Беше издаден судски налог, кој ја присили компанијата - жалител да ги предаде неемитираните снимки и белешки од новинарот за да дојде до доказ за случај на сериозна злоупотреба на дете. Бидејќи најголемиот број учесници во програмата ниту му асистирале на печатот, ниту дале согласност да бидат снимани, тие не се сметаа за извори на новинарски информации во класична смисла на

⁷¹ *Cumpână and Mazâre v Romania* 2004-XI; 41 EHRR 400 para 115 GC

⁷² *Dammann V Switzerland* hudoc (2006) para 57

⁷³ *Goodwin v UK* 1996-1I; 22 EHRR 123 GC

⁷⁴ No 40485/02 hudoc (2005)DA

зборот. Според Судот, на компанијата - жалител не и било наредено да го открие својот извор на новинарски информации, туку да предаде дел од истражувачкиот материјал. Двете ситуации се разликувале во тоа што првата се однесувала и на слободата на изразување и на новинарот и на учесниците, додека втората се однесувала само на слободата на изразување на новинарот. Во втората ситуација, кога снимените лица не биле свесни за она што се случува, доктрината на застрашувачки ефект не можела да се примени. Со тоа, налогот за откривање станал поверојатен како пропорционално мешање со слободата на изразување, која е оправдана заради спречување криминал, особено кога тој вклучува повреда на право од Конвенцијата (член 3), како што било случај овде. Ваквата мерка, сепак е различна од една поинтрузивна мерка во вид на претрес. Врз основа на фактите, Судот бил убеден во пропорционалноста на судскиот налог.

Кога се соочува со подрастични мерки (во споредба со налог за откривање) насочени кон идентификување на поединец, како што се претрес на домот или работното место на новинарите или дури и заплена на материјалите не изненадува што истрагата на Судот може да започне со претпоставка дека бараниот разумен баланс не бил нарушен. Во *Roemen and Schmit v Luxembourg*,⁷⁵ по објавувањето на новински текст кој се однесувал на даночна измама од владин министер, домот и работното место на новинарот биле претресени од страна на полицијата. Претресите не биле изведени поради потрага по докази за некакво дело сторено до новинарот, туку заради идентификување на името на службените лица кои наводно ја прекршиле професионалната тајна. Понатаму, домот и работното место на жалителот биле претресени ненајавено и од истражителите кои имале налози за претрес кои авторизираат екстензивни истраги. Ова доведе до откривање на несоодветно мешање непоткрепено со задоволувачки причини, односно до повреда на член 10. Истата ригорозна контрола беше применета во *Ernst v Belgium*.⁷⁶ Лекцијата која може да се научи од овие случаи е дека кога информацијата која е објавена од новинар се однесува на прашања од сериозен јавен интерес, на властите им се наметнува тежок товар за докажување на превладувачката природа на спротивниот јавен интерес. Исто така, станува јасно дека помалку рестриктивната доктрина може да се сложи со ваква контрола. Националните власти мораат да докажат дека мерки поинакви од претресот на домот и

⁷⁵ 2003-IV paras 57 and 59. Повреда и на член 8

⁷⁶ Hudoc (2003); 37 EHRR 724

работното место на новинарите и заплнетите материјали, како што се испрашувањето на соодветните службени лица, не би биле ефективни во спречувањето на нередите и криминалот.⁷⁷

в) Лиценци за емитување на програма

Правата на слобода на говор на мас-медиумите се целосно покриени со првиот став на член 10. Правото на поединците и на пошироката јавност да примаат „информации и идеи...без оглед на границите“ е посебно признание. Но, третата реченица на член 10, став 1 вели дека оваа одредба „не ги спречува државите, претпријатијата кои емитуваат радио програма, телевизија или филм да наметнуваат режим на дозволи за работа“. Иако оваа реченица „емитување“, а не на прием и пренос на емисии, таа се интерпретира во смисла на давање генерална моќ за лиценцирање на државата, за да го регулира емитувањето и кинематографските дејности во рамки на својата територија, вклучувајќи доделување или одбивање на дозвола за работа (лиценца). Државите имаат бројни причини зошто сакаат да ја користат својата моќ на лиценцирање за да им наметнат на операторите услови во поглед на содржината, како што се потребата од заштита на печатот или на националната култура. Во време на глобализација, постои потреба да се обезбеди, без оглед на принципите на пазарните сили, содржината на програмите да биде не само балансирана, туку и разнолика за да се промовира културниот и јазичниот плурализам во националните општества.

Се поставува прашањето за заемна врска меѓу третата реченица на член 10, став 1, која се однесува исклучиво на емитувањето и член 10, став 2. Судот признава дека постојат различни легитимни цели применливи на лиценцирањето на емитувањето според третата реченица од член 10, став 1. Во својата рана судска практика, Комисијата разгледала широка серија ограничувања наменети врз практикувањето на регулаторната и лиценцирачка моќ на државите според третата реченица од член 10, став 1, без да ги подложи на анализа низ призма на член 10, став 2. Сега е прифатено дека мерките засновани на третата реченица на првиот став, вклучувајќи ги мерките за справување со нелиценцираните оператори, мора да биде истражена врз основа на стандардите развиени под член 10, став 2.

⁷⁷ Roemen and Schmit v Luzemburg, id, para 56, Ernst v Belgium id, para 102

Во поглед на јавните монополи за емитување, кои националните власти ги сметаат за неопходни заради обезбедување на непристрасност и објективност на известувањето и разноликоста на мислењата, во своите рани одлуки Комисијата го призна одржувањето на таквите монополи како компатибилно со Конвенцијата.⁷⁸ Судот утврди дека монополот на Австриската радио-телевизиска корпорација за емитување преку нејзините супервизорски овластувања над медиумите придонела за квалитетот и билансот на програмите и дека ова било компатибилно со третата реченица на член 10, став 1. Сепак, тој утврди дека како резултат на технолошкиот прогрес, јавниот монопол кој спречил воспоставување на радио и телевизиска станица бил некозистентен со член 10, став 2.⁷⁹ Резервирањето на телевизиското емитување од класичен вид за државниот монопол, додека на приватните куќи им се дава пристап само до кабелска програма, се оцени како согласно со барањата од член 10, став 2, врз основа на високиот процент на домови кои користат кабелска програма како практична алтернатива. Фактот дека постоеле недоволен број фреквенции на располагање за класично телевизиско емитување, поради алпската топографија, го наведе австрискиот легислатор најголемиот дел да му додели на државниот монопол, додека на приватните куќи им се додели пристап само до кабелските и сателитските програми. Таквата одлука, донесена во време на брзи технолошки промени од аналогна до дигитална трансмисија, се сметаше дека влегува во рамки на слободата на одлучување.⁸⁰ Кога се одлучува за алокација на одредена фреквенција, приматот даден на регионален јавен сервис пред приватните комерцијални организации може да биде оправдан според член 10, став 2. Таквата политика може да биде оправдана во светлина на легитимната цел (ефикасна употреба на брановите за да се заштити плурализмот во медиумите, итн.) и условите под кои таа се имплементира (ограничено траење на таквото приоритетно право доделено на локална радио-телевизиска организација, итн.).

Покрај техничките аспекти, факторите кои треба да се земат предвид во оценувањето на националните одлуки за доделување или одобрување на дозвола за работа ги вклучуваат (i) природата и целите на предложената станица; (ii) нејзината потенцијална публика, истражена национално, регионално или локално; (iii) потребите на конкретна

⁷⁸ X v Sweden No 3071/67 26 CD 71 (1968); Sacchi v Italy No 6452/74 5 DR 43 at 50 (1976) (неисцрпување на домашните правни лекови)

⁷⁹ Informationsverein Lentia v Austria A 276 (1993); 17 EHRR 93 para 33 и Radio ABC v Austria 1997-VI; 25 EHRR 185 para 28

⁸⁰ Tele 1 Privatfernshgesellschaft mbH v Austria hudov (2000); 34 EHRR 181 paras 36-41

публика.⁸¹ Државите можат да тврдат дека надворешните ограничувања на нивната слобода на одлучување во употребување на комерцијално емитување би требало да биде поширока. За да ги оправдаат така широките дискрециони овластувања, тие мораат да се повикаат на основи како што се: (i) технички сложена и флукуирачка природа на прашањата,⁸² (ii) потребата за правична алокација на ограничениот избор на спектарот за трансмисија,⁸³ и (iii) политички ориентираната грижа за соочување на различните национални идентитети. Во *United Christian Broadcasters Ltd v UK*,⁸⁴ заради законска забрана за доделување на национална радио лиценца на добротворна организација со целосно или главно религиозна природа, спречена е да аплицира за дигитална мултиплекс радио лиценца. Судот утврди дека забраната била во склад со член 10, став 2, затоа што била заснована легитимна грижа за спречување на разни верски групи да ги монополизираат ограничените ресурси за емитување програма со дискриминаторни резултати. Организацијата - жалител била слободна да аплицира за лиценци за локално радио емитување.

Очигледно, во случај кога програмата содржи зборови на омраза или дури и поттикнување на насилство и востание, националното супервизорско тело за медиумите може да употреби неопходни мерки за да спречи неред или криминал. Во такво сценарио, дури и остри мерки, како суспензија на дозволата за емитување на програма за една година, може да биде оправдана за да се спречи злоупотреба на слободата на изразување на штета на базичните принципи на демократскиот плурализам вградени во Конвенцијата.⁸⁵

И покрај релативно великодушната широчина на националната дискреција во поглед на политичките избори кои се дозволени, развојот на судската практика сугерира дека Судот постепено го интензивира стандардот на контрола на суштината на предложеното емитување.⁸⁶ Судската политика на носење одлуки е без сомнение охрабрена од улогата на медиумите во обликувањето на информирана и критичка јавност преку „слободен проток на информации“ и придонесување за „отворена и слободна дебата“ во

⁸¹ *Informationsverein Lentia V Austria* A276 (1993); 17 EHRR 93 para 32

⁸² Види, на пример, *Demuth v Switzerland* 2002-IX; 38 EHRR 423 para 42

⁸³ Објаснувањето е засновано на дефинираните ресурси на емитувањето, сепак, се почесто оспорувана е расположливоста на технолошките, сателитските и кабелските унапредувања: Lester

⁸⁴ No 44802/98 hudoc (2000) DA

⁸⁵ *Medya FM Reha Radyo ve İletişim Hizmetleri AŞ. V Turkey* No 32842/02 hudoc (2006)DA.

⁸⁶ Види, на пример, *Demuth v Switzerland* 2002-IX; 38 EHRR 423 para 48

демократијата. Како индикација на таквата тенденција, Советот на Европа ја усвои Европската конвенција за трансгранична телевизија.⁸⁷

12. Легитимни цели

Вториот став на член 10 наведува 10 легитимни цели за кои може да се оправда ограничување на слободата на изразување. Тоа се: а) заштита на националната (државна) безбедност, б) заштита на територијалниот интегритет, в) заштита на јавниот поредок, г) заштита на редот, спречување на немири и кривични дела, д) заштита на здравјето, е) заштита на моралот, ж) заштита на угледот или правата на другите, з) заштита од откривање на доверливи информации и 3) зачувување на авторитетот и непристрасноста на правосудството. Меѓу нив, следните цели заслужуваат подетална анализа: заштитата на националната безбедност, заштитата на моралот, заштитата на репутацијата или правата на други и зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството. Како што беше кажано погоре, во поглед на издавањето на дозволи за емитување, Судот ја призна можноста од други конкретни легитимни цели во однос на третата реченица од првиот став.⁸⁸

13. Заштита на националната безбедност

„Интересите на националната безбедност“ од член 10, став 2, претставуваат една од најцврстите основи кои државните власти можат да ги понудат како контратежа за слободата на изразување. Наредбата за протерување која го спречи лидерот на Шин Феин да влезе во Велика Британија за да учествува на политичка средба беше оправдан во светлина на сензитивниот мировен процес во Северна Ирска, и на реалната и континуирана закана од обновување на насилството. Со оглед на тоа што наредбата за протерување била симната по прогласувањето на прекинот на огнот од страна на ИРА, мерката беше оценета како пропорционална.⁸⁹ Спротивно на тоа во случајот *Çetin v*

⁸⁷ Види Директива 89/552 на Совет на ЕУ, во поглед на трансгранично телевизиско емитување; Council Directive 89/552 за координација на некои одредби утврдени со закон, уредба или управен акт на Европскиот парламент и Советот на Европа, (1997) OJ L202

⁸⁸ Informationsverein Lentia V Austria A276 (1993); 17 EHRR 93 para 32

⁸⁹ Adams and Benn v UK Nos 2879/95 and 30343/96 (1997) DA. Medya FM Reha Radyo ve İletişim Hizmetleri AŞ. V Turkey No 32842/02 hudoc (2006)DA.

Turkey,⁹⁰ забраната за дистрибуирање на дневен весник во регион во кој имало вонредна состојба, наметната од Гувернер, била оценета како претерана дури и кога се разгледува во светлина на жестока битка против тероризмот. Непостоењето на доволни заштитни гаранции против злоупотреба, како судска контрола на управните забрани, било клучно за оценката дека бил нарушен правичниот баланс.

Мора внимателно да се анализира во кој степен и на какви начини една генерално силна легитимна основа, како заштита на националната безбедност служи за оправдување на повреди на слободата на говорот. Кога се оценуваат ограничувањата врз слободата на изразување на јавни функционери кои располагаат со деликатни информации за национална безбедност, Судот се повикува на квалификувачките термини „должности и одговорности“ на таквите службени лица во релација со член 10, став 2. Водењето сметка за националната безбедност може да се засили со конкретно историско искуство. Во голем број бивши комунистички земји, политичкото изразување и дејствување на јавните службеници се ограничени заради гарантирање на националната безбедност и за спречување на јавни нереди.

Сепак кога поплаките се однесуваат на политичко или граѓанско изразување, од огромна важност е Судот да ги истражи конкретните фактички околности. Кога еднаш доверливоста на безбедносната информација е симната, прашањето дали информацијата треба и натаму да се крие станува проблематично. Во случај кој се однесувал на непочитување на судот во Велика Британија, факот што биле објавени мемоари на поранешен агент надвор од државата ја уништил доверливоста на информацијата на разузнавачките служби, негирајќи ја основата за задоволителност на британските судови кои изрекле забрана за жалителите - весници.⁹¹ Основаноста на ова објаснување не може да се елиминира дури и кога безбедносната информација е откриена на нелегален начин. Во случајот *Bluf!* и покрај нелегалноста на откривањето на безбедносната информација од страна на жалителите, повлекувањето од продажба на нивното списание било оценето како непропорционално.⁹²

⁹⁰ 2003-III paras 59-62 and 66

⁹¹ *Observer and Guardian v UK* A216 (1991); 14 EHRR 153 paras 66-70 PC, *Sunday Times v UK* (No2) A217 (1991); 14 EHRR 229 paras 52-6 PC

⁹² *Vereinging Weekblad Bluf! v Nederlands* A 306-A (1995); 20 EHRR para 44

14. Спречување на нереди и криминал

Слично на заштитата на национална безбедност е и целата за спречување од нереди или криминал на кои се повикуваат националните власти во нивната борба против тероризмот и друг криминал. Оваа цел, дефинирана наспроти вистинската закана од тероризам и побуни е тесно поврзана со логиката која е всадена во основата на член 17. Суштинската природа на ваквата цел може да биде подложена на ризик од злоупотреба. Судот го нагласи значењето на задоволителните процедурални гаранции против злоупотребата. Во случајот *Association Ekin v France*,⁹³ Судот само делумно го поддржа францускиот аргумент дека забраната за циркулација на книгата која се однесувала на Баскиската култура била во функција на остварување на легитимната цел за спречување на нереди, дури и ако поблиската анализа на книгата не пронајде ништо во нејзината содржина што би укажало на поттикнување на насилство или сепаратизам. Сепак, Судот го разреши случајот врз основа на третиот стандард, утврдувајќи постоење на повреда на член 10 со образложение дека мешањето не било „неопходно за демократско општество“. Содржината на книгата беше оценета како невина. На француското министерство му била дадена широка дискрециона власт во заработувањето на публикации класифицирани како дела со „странска содржина“. Сепак, не постоеле задоволителни заштитни гаранции против ваквата дискрециона власт. Процедурите за судска контрола биле ограничени и неефективни.

При потенцијална опасност од тероризам, државите - договорници и без повикување на далекосежните мерки на кои се овластени според член 15 и член 17, целосно овластени не преземаат соодветни мерки според член 10, став 2, вклучувајќи забрана на емитување слики или гласови на забранети организации. Таквите мерки се неопходни за да им се одземе непречен пристап до медиумите на терористичките и други забранети организации, за да се спречат во охрабрувањето или поттикнувањето на насилство или давање впечаток на легитимитет преку моќните аудиовизуелни средства. Во случајот *Purcell v Ireland*,⁹⁴ министерски налог спречил новинари од емитување на интервју или извештај за дадено интервју со гласноговорници на терористичка организација. Шин Феин и ИРА иако не се прогласени за незаконити во Ирска сепак се дел од терористичка

⁹³ 2001-VIII; 35 EHRR 1207 para 48

⁹⁴ 15404/89, 70 DR 262 (1991)

организација. Министерскиот налог наметна широка забрана на покривање на прес-конференции во живо или читање на изјавите за печат. Тој бил дизајниран за да спречи терористички организации или нивни соработници од промовирање или поттикнување на злосторства. Според жалителите, како резултат на тоа им било забрането да прават програма која се однесува на програмите и целите на кампањите на политичките кандидати. Во контекст на значителниот и директен импакт на аудиовизулените медиуми врз јавноста, како и на целите за заштита од пренесување на шифрирани пораки, Комисијата оцени дека налогот бил конзистентен со целите на заштита на националната безбедност и спречување на нереди и криминал. Во случајот *Purcell v Ireland* не може да се избегне впечатокот дека клучната улога на медиумите во информирањето на јавноста за екстремните политички движења и за нивните лидери била потценета. Зад привидот на издржани причини за заштита на демократскиот поредок од терористичко насилство, овие одлуки пропуштија суптилно да го калибрираат опсегот на национална дискреција во полза на поробусна проверка.

15. Заштита на моралот

Меѓу легитимните цели наведени во член 10, став 2, заштитата на моралот е најконтроверзна. Ова е област каде нејасната идеја за слобода на одлучување ужива експензивна примена за оправдување на судско самовоздржување во контекст на член 10. Европски консензус не постои во врска со барањата на моралот, чија разнолика природа може да се види дури и во рамки на една земја.⁹⁵ Судот забележа дека националните власти кои имаат директен контакт со националните општества, се во подобра позиција отколку меѓународните судии за да ги оценат барањата на локалниот морал. Позицијата на Судот е соодветно изразена во *Handyside v UK*,⁹⁶ каде се оценува дека:

„Во внатрешното право на државите - договорнички не е можно да се најде единствена европска концепција за моралот. Позицијата заземена од нивните закони за барањата на моралот варира во времето и просторот, особено во нашата доба која се карактеризира со брзи и далекусежни еволуции на мислењата за овој предмет. Заради нивниот директен и континуиран контакт со виталните сили на нивните земји,

⁹⁵ Види *Mailer and Others v Switzerland* A133 (1988); 13 EHRR 212 para 36; *Otto-Preminger-Institut v Austria* A 295-A (1994); 19 EHRR 34 para 56

⁹⁶ A24 (1976); 1 EHRR 737 para 48 PC. Види исто *X Company v UK* No 9615/81, 32 DR231 at 234 (1983)

државните власти се во принцип, во подобра позиција отколку меѓународниот судија за да дадат мислење за точната содржина на овие барања, како и за „неопходноста“ на една „рестрикција“ или „казна“ за нивно задоволување.“

Во областа на слободата на изразување, стразбурските органи се соочуваат со различни морални вредности кои се поврзани со сексуална пристojност, опсценоста, абортусот и значењето на верата.⁹⁷ Во случајот Handyside, Судот призна дека заплената, одземањето и уништувањето на наводно обсцената книга (Little Red Schoolbook) е согласно со заштитата на моралот. Понатаму, беше направена и референца на заштитата на правата на адолесцентите, на кои книгата им била наменета. Судот го искажа следново:

„И покрај разноликост и постојаната еволуција на погледите за етиката и образованието во Велика Британија, компетентни англиски судии, со дискрециони права, дале мислење дека книгата во оваа временска рамка ќе има штетни ефекти врз моралот на адолесцентите кои ќе ја прочитаат.“

16. Заштита на репутацијата и честа на приватни лица

Во современото доба на информации, кое се карактеризира со папараци кои ја хранат љубопитноста на јавноста за приватните животи на јавните личности, секоја наметната санкција на новинари кои упаѓаат во приватноста или откриваат лични информации ја потенцира неизбежната тензија меѓу интересот на новинарите во пренесувањето на информациите до јавноста под член 10 и правото на приватност од член 8.⁹⁸ Во споредба со јавните личности, дозволивите граници на критицизам на приватни лица се многу потесни. Новинарите мораат строго да се придружуваат до нивните „должности и одговорности“ и на професионалната етика за да не прават навредливи референци на приватниот живот на поединци.⁹⁹ Објавување на фотографии и приказни кои содржат интимни приватни аспекти на индивидуите или на нивните семејства се сериозна повреда на нивното право на приватност. Од друга страна и самите новинари се јавни личности. Сепак, во случај кога новинар е цел на наводно клеветнички изјави направени од друг

⁹⁷ Како и случаите наведени погоре, види X Company v UK No 9615/81, 32 DR231 at 234 (1983) и X, Y and Z v Belgium Nos 6782-84/74, 9 DR 13 at 20 (1977)

⁹⁸ Shabanov and Tren v Russia hudoc (2006) para 46; Hachette Filipacchi Associates v France hudoc (2007) para 43

⁹⁹ Katamdze v Georgie No 69857/01 hudoc (2006) DA

новинар, вториот мора да докаже дека оспорената статија не е груб личен напад и дека содржините се прашање од јавен интерес.

Постојат бројни укажувања за непостоење на европски консензус за адекватните одговори на навредливите мислења или неприфатливи изразувања насочени кон приватни лица.¹⁰⁰ Сепак тоа не ја оспорува можноста од самостојната политика на носење одлуки на стразбурскиот Суд кога правата на слобода на говор на новинарите и на печатот се доведени во прашање.¹⁰¹ При определување на висината на надоместокот за оштетата за навреда или клевета Судот се фокусира на пропорционална висина на надоместокот. Доколку оспорениот новинарски текст не се однесува на загрозувањето на јавниот интерес, новинарот треба да докаже дека информацијата која ја презентирал по природа и карактер не треба да биде сфатена како личен напад.

17. Заштита на приватноста, репутацијата и честа на јавните личности

Јавноста има право да биде информирана за аспекти од личните животи на јавните личности. Условите под кои приватните аспекти на јавните личности можат да се сметаат дека се во врска со јавната функција за да се оправда нивното откривање се дискутабилни. Судот направи чекор кон дефинирање на автономен и усогласен стандард по ова прашање. При оценувањето дали националните власти воспоставиле правичен баланс во ограничувањето на циркулацијата на информации или фотографии кои се однесуваат на приватноста на јавните личности, суштествено е да се истражат неколку фактори, меѓу кои; а) импактот на нивното објавување; б) јавното знаење за информациите или фотографиите во случај тие веќе да биле откриени на друг начин; и в) степенот на повреди на личните чувства на засегнатите поединци и нивните семејствата.

Според Судот, „заштитата на репутацијата“ во рамки на значењето на член 10, став 2 се однесува дури и на политичари кои не настапуваат во лично својство, а таквата заштита останува дури кога политичарот е критикуван од друг политичар на „привилегираната арена на Парламентот“. Политичар кој изрекол клевета или навредлива критика против политички опонент во парламентарна дебата не е изземен од докажување на фактичката основа за критика, особено ако се квалификува како обвинение за факт со сериозна

¹⁰⁰ Tolstoy Milosavsky v UK A 316-B (19950; 2 EHRR 442 para 48

¹⁰¹ Tolstoy Milosavsky v UK, id, para 50

природа. Во случајот *Keller v Hungary*, на парламентарна сесија парламентарец сугерирал дека министерот на Кабинетот не покренал истрага против дејствувањето на екстремно-десничарските групи затоа што неговиот татко учествувал во пронацистичкото движење *Hungarista*. Домашните судови му наредиле да обезбеди извинување во печатот и да плати оштета за повредата на личноста на министерот. Според Судот, обвинението дека министер намерно ја запоставил својата министерска должност од лични причини било сериозно обвинение по однос на факт, кој останал недокажан. Фактот што изјавата на жалителот била дадена во парламентарна седница била „нејасна“, а идентитетот на неговиот напад станал јасен дури подоцна во телевизиско интервју и е оценет како извртување на политичкото изразување.

За разлика од овој случај, Судот не се колебал да ја оспори одлуката на националните судови дека снимени разговори меѓу високи владини функционери биле приватни по својата природа¹⁰², детално истражувајќи го контекстот и содржината на разговорите. Фактот што оспорената информација била добиена нелегално од трето лице сама по себе не го оспорува значењето на медиумите во пренесувањето на таквата информација. Новинарите или медиумите можат да ги засилат своите обвинувања во врска со слободата на говор, тврдејќи дека тие не се одговорни за нелегалното добивање на информацијата, дека не била објавена или емитувана невистината или искривена информација, или дека тие не дејствувале во лоша намера за некаква несоодветна цел.¹⁰³

Кога еднаш јавните службеници ја напуштиле својата позиција, тие мораат да бидат заштитени од интрузивен медиумски интерес за нивниот приватен живот. Во *Tammer v Estonia*,¹⁰⁴ еден новинар изнел навредливи забелешки за сопругата на висок политичар во едно новинарско интервју, упатувајќи на нејзината улога во уништувањето на претходниот брак на тој политичар и на нејзиниот акт на напуштање на детето. Во времето на објавување на интервјуто, жената за која станувало збор веќе дала отказ на својата владина положба. И покрај тоа што таа била јавна личност само шест месеци претходно и имала намера да објави мемоари, Судот утврди дека во критичното време таа била приватно лице чии права од член 8 морале да бидат посебно заштитени и дека употребата на навредливи изрази би биле во функција на некаков јавен интерес.

¹⁰² RADIO TWIST AS v Slovakia hudoc (2006) para 58

¹⁰³ Id, paras 60-3

¹⁰⁴ 2001-I; 37 EHRR 857 paras 66-8

18. Заштита на слободата на верата на другите

Друга област која е предмет на спорови и се однесува на судирот меѓу правата на слобода на говор е и слободата на вера од член 9. Интимните верски уверувања и уверувањата на лицата кои се загарантирани со член 9, можат да бидат повредени со изрази на бласфемија (богохулење) во однос на објектот на обожување. „Должностите и одговорностите“ на оние кои ја практикуваат слободата на изразување, како што е дефинирано во член 10, став 2, ја опфаќа „должноста за избегнување на изразување кое е грубо навредливо спрема другите и богохулно“, ¹⁰⁵ и „кое, затоа, не е придонес за ниту една форма на јавна дебата способна да го унапреди хуманиот прогрес“. ¹⁰⁶ Државните власти може да преземат мерки казнување на навредливите напади врз објектите на верско обожување, или за потиснување на некои форми на изразување, како што е доставување на информации и идеи, кои не се компатибилни со правата гарантирани со член 9. Фактот дека не постои европски консензус во врска со она што се бара заради заштита на верските уверувања и убедувања може да ја оправда широката маргина на слободата на одлучување. Сепак мора да се запомни дека Судот во Стразбур е тој кој ја донесува крајната одлука.

Истражувањата на судската практика покажуваат јасна еволуција од поранешната јуриспруденција, која се карактеризира со резервирана и претерано претпазлива позиција, кон една многу посилна контрола. Судот манифестира подготвеност за скрупулозно анализирање на наводно навредливата природа на оспорените изјави во светлина на „пообјективни“ јавни сегменти, наместо на субјективните чувства на конкретни поединци.

19. Спречување на откривање на доверливи информации

Фразата „откривање на информации примени во доверба“ од член 10, став 2 се толкува така за да опфати откривање на доверливи информации од лице кое ја примило информацијата како дел на должности за чување на тајна, или од трета страна,

¹⁰⁵ *Otto-Preminger-Institut v Austria* A295-A (1994); 19 EHRR 34 para 49; *IA v Turkey* 2005-VIII; 45 EHRR 703 para 24.

¹⁰⁶ Види на пример, *Gunduz v Turkey* 2003-XI; 41 EHRR 59 para 37; *Giniewski v France* 2006-I; 45 EHRR 589 para 43

вклучувајќи и новинар која ја примил без таква должност.¹⁰⁷ Правото на новинар да се ангажира во слободниот проток на информации може да биде во колизија со легитимни цели за спречување на откривање доверливи информации. Како што беше кажано погоре, фактот дека информацијата била добиена нелегално од трето лице, како што е новинар, не го лишува тоа лице од заштита од член 10.¹⁰⁸ Но да му се нареди на новинар или на печатот да го објасни профитот и трошоците кои се собираат од објавување на доверлив материјал се смета за пропорционално во контекст на релативно богатата природа на мешањето и потребата да се санкционира повреда на обврската за чување тајна. Слично е и со одземањето на профит од бивш владин агент на тајните служби добиен од објавување материјал во книга, како повреда на неговата должност спрема владата на чување на тајност на информациите добиени во вршењето на службата. Иако предметот престанал да биде доверлив, посебно внимание е посветено на фактот што таквите добивки кои произлегуваат од лошата репутација и тежината на кривичното минато на жителот.¹⁰⁹ Како што беше потврдено во случаите на *Sunday Times (Spycatcher)* (откривање на национално разузнавачки информации) и *Fressoz and Roire*¹¹⁰ (употреба на доверливи даночни документи), еднаш кога содржината на доверливите информации станала позната за јавноста, легитимитетот на санкциите против новинарот, која ја прекршил професионалната тајна, станува проблематична.

И покрај клучното значење на политичкото изразување, Комисијата ја поддржа кривичната осуда на акредитираниот новинар кој иако бил свесен за неговата доверлива природа, објавил парламентарен документ.¹¹¹ Слично, примена на кривична санкција е изречена против новинар кој ја повредил обврската за чување тајност на дипломатска преписка и може да биде оправдано во контекст на огромниот национален интерес. Во случајот *Stroll v Switzerland* Големиот судски совет ја поддржа осудата на новинар за објавување на доверлив извештај напишан од швајцарскиот амбасадор во САД во подготовки за преговори меѓу еврејските заедници и швајцарските банки во поглед на неискористените средства на жртвите на Холокаустот депонирани во нив. Новинарот

¹⁰⁷ *Stroll v Switzerland* hudoc (2007) para 61. Соочен со неконзистентните англиски и француски автентични текстови, Големиот судски совет се потпрел на член 33 став 4 од Виенската конвенција за правото на договорите за да го протолкува член 10 став 2.

¹⁰⁸ *RADIO TWIST AS v Slovakia* hudoc (2006) para 58

¹⁰⁹ *Blake v UK* No 68890/01 hudoc 158 DA. Cf, *Blake v UK* hudoc (2006) (повреда на член 6 став 1)

¹¹⁰ 1991-I; EHRR 28 para 53 GC

¹¹¹ *Z v Switzerland* No 110343/83, 35 DR 224 (1983)

добил копија од извештајот од неидентификувано лице како резултат на повреда на професионална доверливост. Тој објавил одделни извадоци во неделник известувајќи дека амбасадорот ги навредил еврејските претставници нарекувајќи ги „наши непријатели... на кои не треба да им се верува“. Швајцарските судови ја утврдиле негова вина поради тоа што јавно обзнанил „тајни службени дискусии“ во рамки на значењето на швајцарскиот кривичен законик. До појавувањето на статијата, јавноста воопшто не била запознаена со содржината на дипломатскиот извештај. Високата службена позиција на авторот на документот се сметала дека не ја намалува доверливата природа на дипломатското досие. Ниту тоа што Владата не успеала да докаже дека статиите на жалителот ја попречиле швајцарската влада и банките да го разрешат проблемот на побарување на финансиските средства. Според Големиот судски совет, она што било важно е потенцијалната можност дека откривањето на извештајот и објавувањето на статии ќе може да предизвикаат „значителна штета“ за швајцарските национални интереси. Во презентирањето на забелешките на амбасадорот во статиите на жалителот Големиот судски совет заземал став дека откривањето на делови од извештајот во деликатен момент можело да создадат „значителна штета“ за тие интереси. Жалителот не дејствувал незаконито за да дојде до документот, а швајцарските власти можеле да отворат истрага против службеното лице одговорно за објавување на документот. Според Големиот судски совет должностите и одговорностите на жалителот како новинар имале тежина, наспроти тврдењето дека тој не бил свесен за ризикот од кривично гонење.

Големиот судски совет утврдил дека изолираните извадоци од извештајот кој биле објавени во статии, биле пренесени надвор од контекст. Со оглед на тоа што една од статиите била објавена на насловна страница, намерата на жалителот се оценила како желба од извештајот на амбасадорот да се направи „непотребен скандал“. Кога не најде повреда на член 10, Големиот судски совет оцени дека редуktivната форма на статиите можела да го заведе читателот во поглед на личноста и способностите на амбасадорот, како и да ја намали нивната вредност како придонес во јавната дебата. Не била превземена никоја друга акција за обвинување против новинари, ниту за весникот кој го објавил оспорениот документ во целост само еден ден по објавувањето на статиите на жалителот.

Како што во своето издвоено мислење нагласи судијата Загребелски,¹¹² објавувањето на само неколку извадоци од докуметот, иако се однесувале конкретно на начинот на кој амбасадорот изразил „парадоксално“ послужило за намалување на вредноста на слободата на печатот, а мнозинството нагласило дека жалителот требал да го објави целиот документ.

Кога откривањето на доверливи информации се судира со правото на приватност на судија од суштинска важност е да се истражи степенот во кој тие можат да придонесат за општата јавна дебата. Во случајот *Leempoel & SA ED Cine Revue v Belgium*,¹¹³ Судот оценил дека било разумно да се нареди повлекување од продажба на магазинот кој објавил доверливи документи на судија кој бил пред парламентарна истрага. Статијата во магазинот вклучила и копија од приватната преписка на судијата. Парламентарната истрага била без сомнение од голем јавен интерес бидејќи се однесувала на контроверзното справување со предмет на киднапирани девојки од страна на судијата. Случајот се посветил на тоа дали постоела оправдана причина за објавување на чисто приватен материјал. Судот утврдил дека жалителите не демонстрирале ниту постоење на преобладавајќи јавен интерес за објавување на оспорените информации, кога било штетно не само за репутацијата и приватноста на судијата под истрага, но и во поглед на неговите права за правично судење.

Една тенденција која се појавува од принципот на транспарентност во модерна Европа е дека објавувањето е правило за забраната за објавување- исклучок.¹¹⁴ Станува се потешко да се одржи легитимноста на „спречувањето на откривање доверливи информации“, освен во исклучителни околности, како што е тековна кривична истрага и многу сензитивен дипломатски документ. Како што е веќе нагласено, нема потреба од чување на тајноста на информацијата со која располага Јавниот обвинител, кога веќе еднаш таа навлегла во јавниот домен по разни канали.¹¹⁵ Во случајот *Dammann v*

¹¹² Издвоено мислење на судијата Загребелски, на кое му се придружија судиите Лоренцен, Фаура-Сандром, Цегер и Поповиќ

¹¹³ Hudoc (2006) para 79

¹¹⁴ Види, на пример *Committee of Ministers Resolution Res (2001) 6 of 12 June 2001* за пристап до документите на Советот на Европа; и Резолуцијата 1551 (2007) на Парламентарното собрание на Советот на Европа за прашањата на правично судење, кои се однесуваат на шпионажа и откривање на државни тајни. Види исто *I-A Ct HRts, Claude Reyes and Others v Chile, Judgment of 19 September 2006, Series C No 151, para 58.*

¹¹⁵ Види, *inter alia, Fresnoz v roire V France 1999-I; EHRR 28 para 53; Observer and Guardian v UK A 216 (1991); EHRR 153 para 69 PC; Dammann v Switzerland hudoc (2006) para 53*

Switzerland, новинар осуден за поттикнување на повреда на доверливоста на информацијата, откако ја добил информацијата од канцеларијата на Јавниот обвинител за кривичното досие на лице осомничено за продажба на дрога. Со оглед на тоа што информацијата можела да се добие со консултирање на извештаи од пресудите и од архивите на весниците, вмешаноста и релевантноста во случајот се смета за дубиозна.

20. Зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството

Според член 6, став 1, Конвенцијата експлицитно им дозволува на судовите да водат кривична постапка без присуство на јавноста (*in camera*), односно со исклучување на новинарите или публиката воопшто. Таквото исклучување има за цел заштита на приватните права на сторители, спречување на нереди или криминал, зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството или за заштита на правата на другите. Судот може да нареди исклучување на јавноста од кривична постапка која е во тек и кои вклучуваат високо сензитивни прашања, кои ако се откријат пред јавноста можат да ја загрозат сигурноста на трети страни, вклучувајќи и членови на семејства на оние кои се инволвирани во организиран криминал. Не објавувањето на причините од страна на судот кој наредил исклучување на јавноста од тековна кривична постапка е оценето како компатибилно со член 10, кога повисок судија на тој суд понудил да ги изнесе причините во доверба пред предавачот на здружението на новинарите.¹¹⁶

Поканата за сведок издадена за новинар или медиумска компанија за да достави докази во кривична постапка припаѓа на вообичаена граѓанска должност во демократијата, а може да се брани и како мерка за „зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството“. Во случајот *BBC v UK*, поради потребите на кривичната постапка, поканата за сведочење бараше ББЦ да открие снимки од протестите. За разлика од случајот *Goodwin*, каде налогот за откривање на информација е добиен врз основа на доверливост. ББЦ ја оспори обврската за откривање без да добие информација за прашањата од кривичната постапка. Овој аргумент беше отфрлен од Комисијата која сметаше дека сведоците често даваат докази без да го оценат импактот на нивниот доказ и дека импактот е прашање за кое одлучува националниот суд.

¹¹⁶ *Atkinson, Crook and The Independent v UK* No 13366/87, 67 244 1990

Во поглед на пренесување на судската постапка преку медиумите, постои ризик дека субјективноста на новинарите во филтрирањето и уредувањето на информацијата може да го компромитираат правичното администрирање на правдата. Во случајот P4 Radio Helge Norge ASA v Norway¹¹⁷, Судот призна дека правната презумпција против пренесувањето во живо на судските сослушувања на радио била конзистентна со член 10. Во европските национални правни системи не постои „заедничка почва“ за да се поддржи аргументот дека аудиовизуелното пренесување е витално за пренесување на информациите за кривична постапка. Во превид се зема и фактот дека некои национални власти дозволуваат постапката да се води јавно, па дури и се прават аранжмани за пренос во живо со „слика и тон“ во холот за потребите на медиумите доколку некој случај привлече голем медиумски интерес.

21. Критики за судството

Според судската практика, меѓу сите јавни функционери, судиите уживаат највисока заштита на авторитетот. Ова е поради нивната улога како гаранти на правдата кои мораат да прикажат и поттикнат доверба и кај обвинетиот во кривичната постапка и кај публиката во целост.¹¹⁸ Судот ја нагласи потребата да се прави разлика меѓу критика и навреда. Ако единствената намера на кој било облик на изразување е да се навреди судот или членовите на судот, соодветна казна може да биде оправдана според член 10, став 3.¹¹⁹ Авторитетот на судството треба да се чува од злонамерен и навредлив јазик од страна на одбраната дури и во најчувствителна атмосфера. Во случајот *Saday v Turkey*,¹²⁰ обвинетиот употребил навредливи и жестоки зборови, на пример „државата сака да бидеме убиени од егзекутори кои носат судска одора“ и „фашистичкиот диктатор...сега сака да ме осуди пред безбедносниот суд на државата“. Судот прифати дека таквите зборови можат да го поткопаат судскиот авторитет и дигнитет на судиите преку создавање на атмосфера на небезбедност на штета на доброто администрирање на правдата.

За заштита на авторитетот на судството и дигнитетот на правната професија, многу земји дозволуваат професионални правни тела да преземаат дисциплински мерки. Во

¹¹⁷ No 76682/Q1 hudoc (2003) DA

¹¹⁸ *Fey v Austria* A255-A (1993); 6 EHRR 387 para 40; *Skalka v Poland* hudoc (2003); 38 EHRR 1 para 40

¹¹⁹ *Skalka Poland*, loc cit, above n110, para 34

¹²⁰ Hudoc (2006) paras 35-6. Nevertheless, the severity of the criminal sanction was found disproportionate: id, para 36

случајот *Schoepfer v Switzerland*,¹²¹ адвокат бил казнет дисциплински заради критикување на администрацијата на правдата во тековна постапка на прес-конференција. Тој намерно одбрал таков јавен форум уште пред да преземе мерки за користење на правен лек во жалбена постапка. Судот сугерирал дека жалителот имал социјална должност, како член на адвокатската комора, да придонесе за соодветно применување на правдата и за одржување на јавната доверба во неа. Во светлина на тонот на обвинувањето и умерената парична казна Судот заклучил дека бил воспоставен правичен биланс.

Во погледа на жестоките критики или навредливи коментари насочени кон судиите, пристапот на Судот во неговата рана судска практика може да се критикува поради отсуство на длабинска анализа. Анализата на Судот на реакцијата на судиите на грубите коментари може да се прошири на природата и тежината на кривичната санкција која е наменета, без оглед на тоа дали употребливите зборови против судиите биле јасно навредливи или не. Во случајот *Skalka v Poland*,¹²² затвореник му пишал писмо на Претседателот на регионалниот суд во Катовице, опишувајќи неидентификуван судија, со кој тој имал иницијална комуникација, како „кретен“ и „некоја будала“. Судот утврди дека таквите зборови биле јасно дерогаторни. Сепак, тоа не можело да ја оправда затворската казна од осум месеци, за која е оценета дека го нарушува билансот.

22. Спречување на несоодветно влијание врз судењето

Легитимната цел за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството е од посебна важност за доктрината на непочитување на суд во *common law* традицијата, според која забрана може да се нареди за да се спречи објавување и циркулирање на информација за тековно судење за да се избегне какво било прејудување или јавен притисок врз странките во судењето. Во кривичната постапка, должно внимание мора да се даде на правото на обвинетиот на правично судење и на непристрасен трибунал според член 6 за да се спречи било каков штетен импакт како резултат на публицитетот.

Во случајот *Tourancheau and July v France*,¹²³ новинар беше осуден за објавување статија која се занимавала со истражување на случај на убиство. Во статијата биле пренесени извадоци од изјава дадена од девојка која била под истрага и нејзиниот

¹²¹ 1998-III; 33 EHRR 845 para 29 and 33

¹²² Hudoc (2003) 38 EHRR 1

¹²³ Hudoc (2005) para 66

вереник. Фотографијата на вереникот била објавена заедно со поднаслов дека тој бил ослободен, додека неговата вереница останала в затвор. Кога го осудиле новинарот, националните судови сметале дека тонот на статијата ја поддржал верзијата на едниот обвинет на штета на другиот. Тие заклучиле дека ова негативно ќе се одрази на одлуката на судиите-непрофесионалци во тековната кривична постапка, што ќе ја поткопа довербата на јавноста во спроведувањето на кривичната правда и правдата на правично судење на обвинетата. Судот оценил дека забраната за публикацијата била минимална, а дека жалителот бил инаку слободен да ја коментира истрагата. Се оцени дека статијата не покренува важен јавен интерес. Понатаму, според Судот, националните судови треба да ја оценат можноста дали судиите -непрофесионалци подлежат на негативните влијанија. Приматот е даден на презумцијата на невиност и на интересот за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството. Природата и тежината на казната не се сметаат за претерани за да имаат застрашувачки ефект. Со тесно мнозинство, од 4 спрема 3 гласа, Судот заклучи дека член 10 не бил повреден. Издвоените мислења на судиите му дадоа поголема тежина на правото на јавноста да прима информации за тековните судења. Тие сметаа дека сегашниот случај отстапил од посуптилниот пристап од *Worm*.¹²⁴ Според нив, статијата не ја повредила презумцијата на невиност на обвинетата.¹²⁵ Како што тие забележаа, поради големиот јаз од речиси дваесет месеци меѓу објавувањето на статијата и датумот на претресот, било тешко да се детектира каков било сериозен негативен ефект кој би се должел на објавената статија.

23. Должности и одговорности според член 10 став 2

Член 10 став 2 се повикува на „должности и обврски“ на лицата кои ги остваруваат слободата на изразување. Вклучувањето на такви должности и одговорности е невообичаено за правата од Конвенцијата. Сепак, да се аргументира дека вклучувањето на ваква реторика сугерира инхерентно поголеми ограничувања за слободата на изразување е еднакво неодржливо. Нема простор за имплицитни ограничувања во член 10. Судот вешто го избегна прашањето дали индивидуи се во можност да се откажат од

¹²⁴ *Worm v Austria*, 1997-V; 25 EHRR 454 para 50

¹²⁵ Заедничко издвоено мислење на судиите Коста, Тулкенс и Лоренц.

правото на слобода на изразување,¹²⁶ ограничувајќи се само на тоа дека откажување на право гарантирано со Конвенцијата е дозволено, но само ако задоволи три критериума: а) тоа не смее да е некомпатибилно со некој значаен јавен интерес, б) мора да биде утврдено на недвосмислен начин, в) мора да постојат минимум гаранции за да се оцени значењето на отказот.¹²⁷

Концептот на „должности и обврски“ се употребува во однос на различни носители на правата на изразување, вклучувајќи политичари, јавни службеници, адвокати, печатот, новинари, уредници, автори и издавачи, уметници и писатели. Концептот има истакнато значење во поглед на конкретни категории на јавни службеници, како дипломати, судии, агенти на разузнавачки служби и полициски офицери. Во поглед на новинарите, Судот постојано нагласува дека тие треба да дејствуваат во добра намера за да обезбедат точни и веродостојни информации во согласност со новинарската етика.¹²⁸ Во контекст на големиот број на информации и бројните средства за информирање кои се развиени во современиов период надгледувањето на сообразноста со новинарската етика добива уште поголемо значење. Прашањето на должностите и обврските на новинарите ќе биде поблиску истражено во посебно поглавје подолу. Во однос на слободата на говорот на судиите, се смета за разумно да се очекува тие да покажуваат одредена дискреција, па дури и самоограничување за да не ги загрозат авторитетот и непристрасноста на судството. Како што се покажа во *Wille v Liechtenstein*,¹²⁹ тоа дали нивните изјави ги пречекориле прифатливите граници на слободата и прекршиле својата професионална етика или негативното влијаеле врз извршувањето на функцијата е прашање кое не смее да избегне ригорозна контрола.

Претставниците на професионални тела и членови на цивилното општество како што се невладините организации (НВО), исто така, се сметаат за субјекти на слични должности и обврски. Во *Steel and Morris v UK*,¹³⁰ Судот оценил дека должностите и обврските на новинарите да постапуваат во добра намера за да обезбедат точни и веродостојни информации во согласност со новинарската етика може аналогно да се примени на сите

¹²⁶ *Blake v UK* No 68890/01 hudoc (2005) para 128 DA

¹²⁷ *Hakansson and Struesson v Sweden* A171-A (1990); 13 EHRR 1 para 66; *Pfeifer and Plankl v Austria* A 227 (1992); 14 EHRR 692 para 37

¹²⁸ Види, на пример *Bladet Tromso and Stensaas v Norway* 1999-111; 29 EHRR 125 para 65

¹²⁹ 1999-VII; 30 EHRR 558 GC

¹³⁰ 2005-11; 41 EHRR 403 para 90

оние кои се вклучија во јавната дебата, како активисти на мали НВО, кои дистрибуираат летоци.

24. Должности и одговорности на новинари

Во поглед на новинарите, Судот конзистентно ги нагласува нивните „должности и обврски“ да дејствуваат во добра намера заради обезбедување на точни и веродостојни информации во согласност со новинарската етика.¹³¹ Покрај прашањето за точноста, што е полесно да се утврди емпириски во случај на цитирање од оригинален извор, веројатно поинтригантно е прашањето за степенот во кој печатот разумно може да ги смета своите извори за доверливи.¹³² Неизбежни остануваат прашањата во врска со степенот на прецизност или доверливост кој може да се очекува од новинарите кои наведуваат или цитираат информација од друг извор. Како што ќе видиме во анализата на случајот *Bladet Tromsø and Stensaas*, преферираниот курс на Судот е да усвои сопствени автономни и генерални насоки по прашањето, наместо тоа да го остави на националната судска дискреција. Концептот на „должности и обврски“ на печатот често се употребува заради засилување на тврдењето дека мерките со кои се повредува слободата на печатот се неопходни за заштита на честа и репутацијата на индивидуи или на нивното право на приватен и семеен живот. Во контекст на клеветата, во однос на непочитувањето на честа и репутацијата на поединци предизвикано од наводно клеветнички изјави, Судот скрупулозно ја оценува природата, степенот и ефектот на таквите изјави.

Судот нагласи дека говорот на новинарите не треба да е потчинет на барањето дека тие треба систематски и формално да се дистанцираат од содржината на цитатот која може да навреди, провоцира или наштети нечија репутација. Таквото ригорозно барање јасно би било спротивно на принципот кој обезбедува најширока можна заштита за печатот и новинарското изразување. Случајот *Verlagsgruppe News GmbH v Austria*¹³³ е таков пример стекнат поради казна изречена на магазин. Имено, во отворено писмо еден уметник ги критикувал политичарите од Австриската партија на слободата (FPÖ), опишувајќи ги како „нечесни“. Новинската агенција, жалител во овој случај, го навела ова писмо известувајќи за постапката за клевета која FPÖ ја повела против уметникот. Судот оценил дека

¹³¹ *Goodwin v UK* 1996-11; 22 EHRR 123 para 39 GC, *Fressoz and Roire* 1999-I; 31 EHRR 28 para 54

¹³² *McVicar v UK* 2002-III; 35 EHRR 566 para 84

¹³³ *Hudoc* (2006) para 33

едноставното повторување на контроверзните зборови, заедно со остри критички коментари, не претставувале доволна основа за казнување на магазинот. Барањето применето од австриските судови новинарите систематски и формално да се дистанцираат од содржината на цитираниот текст, кој може да е навредлив, се сметало за премногу формалистичко за да биде пропорционално.

Проблематично прашање во овој контекст е степенот во кој од печатот се бара, според новинарската етика и внимателност, да изведува независно истражување за да ги верификува точноста и доверливоста на информацијата која ја објавува. Од посебно значење во овој контекст да се споредат случаите *Bladet Tromsø and Stensaas v Norway*¹³⁴ и *Standard Verlagsellschaft mbH v Austria (No2)*.¹³⁵ Во првиот случај проблемот беше поврзан со објавување на извештај на инспектор назначен од министер во однос на ловот на фоки во статии во локален весник, во кој биле потенцирани актите на суровост спрема фоките кои ги извршуваат ловците (вклучувајќи и обвиненија за дерење на кожата од живи фоки и незаконито убивање на женките) и наводен напад врз инспекторот од страна на посадата (екипажот). Извештајот на инспекторот содржел обвиненија кон членовите на екипажот на брод за лов на фоки, без да ги идентификува имињата на оние кои наводно биле инволвирани во актите на суровост. Министерството за рибарство издало налог, времено изземајќи го извештајот од откривање пред јавноста за да им даде на ловците можност да одговорат на обвиненијата. Независната анкетна комисија, воспоставена за да го истражи проблемот, открила дека трите сериозни обвиненија опишани погоре, не биле докажани. Исто така, се покажа и дека некои членови од екипажот не биле на бродот. Норвешките судови оцениле дека пренесувањето на експертскиот извештај било штетно за репутацијата и честа на екипажот на бродот и ја осудила новинската агенција и нејзиниот уредник за клевета. Прашањето било дали од весникот се барало да преземе независна истрага за да ја утврди фактичката основа за обвиненијата од инспекторскиот извештај или дали постоела некоја посебна основа за негово изземање од верификацијата на изјавите во врска со фактите, а кои биле навредливи за приватни лица. Норвешките судови утврдиле дека неутврдувањето на вистинитоста на обвиненијата претставувало непочитување на новинарската етика од страна на жалителите.

¹³⁴ 1991-III; EHRR 125 para 68

¹³⁵ Hudoc (2007)

Големиот судски совет сметал дека обвиненијата во врска со дерење на фоки на живо и за напад на ловците врз инспекторот биле сериозни. Сепак, тој го ублажи нивниот навредлив ефект, забележувајќи дека тие можеле да бидат разбрани од читателите како претерана презентација. Според мислењето на мнозинството, одлуката жалителите да не ги објават имињата на обвинетите за суровост го отстранила дефаматорскиот ефект. Парадоксално, некои членови на бродскиот екипаж кои не биле на бродот во критичниот момент тврделе дека нивната репутација била повредена, затоа што статиите го споменале името на бродот, така што вината паднала на сите членови од екипажот. Во однос на доверливоста на оспорениот извештај, Големиот судски совет го оценил како службен извештај, со експерт назначен од Министерството за риболов. Тој оценил дека печатот имал овластување да се потпира на содржината на службени извештаи без потреба да се вклучи во независно истражување.

Тројца судии со издвоено мислење нагласиле дека мнозинството во Големиот судски совет не ја зело во предвид репутацијата на приватните лица. Со оглед на огромниот интерес за слободата на печатот во демократијата, било суштествено, како општ принцип, печатот да биде ослободен од преземање на детални истраги во однос на официјален извор на информации. Сепак, дискутабилно е дали овој генерален принцип може да биде предмет на сите ситуации во кои репутацијата на правните лица е доведена во прашање и кога, како во овој случај, еден весник репродуцирал содржини на јавно достапни извештаи наспроти министерската наредба за забрана на нивното јавно откривање. Големиот судски совет сметал дека жалителите биле изземени од верификацијата на точноста или прецизноста на пренесените факти, не наоѓајќи задоволителна основа за оправдување на мешањето. За разлика од ова, тројца судии со издвоено мислење зазеле позиција дека мнозинството го минимизирало фактот што по министерската наредба за неоткривање, весникот свесно презел ризик од објавување статии без да ја провери вистинитоста на оспорените тврдења.

Во Standard Verlagsgesellschaft mbH (No 2),¹³⁶ компанијата-жалител, која била сопственик на дневен весник Der Standard, објавила статија кој му припишала прекршување на управни акти од страна на Јорг Хаидер, кој служел во регионалната влада. Австриските судови откриле дека оспорените изјави не одговарале на фактите и

¹³⁶ Hudoc (2007)

биле дефаматорни. Според нив компанијата-жалител искористила експертско мислење кое не содржело такви обвиненија. Компанијата-жалител тврдела дека се потпрела на соопштение за јавноста на Социјалистичката партија, која коректно го сумирала експертското мислење. Австриските судови наложиле одземање на релевантните броеви на Der Standard, објавување на пресудата и отповикување на невестинитите изјави.

Во својата пресуда за случајот, во однос на „должности и обврски“ на новинарите, стразбурскиот Суд оценил дека;

*„...Пред еден медиум да биде ослободен од вообичаената обврска за верификација на фактичките изјави кои се дефаматорни за индивидуи потребно е да постојат посебни основи за тоа. Дали такви основи постојат особено зависи од природата и степенот на дефамација за која станува збор и од степенот во кој медиумот може разумно да ги оцени своите извори како доверливи во поглед на обвиненијата...“.*¹³⁷

Врз основа на фактите од овој случај, Судот оценил дека наводите во статија биле лажни по однос на фактите и претставувале сериозни обвиненија со дефаматорна природа, што оди подалеку од претерувања или провокации. Судот направил разлика меѓу овој случај и *Bladet Tromso and Stensaa v Norway* и истите не биле споредливи со извештаите подготвени од експертот назначен од владата во вториот случај. Новинарската непосветеност се состоела од неуспехот да се идентификува соопштение за јавност како извор на цитатот и да се верификува вистинитоста на информацијата во експертското мислење, иако тоа било можно. Со тесно мнозинство од 4 гласа наспроти 3, Судот не најде повреда на член 10. Тројцата судии со издвоено мислење го нагласиле овластувањето на новинарите да се потпрат на соопштението за јавност како витален извор на информации за медиумите.¹³⁸ Неодобрено разбирање на експертско мислење од страна на жалителот можело да се исправи со објавување на конта-изјава по барање на Хаидер. Поради виталното значење на новинарската слобода, од суштинско значење е таква помалку тешка алтернатива да се побара пред непосредното посегнување по граѓанска постапка против новинарите.

¹³⁷Id, para 38. Види исто *Pedersen and Baadgaard v Denmark* 2004-XI; 42 EHRR 486 para 78.

¹³⁸ Заедничко издвоено мислење на судиите Розакис, Вајиќ и Спиелман.

Во *Radio France v France*,¹³⁹ обврските на новинарите да обезбедуваат „точни и веродостојни информации“ се дополнително појаснети. Повторно, главното прашање било дали границите на претерување или провокација биле пречекорени во пренесување на информација која потекнува од друг избор. Неделникот *Le Point* објавил статија во која се тврдело дека Мишел Јуно, поранешниот заменик-градоначалник на Советот на град Париз, го нагледувал сочувувањето на редот во текот на Втората светска војна во еден град во кој илјадници Евреи биле интернирани пред нивната депортација во Аушвиц. Новинар на радиостаницата *France Info* известил дека, според *Le Point*, Јуно надгледувал депортација на илјада Евреи во 1942 година. Француските судови го осудиле издавачкиот директор на *France Info* и новинарот за клеветата. Додека *Le Point* споменал транспорт на Евреите „под одговорност на Јуно“, *France Info* отишла понатаму во својата емисија тврдејќи дека г. Јуно „признава дека тој го организирал почетокот на транспортот на лицата депортирани во Дранси“.¹⁴⁰ Судот утврдил дека таквата измена на зборовите и конотациите не можела да се оправда со повикување на „доза на претерување“ или со „провокација“, затоа што претставувала ширење на лажни информации. Едногласно донесувајќи ја одлуката за непостоење на повреда на член 10, Судот заклучил дека во светлина на екстремно тешки обвиненија, формата во која била емитувана информација и непосредниот и силен аудиовизуелен импакт, новинарите требале да дејствуваат со најголема грижа и посебна умереност.

25. Привилигираниот статус на медиумите како „кучиња – чувари“ на демократијата

Европскиот суд за човекови права во многу пресуди ја потенцира важноста на медиумите во едно демократско општество, нарекувајќи ги „кучиња-чувари на демократијата“. Во една од најпознатите пресуди (*Пресуда Lingens vs. Austria*, 1986), поврзана со членот 10 од Конвенцијата, Судот тоа го опишува на следниот начин: **"Ваквата функција на заштитник на демократијата на медиумите има посебна важност кога ќе се земе во корелација со правото на јавноста да добива и информации и идеи од јавен интерес"**.

¹³⁹ 2004-II; 40 EHRR 706 para 37

¹⁴⁰ Id. para 38

Судот, меѓудругото, ја признава и нивната привилегирана позиција од аспект на одговорност за клевета и навреда. Па така заклучува дека „...новинарската слобода опфаќа и можно прибегнување кон одреден степен на претерување, па дури и на провокација..." (Пресуда *Dalban vs. Romania*, 1999). Сличен е ставот дека "како резултат од тесната поврзаност со демократијата, опфатот на слободата на информирање мора да биде сфатен најшироко можно, дозволувајќи степен на претерување, па дури и провокација" (Пресуда *Radio France vs. France*, 2004).

Судот не му дава привилегиран статус исклучиво на политичкото изразување на медиумите, туку во низа одлуки отиде подалеку и даде ваков статус и на пишувањата за „други прашања од интерес на јавноста".¹⁴¹ Релеватно за оценката дали на печатот ќе му се даде привилегиран статус во определен случај, ќе зависи од тоа дали содржината на написот е „од јавен интерес".

Не постои единствена дефиниција во праксата на Судот во Стразбур за тоа што претставува тема од „јавен интерес". Во низа пресуди, Судот дава одредници за дефинирање на овој поим. Во нашиот Закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда, во членот 5 став 1 е дадена една прилично сеопфатна дефиниција, која се чини дека е во согласност со стандардите на Стразбур. Така, „како подрачја и прашања од јавен интерес се сметаат особено: сите облици, институции и активности на вршење на државна власт и јавни институции, локалната самоуправа, општествените дејности како здравството, културата, уметностите, образованието, науката, спортот, средствата за јавно информирање, правниот систем и примената на правото и економскиот систем и економските односи и животната средина".

26. Повисок праг на толеранција на критика на јавните личности

Првиот познат случај на клевета од праксата на Судот во Стразбур, пресудата *Lingens v. Austria*, 1986, се однесувал на случајот кога австрискиот канцелар во една статија бил обвинет за „примитивен опортунизам" и за дејствување на „неморален и недостоинствен" начин. Авторот на статијата бил осуден од страна на австриските судови за клевета. Судот во Стразбур (пленарниот совет) едногласно одлучил дека осудата била непропорционална

¹⁴¹ Пример за тоа е случајот од Пресудата *Thorgeirson vs. Iceland*, 1992, каде Судот го заведе следниот став: „Иако печатот не смее да ги пречекори границите, меѓу другото, за заштита на угледот на... другите, сепак има обврска да дава информации и идеи за прашања од јавен интерес".

интервенција во слободата на изразување, заради тоа што, меѓу другото, „политичките фигури мораат да толерираат поголем степен на критика отколку приватните лица“.

Тргувајќи од позицијата на „наклеветениот“, односно фактот што истиот е канцелар, се подразбирало дека согласно ваквиот принцип тој би требало да покаже најголем степен на толеранција кон јавна критика.

Ваквиот принцип потоа Судот го разработи во низа одлуки.¹⁴²

Кога станува збор за политичарите, постои уште еден аспект на (ограничувањето) на слободата на изразување, кој можеби директно не е поврзан со проблематиката на клеветата, но е интересен да се разгледа во контекст на изнесеното.

Приватноста на јавните функционери во некои случаи се користи како причина за да се ограничи известувањето од медиумите. Се разбира, ова е сосема различно од угледот, но понекогаш, во практиката, може да биде испреплетено.

Приватноста (за разлика од угледот) е експлицитно заштитена со членот 8 од Конвенцијата и затоа влегува под „права и приватност на другите“. Како што видовме, Судот во Стразбур често потенцира дека јавните функционери мора да бидат предмет на поголема критика од другите. Тука се поставува прашањето што претставува јавен функционер (или можеби поточно, јавна личност)? Овој термин, секако, би ги вклучувал политичарите, но дали ќе ги вклучува, да речеме, членовите на семејствата на политичарите? Или други лица, кои се во приватни врски со политичарите (на пример, во случај на вонбрачна афера)?

Одговорите треба да ги бараме во постоењето на јавниот интерес на написите. Се разбира дека ќе биде од интерес на јавноста екстравагантното однесување со трошење астрономски суми на блиски членови на семејствата на политичарите. На пример, сопругата на претседателот на Америка Мишел Обама беше остро критикувана од страна на некои медиуми за огромните буџетски издатоци за некои нејзини патувања (конкретно, патувањето во Кина) и никој не го оспори легитимниот интерес на јавноста за тоа.

¹⁴² Во Пресудата *Lombardo v. Malta*, 2007, Судот заклучи дека „...здравата демократија бара Владата да биде изложена на постојан надзор не само од страна на законодавната и судската власт, туку и од пошироката јавност и медиумите“. Понатаму, во Пресудата *Castells v. Spain*, 1992, го потенцираше следното: „По сила на својата доминатна моќ, Владата мора да толерира најширок степен на критики против себе. Таа мора да внимава и да избегнува создавање на каков било застрашувачки ефект што рестриктивните мерки кои ги преземаат може да го имаат на политичкото изразување“.

Спротивно на ова, во познатиот случај на принцезата Каролина од Монако, во пресудата *Von Hannover v. Germany*, 2004, Судот оценил дека постои повреда на приватноста со објавување на низа приватни фотографии на принцезата Каролина, меѓу другото, заради непостоење на јавен интерес (или поточно - постоење на многу лимитиран јавен интерес) за нивно објавување.

Во друг случај, оној од Пресудата *Krone Verlag GmbH & Co. KG vs. Austria*, 2002, еден весник бил казнет за прекршување на приватноста на еден политичар. Весникот објавил фотографија од политичарот во еден напис во кој се вели дека некои од неговите приходи биле стекнати нелегално. Националниот суд пресудил дека иако тој е член на парламентот, не и бил доволно познат на јавноста, па така весникот го прекршил неговото право на приватност преку објавување на неговата фотографија придружена со критички тврдења. Не е изненадувачки тоа што земајќи ги предвид претходните судски одлуки, Европскиот суд утврдил дека се прекршени правата на весникот од членот 10 од Конвенцијата.

ГЛАВА III

27. Закон за декриминализација на клеветата и навредата во Република Македонија, стандарди и примена

Согласно националното законодавство, слободата на изразување се гарантира со член 8 и 16 од Уставот на Република Македонија во кој јасно е наведено дека цензурата е забранета. Во поширок контекст, слободата на изразување ги опфаќа и изразувањето на различноста, припадноста, верските слободи и права, правото на слободно здружување, како и правото на протест. Во понатамошен дел од анализата се обработени и информации и за сродните права, додека, пак, конкретни повреди на слободата на изразување се однесуваат на несанкционирањето на говорот на омраза, не пренесување на информации до јавноста поради значителна контрола врз приватните и државните медиуми, изразен притисок кон медиумските работници и етикетање на критичката мисла и други форми на изразување насочени особено кон граѓанскиот сектор и ЛГБТИ-заедницата. Постојаните напади на граѓанскиот сектор и нивната дискредитација исто така беа загрижувачки, особено етикетањето и јавното повикување на насилство кон т.н. предавници и платеници, со што се прави обид за целосна контрола на информациите што би требало да ги добиваат граѓаните. Во 2015 година се забележуваат физички напади на активисти и критички новинари, кои се препознаени од страна на пошироката јавност поради нивната долгогодишна работа или видливост во цивилното општество. Имено, Комитетот констатира дека долгогодишната активна кампања и етикетање на невладиниот сектор како „предавници“, „странски платеници“, „соросоиди“, „комуњари“ може да резултира со насилство¹⁴³.

28. Слобода на медиуми и пристап до информации

Слободата на изразување, медиумите и медиумските работници редовно се предмет на критика во извештаите за напредокот на државата од страна на Европската комисија. Комплементарно на извештаите за слободата на медиумите и за новинарската професија, во извештаите на ОБСЕ/ОИДХР, во врска со степенот на објективно пренесување на информациите до граѓаните, особено за време на изборите, се констатира континуиран пад

¹⁴³ Соопштение до јавност: <http://mhc.org.mk/announcements/284#.VXgrUNKqqko>.

на квалитетот на информациите, едноличност и пристрасност на националните медиуми кон извршната власт. Во областа на слободата на медиумите и во корелација со слободата на изразување се потенцираат следните слабости;

- Прекинат дијалог помеѓу извршната власт и граѓанските организации што ги застапуваат интересите на новинарите и медиумите во целост. На крајот од 2013 и почетокот на 2014 година, во отсуство на јавна дебата и вклучување на новинарски здруженија, беа донесени пакет закони со кои се регулираат медиумите, за кои беа изнесени сериозни забелешки од страна на медиумските работници; Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги¹⁴⁴, што ги регулира обврските и правата на радиодифузерите, како и надлежностите на независниот механизам или на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги за контрола врз имплементацијата на превземените обврски, како и да доделува и одзема лиценци на радиодифузерите или да казнува медиуми поради непочитување на обврските согласно законот. Потоа, Законот за медиуми¹⁴⁵, што ги регулира основните начела и услови што треба да бидат исполнети од страна на издавачите на медиуми, ги дефинира поимите одговорен уредник, уредништво, правото на новинар да го изнесе своето мислење и став и да одбие да изврши налог или задача. Законот исто така ги уредува прашањата за заштита на изворот на информации, импресумот, јавноста во работата на издавачот на медиум и правото на исправка и одговор на објавена информација. Согласно извештаите на меѓународните и домашните организации, злоупотребата на надлежностите на независниот механизам или на Агенцијата за аудио и аудио визуелни медиумски услуги е видлива во однос на необјективната казнувачка политика насочена кон критичните медиуми, не исполнителност и необјективност во постапувањето и казнувањето медиуми за време на изборите во 2014 година и целосната некритичност кон работата на јавниот радиодифузер Македонската радио-телевизија поради пристрасноста во јавното информирање и непочитување на Статутот на јавниот сервис. Имено, МРТВ не ги исполнува стандардите поставени во новите законски решенија и

¹⁴⁴ Службен весник на РМ, бр. 184 од 26 декември 2013, четврток, година LXIX бр. 4457; <http://slvesnik.com.mk/Issues/b063254742a44129b8dfe1221762ddb4.pdf>

¹⁴⁵ Ибид., 7 бр.4458

речиси во целост ги избегнува критичките и разновидните информации. Како јасен пример за работата на јавниот сервис и неговата пристрасност кон извршната власт е оградувањето и не пренесувањето информации до јавноста за антивладините протести во изминатите три години со особен игнорантски однос во 2015 година. МРТВ не ги пренесе студентските, средношколските и други протести и целосно ги игнорираше конференциите за печат на опозициските партии што ги објавуваат аудиоматријалите за најголемата афера за прислушкувањето на граѓаните во историјата на Република Македонија. Овие настани исклучиво не беа проследени од страна на редакцијата на МРТВ на македонски јазик, додека редакцијата на албански јазик ги пренесуваше информациите¹⁴⁶. Оттука е јасно видлив притисокот и контролата на извршната власт врз работата на јавниот сервис што граѓаните го финансираат задолжително со плаќање на месечна радиодифузна такса.

- Цензура и автоцензура на новинарите преку Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Измените на законите во областа на медиумите почна во 2012 година со исклучување на новинарите од кривична одговорност за нанесена штета на честа и угледот на физичко или правно лице. Согласно Европската конвенција за човекови права и слободи и практиката на Европскиот суд за човекови права (член 10), потребата за носење закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета е во пакетот реформи што требаше да ги направи Република Македонија. Со Законот за граѓанска одговорност за штета нанесена на честа и угледот на физичко или правно лице со навреда и клевета. Законот ја гарантира слободата на изразување и информирање како една од битните основи на демократското општество. Меѓутоа, по само една година од имплементацијата на законот забележана е негова злоупотреба од страна на носители на високи јавни функции што ги користеа законот за да се пресметаат со критичките медиуми и новинари. Од донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, во ноември 2012 година, па се до крајот на 2014 година, дури третина од постапките водени пред скопскиот суд,

¹⁴⁶ Извештај на Центарот за развој на медиуми: http://mdc.org.mk/izvestaj-4-monitoring-na-mediumsko-zakonodavstvo/crm_izvestaj_monitoring-na-avrm-mioa-mrt-sobranie-i-mediumi_dek-2014.

се однесуваат на процеси во кои како странка се јавуваат новинари, медиумски работници или медиуми. Најголем број од овие постапки – 82 (75%) се веќе завршени, а другите 28 (25%) се уште се во тек. Интересно е да се истакне дека од почетокот на 2015 година, до моментот на заокружување на ова истражување, пред Основен суд Скопје 2 Скопје, се иницирани 26 нови судски постапки, од кои дури половина (13) се однесуваат на новинари и на медиуми. За некои од овие предмети се уште нема одржано ниту едно рочиште затоа што се чека одговор на тужбата или определување на судија кој ќе ја води постапката¹⁴⁷. Оттука, јасно се гледа притисокот што се врши врз новинарите преку судскиот систем, а води кон зголемување на цензурата и автоцензурата во слободата на изразување, јавно информирање и медиумите во целост.

- Имајќи ја предвид спрегата помеѓу извршната и судската власт, што впрочем беше потврдена со изнесените аудио снимки од страна на опозициските партии во коалиција, судовите доделуваат парична оштета за носителите на јавни функции во големи износи само за критичките медиуми и новинари. Исто така, уредниците и новинарите блиски до извршната власт честопати се јавуваат како тужители и тужени за кои судот одлучува во експресно брза постапка и во нивна корист. Како најеклатантни примери што говорат за пристрасноста на судот во случаи каде тужителите или тужените се јавни личности, особено критични кон работата на извршната власт за 2014 и 2015 година се; директорот на Управата за безбедност и контраразузнавање, со добиено оштетно побарување за навреда и клевета во висина од 9.000 евра против дневниот весник „Фокус“. Со цел да не згасне еден од најпрестижните критички медиуми во државата, средствата беа собрани преку солидарен повик за поддршка од страна на граѓаните. Спротивно на постапките против критичните медиуми и новинари, обидите за добивање тужби против носители на јавни функции претставува своевидна голгота. Имено, во судскиот случај на Граѓаните за европска Македонија (ГЕМ) како здружение граѓани кои ги тужи за навреда и клевета министерот за финансии и портпаролите на ВМРО-

¹⁴⁷ Истражување на НВО Инфоцентар спроведено во рамките на проектот „Мрежа 23“. „Која е цената на слободата на изразувањето?“ (истражување за спроведување и влијанието на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета врз слободата на изразување во Македонија), Скопје, април 2015

ДПМНЕ и Српската партија, трае од 2011 година. Во изминатите четири години обвинетите не се појавуваат на рочишта, а судот не одлучува во отсуство, иако има такви овластувања.

- Недостиг на судска заштита и постапување согласно практиката на Европскиот суд за човекови права; Анализирањето на судски пресуди согласно Законот за граѓанска одговорност од навреда и клевета, што имаше за цел да ги зајакне механизмите за слободно изразување и слободно изразување и слобода на медиумите, го дава спротивниот ефект. Покрај злоупотребата на законското решение од страна на носители на високи јавни функции, судските власти одбиваат да ја следат судската практика на ЕСЧП. Како што констатира и анализата на НВО Инфоцентар во рамките на проектот „Мрежа 23“, судовите не ги следат начелата, ниту ги почитуваат уставните гарантирани права и Европската конвенција за човекови права. Имено, од анализата може да се заклучи дека судовите малку или воопшто не го применуваат триделниот тест што е задолжителен при утврдување дали се исполнети условите за ограничување на слободата на изразување. Овој тест го предвидува следното: (1) Ограничувањето мора да биде пропишано со закон, (2) Ограничувањето мора да има легитимна цел, (3) Ограничувањето мора да биде неопходно за едно демократско општество. Според случаите за кои се поведени судските предмети, судовите најчесто требало да се повикуваат на легитимната цел од триделниот тест, што, во суштината, реферира на вториот став од член 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права, а во кој е составена конечната листа на цели поради кои може да се наметне ограничувањето на правото на слобода на изразување.¹⁴⁸

Досегашната практика и анализата на донесените правосилни пресуди покажуваат дека постои загрижувачки драстична разлика во работењето на судот, кога станува збор за процеси во кои како странки се јавуваат политичари/државни функционери, наспроти случаите во кои нема нивна инволвираност, ниту како тужители, ниту како тужени. Кога

¹⁴⁸ Истражување на НВО Инфоцентар спроведено во рамките на проектот „Мрежа 23“. „Која е цената на слободата на изразувањето?“ (истражување за спроведување и влијанието на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета врз слободата на изразување во Македонија), Скопје, април 2015

во случаите како една од странките се јавува државен функционер, односно политичар, видливо е дека тие се одвиваат побрзо, односно видлива е тенденцијата за поитно постапување на судот. Исто така, во ваквите случаи примената на Европската конвенција и практиката во Стразбур, што, меѓу другото, предвидува носителите на јавни функции да имаат поголем праг на толеранција во однос на критиките, е недоследна и е во насока на целосна заштита на честа и угледот на функционерите, наспроти слободата на изразување.¹⁴⁹

- **Јавно дискредитирање, затворски казни и прогон на новинари** поради изнесени информации и мислења во јавноста во случаите на новинарите Томислав Кежаровски и Јадранка Костова. Случајот на новинарот Томислав Кежаровски, кој беше обвинет за загрозување на заштитен сведок со објавен текст во 2008 година за случајот „Ликвидација“, беше уапсен во 2013 година, а потоа, преку злоупотреба на мерката притвор, спротивно на практиката на Европскиот суд за човекови права и Конвенцијата, беше лишен од слобода речиси две години.¹⁵⁰ Во крајно пристрасна судска постапка новинарот беше осуден на четири години и шест месеци¹⁵¹, за крајниот епилог да го дочека во февруари 2015 година преку одлука на Апелациониот суд во Скопје, што доцнеште десет месеци поради наводни бирокуратски лавиринти, повредувајќи ги член 5 (право на слобода) и член 6 (право на правично судење).¹⁵² Следствено, долгоочекуваната одлука беше донесена во јануари 2015 година, со намалена затворска казна од две години, речиси идентична на времето поминато во притвор, новинарот е осуден за виновен.¹⁵³ Во однос на прогонот на новинарката Јадранка Костова, извршната власт го искористи т.н. Закон за лустрација и по нејзино јавно говорење за случајот на Никола Младенов, експресно беше прогласена за соработник на тајните служби во 1991-93

¹⁴⁹ Истражување на НВО Инфоцентар спроведено во рамките на проектот „Мрежа 23“. „Која е цената на слободата на изразувањето?“ (истражување за спроведување и влијанието на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета врз слободата на изразување во Македонија), Скопје, април 2015

¹⁵⁰ Соопштение до јавност, 26 јули, 2013 години:<http://www.mhc.org.mk/announcements/143#.VXgTv9Kqqkq>.

¹⁵¹ Соопштение до јавност, 23 октомври, 2013 година:<http://mhc.org.mk/announcements/154#.VXgT7dKqqko>.

¹⁵² Месечен извештај МХК, ноември-декември 2014 година:

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/861/Dvomesecen_izvestaj_noemvri_dekemvri_2014.pdf

¹⁵³ Месечен извештај МХК, јануари 2015 година:<http://mhc.org.mk/reports/271#.VXgXAdKqqko>

година.¹⁵⁴ Засилен е и притисокот кон критички настроените новинари како што се Борјан Јовановски и членовите на неговото семејство и други новинари кои се мета и на закани со смрт, што засега остануваат нерешени од страна на Министерството за внатрешни работи.¹⁵⁵

- **Корупција во медиуми:** Република Македонија не се придружува до определбата да ја отстрани корупцијата во медиумите што е резултат на сопственичката структура и блиската поврзаност со извршната власт и партиската припадност што влијае врз слободата на медиумите. Имено, во студијата на случај изработена од страна на новинарот Владо Апостолов, член на Самостојниот синдикат на новинари и медиуми (ССНМ), се констатира дека една од главните причини за падот на слободата на медиумите е токму системската корупција воспоставена преку сопственичката структура на медиумите и финансирањето на медиумите преку владините рекламни кампањи.¹⁵⁶ Блиските лични односи на сопствениците со извршната власт, што ја наведува Апостолов, беше потврдена со изнесените информации од страна на опозициските партии во аудиоматеријалите. Имено, носители на високи јавни функции, како што се шефот на кабинет на Премиерот на Република Македонија и директорот на агенција за безбедност и контраразузнавање, се во директна врска со национални приватни медиуми „Сител,, „Канал 5“ и „Алфа“ и влијаат на содржината, начинот и времето на објавување информации за настани од важност за владејачката партија. Дотолку повеќе што и јавниот радиодифузен сервис преку раководна структура во целост е узурпиран од извршната власт и уредувачката политика зависи од нивните потреби при јавно информирање на граѓаните.¹⁵⁷ Иако членови на партии и членови на нивното потесно семејство согласно Законот за аудио и аудио визуелни медиумски услуги (член 38) не смеат да бидат сопственици на медиуми и интернет-

¹⁵⁴ Месечен извештај МХК, март 2015 година:<http://mhc.org.mk/reports/281#VXgZo9Kqqko>

¹⁵⁵ Сет вести за погребниот венец доставен до домот на Борјан Јовановски:<http://time.mk/c/5276636d22/skandalozno-mrtovecki-venec-ispraten-za-novinarot-borjan-jovanovski.html>.

¹⁵⁶ Студија за случај: „Медиуми, газди, новинари и работнички права“, Самостоен синдикат на новинари и медиуми (ССНМ), Скопје, 2015 година

¹⁵⁷ Студија за случај: „Медиуми, газди, новинари и работнички права“, Самостоен синдикат на новинари и медиуми (ССНМ), Скопје, 2015 година

портали, сепак законот воопшто не се почитува. Во недостиг на независен механизам за контрола на сопственичката структура на медиумите и еднаква казнена политика, слободата на медиумите останува да биде условена од страна на извршната власт, која доминира со инвестиции преку реклами од јавен интерес во медиумите под нејзина контрола, воспоставувајќи поданичко-финансиски однос врз слободата на јавното информирање и медиумите во целост. Нетранспарентноста на Владата во трошењето на јавни пари за рекламирање и воспоставување на системот беше објавена дури минатата година. Како што наведува Апостолов: „Владата, не само што не беше транспарентна пред своите граѓани туку таа информацијата за трошоците околу рекламите ја криеше и од Европската комисија“. Летото 2013 година, вицепремиерот Фатмир Бесими се обврза пред тогашниот еврокомесар Штефан Филе дека ќе достави детални информации за трошоците на кампањите, меѓутоа дури шест месеци подоцна од Европската комисија признаа дека не добиле таков податок. Минатата година, дури по петгодишен притисок од Брисел и од јавноста во Македонија, власта ги објави износите што ги трошела за реклами, меѓутоа само за 2012, 2013 и за првите месеци од 2104 година.¹⁵⁸ Во овој период, Владата водела вкупно 27 медиумски кампањи, за кои потрошила околу 18 милиони евра. Анализата на Здружението на новинарите на Македонија, на овие податоци вели дека при распределба на кампањите нема јасни критериуми, всушност единствениот што постои е прекршен. Во владиниот извештај се вели дека еден од критериумите за дистрибуција на кампањите е гледаноста и рејтингот на медиумите, меѓутоа во 2013 година телевизија „Алфа“ емитувала шест пати повеќе владини реклами од „Сител“, иако имала девет пати помала гледаност?! Со олкави средства во медиумите, Владата прави вистински упад и го дисторзира рекламниот пазар, што претставува штета сама по себе. Анализата на ЗНМ покажува дека Владата во 2013 година, со 7,2 милиони евра, има закупено ист рекламен простор во медиумите, колку што имаат заедно

¹⁵⁸ Новинарски истражувачки проект за сопственичка структура на медиумите во Македонија <http://www.mediapedia.mk/>

„Проктер & Гембел“, „Кока Кола“ и „Оне“.¹⁵⁹ Согласно нотираните неправилности во изминатите три години, во Република Македонија се забележува несоодветен распоред на силите во натпреварот помеѓу политичките партии, нееднаква медиумска застапеност во полза на владејачките партии, несразмерно, неодговорно и коруптивно однесување на партиите на власт преку собирање донации, притисоци, врз јавната администрација како најголемо гласачко тело и систем на неказниност што во континуитет го нарушува гласачкото право.¹⁶⁰ Понатаму, согласно домашните и меѓународните набљудувачки организации, за време на изборите во 2014 година е забележана пристрасност во известувањето за носители на високи јавни функции во полза на владејачката партија и нееднаков третман во промовирање на политичките партии во медиумите во полза на владејачката партија. Изборите спроведени во 2014 година и локалните избори во 2013 година ги потврдуваат сомнежите за повредите на избирачкото право на граѓаните. Воедно, ги доведуваат сите демократски процеси до целосна стагнација. Со излегувањето на опозицијата од Собранието на Република Македонија и непризнавањето на изборните резултати почна политичката криза што резултира со објава на аудиоснимки за наводни коруптивни, криминални дејства, изборни нерегуларности и влијание врз медиумите од страна на коалициските партии во извршната власт.

- **Забрана за информирање:** Се ограничува и правото на информирање на јавноста кога станува збор за работата на Уставниот суд, со оглед на одлуката на претседателката на Уставниот суд веќе да не бидат пренесувани со аудио- и видео запис. Оваа практика се оценува како цензура при јавното информирање за прашања од јавен интерес, како што беше расправата за спорните измени во Законот за прекин на бременоста. За потсетување, овој преседан од страна на претседателката беше направен првпат во јуни 2014 година, на што претходеше одлуката на Уставниот суд да го одбие барањето за заштита на слободите и правата од член 110 алинеја 3 од Уставот

¹⁵⁹ Новинарски истражувачки проект за сопственичка структура на медиумите во Македонија <http://www.mediapedia.mk/>

¹⁶⁰ Извештај, избори, 2014 година ОБСЕ/ОИДХР: <http://osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/118079?download=true>

што се однесуваат на слободата на јавното изразување и информирање за настаните од 24 декември 2012 година.

29. Декриминализација на навредата и клеветата во Република Македонија¹⁶¹

Идејата за декриминализација на навредата и клеветата беше покрената од новинарската заедница, која преку Здружението на новинарите лобираше за бришење на овие дела поврзани со нарушување на честа и угледот од Кривичниот законик и за донесување посебен закон со кој ќе се уредува одговорноста за навреда и клевета. Донесувањето на Законот значеше дека за нарушување на честа и угледот на кој било македонски граѓанин не може да се изрекува казна затвор, туку оштетената странка може да поведе постапка пред граѓански суд за надоместување на евентуална нематеријална штета.

Постојат неколку аргументи кои ја оправдуваа оваа постапка. Првиот аргумент се должи на постоењето опасност да се изрекуваат казни затвор за клевета и навреда и тоа може да предизвика негативен ефект врз слободата на изразувањето затоа што новинарите ќе избегнуваат да пишуваат за сензитивни прашања за кои постои опасност да бидат тужени и казнети со драконски затворски и парични казни. Од осамостојувањето на Република Македонија беше изречена една затворска казна за клевета против новинар (новинарот Зоран Божиновски беше осуден но пресудата не беше извршена).¹⁶²

Европскиот суд за човекови права и слободи во Стразбур смета дека казната затвор за дела против честа и угледот е непропорционална и може да предизвика ефект на застрашување на новинарите и медиумите.

Втората причина за декриминализација на клеветата е големиот број на приватни кривични тужби за клевета против новинари, за кои ЗНМ тврдеше дека се користат како средства за вршење притисок и застрашување. До крајот на 2012 година по кривичните судови се водеа над 300 постапки против новинари за навреда и клевета.

¹⁶¹ „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015

¹⁶² Новинарот Божиновски во почетокот на јули 2006 година беше одведен на извршување на казната, но после пет дена под притисок на меѓународниот фактор беше пуштен на слобода, а предметот беше вратен на првостепено одлучување и во меѓувреме застарел.

Трето, најголем број тужби за клевета против новинари беа поднесени од носители на јавни функции. Новинарската заедница се жалеше дека политичарите ги користат тужбите за клевета за да ги замолчуваат новинарите и да ги одвраќаат од намерата да пишуваат за нивната работа.

Четврто, судските процеси за клевета против новинари траеја со години и тоа беше еден начин да се држат тие под постојан притисок и неизвесност. Таквиот постојан притисок од политичари и бизнисмени резултираше со примена на самоцензура од страна на новинарите, со цел да избегнат нови тужби против нив.

Петто, од тогашната примена на Кривичниот законик, македонските судови изрекуваа превисоки надоместоци за штета за клевета против новинари. Највисоката сума на име надомест на штета за клевета беше определена во случајот Црвенковски против Младенов, кога сопственикот на неделникот „Фокус“ Никола Младенов беше осуден со казна од 25 илјади евра. За истиот текст, Младенов го изгуби спорот и од тогашниот премиер Хари Костов, за што судот му определи надомест на штета од 15 илјади евра. Така, вкупната казна за објавениот текст на „Фокус“ за наводните тајни сметки на тогашниот претседател Бранко Црвенковски во швајцарски банки беше 40 илјади евра. Само за потсетување, Европскиот суд за човекови права во 2007 година во спорот Филиповиќ против Србија, оцени дека казната од 2 илјади евра за новинарот е прекумерна и утврди повреда на членот 10 од Конвенцијата.

Шесто, најзагрижувачко од се беше однесувањето на кривичните судови кон тужбите за клевета против новинари. Тие одбиваа да ја признаат и да ја применат Европската конвенција за човекови права и праксата на Европскиот суд за човекови права во Стрзбур. Најчесто тие бараа од новинарите да докажат дека наводите во нивните објавени текстови се точни, а во спротивно ги прогласуваа за виновни за клевета и досудуваа непропорционални казни без да ја имаат предвид битната улога што ја играат медиумите во едно демократско општество како „куче – чувар“, како креатори на јавното мислење и како поттикнувачи на дебата за прашања од јавен интерес. Судовите, според ЗНМ, немаа слух ниту за фактот дека носителите на јавни функции треба да бидат потолерантни кон јавни критики од новинарите и медиумите затоа што јавноста има право да знае како политичарите ја извршуваат функцијата и како располагаат со јавните пари.

Поради сите овие причини, ЗНМ инсистираше да се укине казната затвор за делата навреда и клевета затоа што се смета како непропорционална казна за заштита на честа и угледот, а дотогашните постпапки против новинари пред кривичните судови да се амнестираат. Освен тоа, новинарите инсистираа во граѓанскиот закон за одговорност за навреда и клевета да се сподели одговорноста меѓу издавачот, уредникот и новинарот. Ваквото барање беше аргументирано со тоа што во најголем број тужби за клевета против медиуми одговараат само новинарите, но не и уредниците и издавачите, кои имаат претпоставена одговорност за одобрување и за објавување на евентуални клеветнички изјави во медиумите.

Клучно барање на новинарите беше и ограничувањето на надоместоците за нематеријална штета за навреда и клевета. Во дотогашната судска пракса судовите изрекуваа високи непропорционални парични надоместоци против осудените новинари за клевета. Овие парични казни најчесто ги плаќаа самите новинари.

Законот требаше да ги отстрани сите овие слабости во оваа област и да придонесе за подобрување на праксата на македонските судови кога постапуваат по тужби за клевета против новинар и да се зајакне примената на праксата на Европскиот суд за човекови права во Стрзбур, кој поставува повисок праг на толеранција за критики на медиумите кога се во прашање носители на јавни функции и кога медиумите третираат прашања од јавен интерес.

Важен е и елементот дека во Законот има децидна одредба со која се дава предност на примената на Европската конвенција за човекови права и слободи и на праксата на Европскиот суд во Стрзбур пред македонското законодавство.

30. Кои дела за нарушување на углед останаа во Кривичниот законик

Со декриминализацијата на навредата и клеветата во Кривичниот законик останаа делата за нарушување на угледот на македонската држава, знамето, грбот и химната. Кривично се одговара и за подбив со македонскиот народ и припадниците на заедниците, но и за повреда на странски држави и меѓународни институции и организации и дела против угледот на нивни претставници. Меѓутоа, позитивен развој е што овие дела, иако остануваат во Кривичниот законик, за нив судовите можат да изрекуваат само парични, но не и затворски казни.

31. Процедурални права

Како резултат на Договорот за стабилизација и асоцијација, склучен помеѓу Република Македонија и Европската унија во 2001 година,¹⁶³ Владата на РМ донесе Национална програма за усвојување на правото на ЕУ.¹⁶⁴ Пред да стане полноправна членка на ЕУ, за време на пристапните преговори, од Република Македонија ќе биде побарано целосно да го хармонизира домашното право со правото на ЕУ.

Во ова истражување користени се методите на правно истражување, компарација и правно расудување, како и емпириски метод. Методот на правно истражување се однесува на основните меѓународни инструменти во областа на кривичната правда што произлегуваат од Обединетите нации, Советот на Европа и особено Европската унија, како и истражување во областа на соодветното домашно законодавство. Методот на компарација е користен со цел да се утврдат поврзаноста, сличностите и разликите помеѓу меѓународните стандарди наспроти домашното законодавство и неопходноста од негова апроксимација. Емпирискиот метод се однесува на утврдување на нивото на имплементација на веќе постојните нормативни одредби во Република Македонија во практиката. За таа цел користени се анализи на Хелсиншкиот комитет за човекови права, проектот „Мрежа 23“ на НВО Инфоцентар и Центарот за развој на медиуми, како и анализи поддржани преку проектот УСАИД за граѓанското општество и други расположливи истражувања.

32. Резиме на правната рамка на ЕУ

Надлежноста на Европската унија (ЕУ) во сферата на кривичната правда почна со потпишувањето на *Договорот од Мастрихт* од 1992 година.¹⁶⁵ Со овој договор се одбележа создавањето на „Третиот столб“ на Унијата. ЕУ се заложи за „почитување на основните права, онака како што се гарантирани со Европската конвенција за човекови права“ (ЕКЧП) кои ќе „сочинуваат генерални принципи“ на правото на ЕУ. Според *Договорот од Мастрихт*, како една од целите на ЕУ беше предвиден развојот на блиска

¹⁶³ [http://sep.gov.mk/data/file/SSA/SSA\(1\).pdf](http://sep.gov.mk/data/file/SSA/SSA(1).pdf).

¹⁶⁴ Последната, осма ревизија на програмата е достапна преку:

<http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/00npaa2014narativenobjavuvanje.pdf>.

¹⁶⁵ Treaty on European Union, official Journal of the European Union, C191, 29 July 1992.

соработка на полето на „правдата и внатрешните работи“, меѓу другото и преку „правосудната соработка во кривичната материја“. Во 1997 година беше потпишан *Договорот од Амстердам*.¹⁶⁶ Преку него, ЕУ си постави уште поамбициозна цел-воспоставување „подрачје на слобода, безбедност и правда“. Третиот столб наречен „Правда и внатрешни работи“ се преименува во „Полициска и судска соработка во кривичната материја“. Договорот воведо нов правен инструмент наречен „Рамковна одлука“. Овие одлуки беа наменети за државите-членки што требаше да ја изменат својата национална легислатива со цел постигнување на заеднички цели. Тематски одржаниот состанок на ЕУ во Тампере во 1999 година,¹⁶⁷ резултираше со воведување на принципот „заемно признавање на судски одлуки“. Овој принцип беше смислен како „камен – темелник на правосудната соработка“.

Повелба за фундаменталните права на ЕУ (ПФПЕУ) беше усвоена во 2000- година.¹⁶⁸ ПФПЕУ се однесува како на институциите на ЕУ, така и на државите- членки во случаи кога го спроведуваат правото на ЕУ. Член 47-50 ги гарантираат процесните права за ефикасен правен лек, правично судење и пресумција на невиност, додека во член 52 е наведено: „Во онаа мера во која оваа Повелба содржи права што одговораат на правата содржани во ЕКЧП, значењето и опсегот на тие права ќе биде ист како оние утврдени во ЕКЧП“. Сепак, ЕУ ќе има надлежност да обезбеди „посеопфатна заштита“. Сè до 2009 година, ПФПЕУ немаше обврзувачка правна сила, но преку член 6(1) од *Договорот од Лисабон* и беше дадено „исто правно значење“ како она на основните ЕУ-договори. Во 2004 година, од страна на Европската комисија беше усвоен *Предлог на Рамковна одлука за одредени процесни права во кривичната постапка*.¹⁶⁹ Предлогот се состоеше од гарантирање на пет основни права (пристап до правна помош, бесплатно толкување и преведување, обезбедување помош за лицата што не се во можност да ја следат постапката, правото на комуникација и известување на осомничените и обвинетите за нивните права преку обезбедување Писмо за правата.¹⁷⁰ Предлогот не беше усвоен поради

¹⁶⁶ Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Established the European Communities and Related Acts, Official Journal of the European Union, C340, 10 November 1997.

¹⁶⁷ Council of the European Union. Tampere European Council, 15-16 October 1999, Presidency Conclusion (not published in the Official Journal of the European Union).

¹⁶⁸ Official Journal of the European Union, C 364, 18 August 2000.

¹⁶⁹ COM (2004) 328 final, Brussels, 28 April 2004

¹⁷⁰ COM (2004) 328 final, Brussels, 28 April 2004 (Индикативен модел на Писмото за правата; Единствена цел на овој модел е да им помогне на националните власти во подготовка на нивното Писмо за правата. Земјите-

негодувањето на шест земји-членки според кои тој бил премногу „амбициозен“ и дека „единствено би ги заменил правата гарантирани со ЕКЧП“). Поради таа причина беше договорен пристапот „чекор по чекор“, со постепено усвојување на посебни правни инструменти, одделно за секое процесно право.

33. Национално законодавство

Правната рамка во Република Македонија ја сочинуваат Уставот, ратификуваните меѓународни документи, законите и подзаконските акти.

а) Устав на Република Македонија

Една од темелните вредности на Република Македонија е владеењето на правото и поделбата на власта на законодавна, извршна и судска (член 8). Концептот на поделба на власта е особено значаен за обезбедувањето на правна држава, поради тоа што почитувањето на овој концепт треба да обезбеди самостојност и независност во работењето на сите органи на власт во рамките на нивната надлежност, без влијанија и притисоци помеѓу нив надвор од односите што се регулираат со закон. Врз основа на ова начело се заснова и независното и самостојно судство во нашава држава.

б) Човекови права- слобода на изразување, вклучувајќи слобода и плурализам на медиумите

Слободата на изразување во поширок контекст како рамковно право ги опфаќа изразувањето, говорот и мислата на граѓаните, како и слободата на медиумите и пристапот до информации од јавен карактер. Слободата на изразување не претставува апсолутно право, оттука може да биде ограничена доколку ги повредува правата на другите или доколку предизвикува или шири говор на омраза или во корелација со можни повреди на државната безбедност, територијалниот интегритет и јавна безбедност, заштитата на редот и спречување нереди и злосторства, заштитата на здравјето и моралот, угледот и правата на другите за спречување на ширењето на доверливи информации или

членки не се задолжени да го користат овој модел. Кога ќе ги подготвуваат нивните писма за правата, државите-членки можат да го дополнат овој модел со цел да го усогласат со нивните национални правила и дополнителни корисни информации. Писмата за правата земјите-членки мораат да ги обезбедат при апсење или притворање. Ова не ги спречува земјите-членки од обезбедување на пишани известувања за осомничените и обвинетите во други кривични постапки.)

за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството. Согласно меѓународното право, Република Македонија се обврзува дека ќе ги почитува овие слободи и права или Универзалната декларација за човекови права (член 19), Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (член 19), Европската конвенција за човекови права (член 10), Европската повелба за човековите права (член 11). Република Македонија се соочува со критика при остварувањето на горенаведените права, како и нивен постојан пад нотирани во извештаите на Европската комисија за прогрес на државата, но и во други релевантни организации, како што се ОБСЕ/ОИДХР¹⁷¹, Репортери без граници¹⁷², Фридом Хаус за слободата на медиумите¹⁷³ и др. Не изостануваат критиките од невладините организации што работат во државата на слободата на изразување и медиуми што се согласни дека плурализмот на медиумите во Република Македонија не го рефлектира плурализмот на информации што се пласираат во јавноста. Генералните забелешки се во однос на падот на слободата на медиумите и на медиумските работници, пораст на говорот на омраза, како и ограничувањето на информации што гарантираат критичност и разновидност особено по прашања на владеење на правото и функционирањето на извршната, законодавната и судската власт.

в) Слобода на изразување

Слободата на изразување која е гарантирана со членот 10 од Европската конвенција за човекови права е еден од темелите на сите демократии. Декриминализацијата на клеветата и навредата се важен проблем на кој судиите од Европскиот суд за човекови права и сите просперитетни и слободоумни уважувачи на правата и слободите на човекот треба да работат заедно за негово надминување. Судот има јасно утврдени стандарди во однос на почитувањето на слободите и правата на човекот кога е во прашање клеветата и навредата. Овие пресуди и одлуки се важен патоказ и за Република Македонија бидејќи и таа мора да води сметка тие да бидат почитувани од страна на националните власти.

¹⁷¹ Прогрес извештај на Европската комисија, 2014 година: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf Извештај за изборен циклус, 2014, ОБСЕ/ОИДХР, Извештај Избори, 2014

<http://www.osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/118079?download=true>

¹⁷² Индекс за слобода на медиумите, Репортери без граници, 2014/15 <http://index.rs.org/#/>

¹⁷³ Слобода на медиуми, Фридом Хаус, 2014 година: http://freedomhouse.org/report/freedom-press/2014/macedonia#.VXg_odKqgko. Преглед на пад на Македонија во медиумските слободи, согласно извештајот на Фридом Хаус, <http://pravdiko.mk?makedonija-na-117-mesto-sporod-sloboda-na-mediumite/>.

Несоодветната употреба на овие закони во кривична или граѓанска сфера влијаат на слободата на изразување, особено на медиумите. Доколку не постои вистинска слобода на изразување не може да има вистинска демократија.

Токму потребата да се дејствува ефективно, но и секогаш во согласност со принципите на владеење на правото, институциите и судовите во земјава мора да ја познаваат практиката на Судот во Стразбур и да умеат правилно да ја применат. Република Македонија има позитивна обврска да ја осигура примената на Конвенциското право на национален план во согласност со принципот на супсидијарност и затоа ефективното применување на стандардите и принципите содржани во Конвенциското право мора да биде приоритет.

Пресудите и одлуките на Судот имаат за цел не само да го одлучат конкретниот случај покренат пред Судот, туку многу пошироко да помогнат прифатените стандарди и принципи да станат составен дел на правното богатство на земјите-членки на Конвенцијата. Судиите кои ги применуваат законите и се грижат за владеењето на правото задолжително мора да ги следат пресудите и одлуките поврзани со Република Македонија, но и оние пресуди на Судот кои поставуваат минимум стандарди во заштитата на правата и слободите на човекот, а тоа само по себе наметнува најмалку задолжително следење на пресудите на Големиот судски совет.

Од друга страна, практикувањето на принципот и ефектот на *res interpret tat* подразбира и достапност на пресудите на Судот од Стразбур и на македонски јазик. Не сите судии, обвинители и адвокати ги зборуваат службените јазици на Судот, па за таа цел, институциите во Република Македонија треба да обезбедат начини и средства, покрај пресудите и одлуките кои се однесуваат на нашата земја, да ги преведуваат и да ги направат достапни и пресудите кои ги поставуваат насоките во поставувањето на минимум стандарди за почитување на правата на човекот.

По забелешките дадени во Извештајот на Европската комисија за Република Македонија (од 12 октомври 2011 година) во однос на слободата на изразување и декриминализацијата на клеветата и навредата, како и утврдување на висината на штета, донесен е Закон кој треба да ја зајакне слободата на изразување и слободата на медиумите. Законот ги содржи инкорпорираните стандарди од меѓународните документи од оваа област како што е документот 11305 (25 јуни 2007 година) на Парламентарното собрание

на Советот на Европа насловен како „Кон декриминализација на клеветата“ изработен од Комитетот за правни прашања и човекови права, како и препораката на Комитетот на министри за правото на одговор во новата медиумска средина (15 декември 2004 година).

Декриминализацијата на клеветата претставува прв чекор кон решавање на проблемите во медиумите. Целта на законот ќе се постигне ако истиот доследно се спроведе од страна на судската власт, која во иднина не треба да дозволи тужбите за клевета и навреда да се користат од носителите на јавни функции како средство за вршење притисок врз новинарите. Потребата од декриминализација на клеветата и навредата е поради примената на постоечките законски решенија на домашната судска пракса во однос на траењето на судските постапки како и надоместувањето на нематеријалната штета.

Материјата за навреда и клевета во нашето законодавство е уредена со Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета (Службен весник на Р. Македонија, бр. 143 од 14.11.2012 година). Со овој закон се уредува граѓанската одговорност за штета нанесена на честа и угледот на физичко или правно лице со навреда и клевета. Ова е нов концепт на одговорност за навредата и клеветата по нивната декриминализација. Членот 1 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета е во согласност со Предлогот на законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик со кој се брише насловот на Глава осумнаесетта „Кривични дела против честа и угледот“ и членовите 172 и 185 од Законот и се воведува нов концепт на одговорност за навреда и клевета усогласен со препораките на Европската унија, Советот на Европа и најновите тенденции во европските законодавства. Парламентарното собрание на Советот на Европа (документ 11305) во извештајот на Комитетот за правни прашања и човекови права јавно повикува на целосно укинување на затворските казни и непропорционалното доделување на оштети. Според Законот за декриминализација на клеветата и навредата договорените утврдени максимални надоместоци за штета се 2000 ЕУР за новинарот, 10.000 ЕУР за главниот и одговорен уредник и 15.000 ЕУР за сопственикот на медиумот.

Со дополнетиот предлог на законот за именување и дополнување на Кривичниот законик се бришат повеќето кривични дела од главата која се однесува на честа и угледот. Во Кривичниот законик во оваа глава остануваат само четири кривични дела и тоа повреда на угледот на РМ, излагање на подбив на македонскиот народ и припадниците на

заедниците, повреда на угледот на странска држава и повреда на угледот на меѓународна организација.

34. Генезата на законските изрази ја утврдува разликата помеѓу навредата и клеветата

Корените на клеветата како правен институт може да ги најдеме уште во Римското право. Се уште постојат многу држави во светот во чии законодавства клеветата се третира како кривично дело, а како една од санкциите е предвидена и затворска казна. Р. Македонија спаѓаше во оваа група на земји се до целосното декриминализирање на клеветата во ноември 2012 година и донесувањето на новиот Закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда.

Прописите за клевета го разрешуваат судирот помеѓу две исклучително битни општествени добра, честа и угледот на поединците и слободата на изразување. Овие прописи определуваат до каде се границите на слободната критика, а од каде критиката престанува да ужива заштита во рамки на слободата на изразување и преминува во нешто што треба да се санкционира, заради заштита на честа и угледот на другите. Освен разрешувањето на ваквиот судир, што во суштина се сведува на дефинирање на клеветата (и во некои законодавства, меѓу кои и нашето, одделно дефинирање на навредата), овие прописи ги определуваат и санкциите за клевета, основите за исклучување на одговорноста за клевета, прашањето за извинување, реакција и демант како средства за ублажување на штетата по честа и угледот, прашањето за основата, висината и условите за определување на надоместот за клевета (одделно од санкцијата) итн.

Не постои универзална дефиниција за тоа што е „углед“, а тоа може да претставува и опасност поради фактот дека тој може да биде користен како основа за ограничување на човековите права. Кога зборуваме за угледот како објект на заштита, се поставуваат низа прашања. На пример, дали постои „негативен углед“ или можеби подобро формулирано „негативна репутација“? Дали и таа ужива заштита? Дали јавната личност има поголем углед од обичниот граѓанин? Дали угледот има врска со тоа колку луѓе имаат слушнато за вас?. Тоа не е идејата при воспоставувањето на механизмот за заштита и за да се избегнат дилемите, кои произлегуваат од овие прашања, можеби е најсоодветно поимот „углед“ да се поврзе со поимот „достоинство“. Достоинството е вредност која секоја индивидуа ја

поседува и тоа нужно мора да биде заштитено во секое општество. Законите за човекови права имаат за цел да го штитат достоинството - еднакво за сите луѓе, без разлика дали се познати личности или не.

Во одредбите на модерните закони за човекови права, клеветата вообичаено се дефинира како „противзаконски напад“ на „честа и угледот“, дефинирани во член 17 од Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права. Европската конвенција не го штити правото на „чест и углед“ на ваков начин, но во одделни пресуди му признава заштита во рамки на правото на приватноста, семејниот живот и неповредливоста на домот и преписката од членот 8 од Европската конвенција. Така, во Пресудата *Sipos v. Romania*, 2004, Судот во Стразбур утврдил дека државата има позитивна обврска да преземе дејства во насока на заштита на честа и угледот на поединците под нејзина јурисдикција, а врз основа на членот 8 од Конвенцијата.

Од друга страна, самите одредби со кои се гарантира заштитата на слободата на изразување, ја признаваат заштитата на угледот како легитимна цел за ограничување на слободата на изразување. Така и членот 19 од Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права и членот 10 од Европската конвенција користат идентични зборови за правата и угледот на другите (иако не во истиот редослед) како легитимна основа за ограничување на правото на изразување.¹⁷⁴

35. Дефинирање на јавниот интерес¹⁷⁵

Македонскиот закон за клевета има широка дефиниција за јавен интерес, која ги опфаќа речиси сите сфери од општественото живеење. Ваквата дефиниција, содржана во членот 5 од Законот, ја минимизира можноста на новинари да им се изречат надоместоци за клевета поради тоа што текстовите во кои тие третираат прашања од јавен интерес се исклучени од одговорност и подлежат на говор кој има поголема заштита. Европскиот суд овој говор го фаворизира поради важноста што ја имаат медиумите во заштитата и промовирањето на јавниот интерес во демократско општество.

¹⁷⁴ „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015 година (публикацијата е во рамките на проектот „Развој на инклузивна политика на медиумите“)

¹⁷⁵ Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015 година (публикацијата е во рамките на проектот „Развој на инклузивна политика на медиумите“)

Еве како во член 5, став 2 од Законот се дефинира јавниот интерес: Како прашања од јавен интерес се сметаат: сите облици, институции и активности на вршење на државната власт и јавните институции, локалната самоуправа, општествените дејности како здравството, културата, уметностите, образованието, науката, спортот, медиумите, правниот систем и примената на правото и економскиот систем и економските односи и животната средина.

36. Дефиниција за навреда

Навредата во нашиот Закон во голема мера е усогласена со меѓународните стандарди и со принципите на Европскиот суд за човекови права и слободи. Навредата е дефинирана во членот 6 од Законот: „За навреда одговара тој што со намера да омаловажи, со изјава, однесување, објавување или на друг начин ќе изрази понижувачко мислење, со кое се навредува неговата чест и углед“.

Според оваа дефиниција, за навреда се смета само онаа навредувачка изјава во која има намера за омаловажување. Тоа значи дека ако судот не гледа зла намера во некоја навредувачка изјава објавена во медиуми, може да го солободи новинарот од одговорност.

Одговорност за навреда постои ако со навредувачкото дејство се омаловажува угледот на правно лице, група лица или умрено лице. За навреда нема да одговара новинарот ако докаже дека објавувањето на навредливата изјава му било наложено од уредникот или содржината на неговата изјава е битно измената од уредникот.

Исто така, новинарот не одговара за навреда ако објавената изјава добила навредлив карактер со нејзиното подготвување со наслов, наднаслов, поднаслов, фотогафии или извлекување на делови од изјавата од нејзината целост. Истиот принцип се применува доколку уредникот докаже дека навредливата изјава објавена во медиум е наложена од издавачот.

Во членот 7 од Законот се дефинираат основите за исклучување на одговорност. Според овој член за навреда нема да се одговара ако:

- се пренесува изјава дадена во работата на Собранието на Република Македонија, во работата на советите на општините, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител, освен ако тужителот докаже дека е дадена злонамерно,
- се пренесува мислење од службен документ од сите видови на власт,

- се пренесува соопштение и други документи на меѓународни организации и конференции,
- се пренесува соопштение или друг документ за информирање на јавноста издадени од надлежни државни органи, установи и други правни лица,
- се пренесува соопштение или друг службен документ од истраги за сторени кривични дела или прекршоци,
- се пренесува изјава со која се пренесуваат мислења изнесени на јавен собир, судска постапка или друга јавна манифестација на активноста на државни органи, установи, здруженија или правни лица; или
- се известува за изјава што е јавно соопштена од друг.

Не е одговорен за навреда тој што ќе изнесува понижувачко мислење за носител на јавна функција од јавен интерес ако докаже дека:

- тоа е засновано врз вистинити факти,
- дека имал основана причина да поверува во вистинитоста на фактите,
- изјавата содржи оправдана критика или поттикнува расправа од јавен карактер,
- изјавата е дадена во согласност со професионалните стандарди и етика на новинарската професија.

Не е одговорен за навреда тој што изнесува негативно мислење за друг со искрена намера или увереност во добронамерноста на неговото мислење.

Исто така, за навреда нема да се одговара ако критиката е искажана во научно, книжевно и уметничко дело, при извршување службена должност, новинарство, политика ако брани:

- слободата на изразување, јавен интерес, или
- нема значење на навреда, ако нема значителна повреда и ако не е изнесено исклучиво за да се понижи личноста.

Законот бара од судот при оценувањето на условите за исклучување на одговорност да ги примени критериумите за оправдано ограничување на слободата на изразување согласно Европската конвенција за човекови права и праксата на Европскиот суд за човекови права во Стразбур.

а) Одговорност за навреда

За навреда се одговара ако омаловажувате неког преку изјава, понижувачко мислење или однесување, со што се повредува честа и угледот на друг. Честа и угледот претставуваат составен, неодвоив дел од личноста на една индивидуа. Честа се определува како збир на нематеријални вредности кои ги поседува секоја личност како единка, а истовремено и како припадник на одредена општествена заедница.¹⁷⁶ Истата се стекнува од моментот на раѓање. Од друга страна, угледот претставува составен дел, компонента на честа, кој лицето ги стекнува преку своето однесување и достигнување во животот. Така, за штотуку родено дете не би можеле да кажеме дека ужива углед, угледот се стекнува во текот на животот преземајќи соодветни дејствија и однесувајќи се на општествено прифатлив начин. Честа и угледот претставуваат неразделни категории кои можат да се согледуваат не само од казненосправен аспект туку и од социолошки, психолошки и филозофски аспект.

Основните обележја на делата против честа и угледот се прецизно одредени во кривичните закони уште во почетокот на 19 век, кога, се поставува и јасна линија меѓу клеветата и навредата. Претходно вообичаено се говорело за повреда на честа која можела да се изврши со конкретно дело, акт или со зборови.

Во современите законодавства делата од оваа глава се разликуваат во однос на другите инкриминации пред се со оглед на фактот што во голема мера е распространета можноста за преземање кривично гонење со поднесување приватна тужба, што честопати не е случај кај другите кривични дела. Исто така очигледно е дека во поглед на делата од оваа глава законодавецот прибегнува кон примена на поблаги казни.

Членот 185 од КЗ на Република Македонија предвидува можност за објавување судска пресуда или извод од пресудата на сметка на осудениот (на барање на тужителот), преку сретството за јавно информирање преку кое тој го извршил делото или пак на друг соодветен начин доколку таквото објавување не би било возможно. Услов за примена на ваквата посебна мерка е сторителот да е прогласен за виновен со одлука на судот и да се работи за дело извршено преку сретствата за јавно информирање, со што се постигнува соодветен степен на задоволство кај оштетеното лице.

¹⁷⁶ Казнено право-Посебен дел, В.Камбовски, Скопје 2003, стр. 162 итн.

Во членот 6 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, одговорност за навреда постои ако го омаловажувате угледот на правно лице, група лица или на умрено лице. За навреда преку медиуми одговараат новинарот, уредникот и издавачот. Тужителот е слободен да одлучува кого од овие медиумски актери ќе тужи.

37. Класификација на клеветата¹⁷⁷

Во некои правни системи, терминот клевета е поделен на *пишана клевета* и *усна клевета*. Првиот се однесува на погрдна изјава, која е објавена во пишана или во некоја друга форма на емитување (тоа е англискиот термин *libel*). Наспроти ова, усната клевета се однесува на изјава која е кажана приватно и не е зачувана во никаква трајна форма (што одговара на терминот *slander* во англискиот јазик).

Друг сличен концепт се појавува во некои правни системи: *навреда* (или *desacato* во неговата позната шпанска форма). Овој термин се однесува на „навредување“ управи (на пример, монархија), симболи (на пример, знамиња и други обележја) или институции (како државата или законодавно тело). Тој не се совпаѓа целосно со меѓународно прифатената дефиниција за заштита на угледот и не се работи за концептот на навреда, регулиран со нашиот закон, но бидејќи е регулиран во многу земји како тип на клевета, даден е и во овој прирачник.

Некои модерни правни системи содржат навреди кои потекнуваат од двата римски закони: *iniuria* и *calumnia*, кои се однесуваат на давањето лажни изјави за некоја личност. Во нашиот закон, имаме разликување на клевета и навреда. Така, согласно став 1 од член 8 од Законот: „За клевета одговара тој што за друго лице со утврден или очевиден идентитет, со намера да наштети на неговата чест и углед, пред трето лице изнесува или пронесува неистинити факти што се штетни за неговата чест и углед, а знае или бил должен и може да знае дека се неистинити“. Дефиницијата на навредата е дадена во став 1 член 6 од Законот, па така, за навреда одговара тој што: „со намера да омаловажи, со изјава, однесување, објавување или на друг начин ќе изрази за друг понижувачко мислење, со кое се повредува неговата чест и углед“.

¹⁷⁷ „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015 година (публикацијата е во рамките на проектот „Развој на инклузивна политика на медиумите“)

Генерално, иако малку предолга, нашата законска дефиниција за клеветата одговара на дефиницијата, усвоена во другите правни поредоци и стандардите на Судот во Стразбур. Од друга страна, спорна е дефиницијата за навредата. Најпрво, во многу правни системи, навредата како правен институт воопшто ја нема во оваа ниту во која било друга форма. Ова произлегува од сфаќањето дека со навредата не се изразува некоја невистина, која би била штетна за честа и угледот, туку се изразува мислење или вредносен суд. Тргувајќи од тоа дека слободата на формирање мислење е апсолутна, спорно е да се санкционира некој за искажано мислење (колку и да е тоа омаложувачко и штетно за честа и угледот на другите индивидуи). Доколку во нашето законодавство се пристапи кон реформирање на законодавството од оваа област, треба многу сериозно да се размисли за укинување на концептот за одговорност за навреда.

38. Кривична клевета

Многу закони за клевета имаат произлезено од законите за кривични дела или се предвидени во кривичните закони. Ова во суштина потекнува од концептот дека постои јавен интерес за државата да покренува кривични постапки против лица кои наштетиле на нечија чест и углед, нешто што оди подалеку од правото на индивидуата да го заштити својот углед. Тоа е тесно поврзано со концептот на противдржавно дејствување (клеветење на власта или државата), со кое се казнува говорот или други начини на изразување критика кон владата или државата. Сепак, се почесто концептот на кривична клевета се смета за застарен и анахрон.

Има многу препораки од релевантни меѓународни фактори клеветата да се декриминализира, односно наместо кривична, да се пропише исклучиво граѓанска одговорност за клевета. Аргументите за ова најдобро се сумирани во препораката на Специјалниот известувач за унапредување и заштита на правото на слобода на мислење и изразување на Обединетите нации на следниот начин: *„Законите за кривична клевета претставуваат сериозна закана за слободата на изразување поради типот на казни кои можат да се изречат при пресуда и прогласување на обвинетиот за виновен. Како потсетување, голем број интернационални органи ја осудија заканата од санкции со казна затвор, без разлика дали станува збор за клеветнички изјави или поопшти случаи како мирно искажување ставови... Меѓународното право, исто така, ги поддржува*

ставовите дека владите и јавните органи не треба да имаат улога во носењето одлуки при клеветата или навреда. Комитетот за човекови права, на пример, повика на укинување на кривичното дело „клеветење на државата“. Иако Европскиот суд за човекови права ги нема целосно прогласено за недопуштени тужбите за клеветата од страна на владите, сепак, ги има ограничено таквите тужби за ситуации каде што е загрозен јавниот ред, со што имплицира дека владите не може да покренат тужба за клеветата само за да ја заштитат својата чест. Голем број национални судови (на пример, во Индија, Јужна Африка, Велика Британија, Соединетите Американски Држави, Зимбабве) имаат забрането службени лица или претставници на органи на власта да покренат тужба за клеветата".

Иако Европскиот суд за човекови права целосно не ја отфрла можноста за кривична регулатива на клеветата, инсистира на определени стандарди, кои мора да бидат исполнети за легитимна осуда за клеветата. Така, затворската казна во ниеден случај не е соодветна санкција, дури и кога ќе се утврди дека постои одговорност за клеветата. Кога одговорноста за клеветата се утврдува во кривична постапка, правилата за товарот на докажување мора целосно да се применат. Ова подразбира утврдување на вина согласно добро познатиот стандард „надвор од секакво разумно сомневање“(„beyond all reasonable doubt“), за да може да се дојде до осуда.

Изјавите кои се предмет на осуда мора да се невинити. Ова значи дека се работи за фактички тврдења (а не вредносни судови), кои не се вистинити. Од друга страна, субјективниот елемент мора да се состои во постоење на доказ за сознанието на лицето дека се работи за изнесување невинити. Не е доволно само да постои доказ за изнесени невинити, туку мора и да се докаже дека лицето кои ги изнело, знаело дека се работи за невинити или постапувало со грубо невнимание во однос на тоа. Кривично - правниот механизам за заштита треба да се избегнува секогаш кога постои можност за водење на граѓанска, наместо кривична постапка.

39. Граѓанска клеветата

Постои општоприфатена согласност дека треба да постојат некакви механизми за оние кои сметаат дека нивниот углед бил неправедно нарушен. Најсоодветен механизам за утврдување на одговорност на лицето, кое наклеветило и за репарирање на штетата по

честа и угледот на наклеветениот, согласно меѓународните стандарди, се чини дека е граѓанско - правниот механизам. Тоа се оправдува со фактот дека се преферира индивидуалниот, а не јавниот интерес за заштита на честа и угледот и затоа треба да се остави на диспозиција на субјектот да оцени дали ќе води постапка. Дополнително, кривичните санкции не се најсоодветниот начин за репарирање на повредите на честа и угледот.

Кога говориме за клевета, без разлика дали кривична или граѓанска, суштината е во нанесувањето штета на честа и угледот. Меѓутоа, се поставува прашањето дали секое објавено фактичко тврдење, кое е штетно за честа и угледот е клеветничко? Или, формулирано малку поинаку, дали тврдење кое е вистинито, но е штетно за честа и угледот, може да претставува клевета? На пример, новинар објавува (вистина) дека политичар кој јавно се залага за промовирање на семејните вредности има вонбрачна афера. Дали ваквата објава, иако е јасно дека е штетна за честа и угледот, може да претставува клевета?¹⁷⁸

¹⁷⁸ Во нашиот Кривичен законик, пред декриминализирање на целата Глава осумнаесет - Кривични дела против честа и угледот, постоеше кривично дело изнесување на лични и семејни прилики, за чие постоење беше ирелевантно дали она што се изнесува е вистинито или не. Суштината на делото беше изнесување или пронесување нешто од личниот и семејниот живот на некое лице, што е штетно за неговиот углед. Така, доколку оваа одредба ја применевме на гореописаната фактичка ситуација со политичарот кој има вонбрачна афера, ќе дојдеме до заклучок дека постои кривична одговорност на новинарот и дека тој треба да биде огласен за виновен, колку и да изгледа тоа нелогично и неприфатливо. Меѓутоа, со декриминализацијата на целата глава Осумнаесет од Кривичниот законик во ноември 2012 година, беше избришано и ова кривично дело.

Во граѓанска постапка, согласно одредбите на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда, не може да се утврди одговорност за клевета за изјава, која е вистинита. Ова е на линија на имплементирање на принципите на Европскиот суд за човекови права, кој во повеќе пресуди потенцира дека вистинита објава, колку и да е штетна за честа и угледот, не може да биде предмет на осуда за клевета.

Што ако некое тврдење не е точно? Тоа можеби ќе биде штетно за угледот на личноста, но дали тоа значи дека автоматски станува збор за клевета? Во изминатиот половина век се развиваше еден тренд со кој *разумна објава* не се казнува, дури и ако не е целосно вистинита. Терминот „разумна објава“ ја опфаќа идејата дека авторот ги има преземено сите разумни чекори за да ја осигури точноста на неговата објава и, исто така, дека објавата претставува прашање од јавен интерес. Преземањето на сите разумни чекори вообичаено значи дека новинарот (или медиумот) се раководел од важечките новинарски стандарди при

За разлика од навредата, клеветата според македонскиот Закон се смета за потешко дело со кое се нарушува честа и угледот на граѓанинот. Клеветата е дефинирана во членот 8, став 1 од Законот: „**За клевета одговара тој што за друго лице со утврден или очевиден идентитет, со намера да наштети на неговата чест и углед, пред трето лице изнесува или пронесува неистинити факти што се штетни за неговата чест и углед, а знае или бил должен и може да знае дека се неистинити.**“

Дефиницијата во голема мера ги исполнува меѓународните стандарди за клевета.

Прво, според оваа дефиниција, за клевета се одговара исклучиво за објавување на неистинити факти, што значи дека вистинитите факти не можат да се сметаат како клевета, иако може да ги нарушат честа и угледот на личноста.

Втор елемент што треба да се исполни за да се оквалификува едно дело како клевета е намерата да се наштети на честа и угледот, што е клучен принцип изграден од Европскиот суд за човекови права и слободи. Во спротивно нема да се смета за клевета некоја клеветничка изјава ако авторот на изјавата покаже дека со неа немал намера да нанесе штета на честа и угледот на засегнатата страна.

И трет, и не помалку важен принцип што го опфаќа оваа дефиниција е дека оној што ја објавил изјавата бил должен или можел да знае дека содржината на изјавата содржи неистинити факти. Во овој дел на дефиницијата се потенцира принципот дека авторот на изјавата како професионален новинар бил должен да знае за фактичката состојба од областа за која пишува и се повикува на неговата професионална обврска да ги провери фактите во изјавата пред да ги објави.

а) Кој ја докажува вистинитоста на фактите?

Во членот 9 од Законот се регулира докажувањето на вистинитоста на фактите. Според македонскиот Закон за клевета, а и според општоприфатените меѓународни практики, фактите во случај на судски спор за клевета прво ги докажува авторот на објавената изјава. Тој што пред суд ќе ја докаже веродостојноста на фактите не може да одговара за изјавите кои може и да имаат клеветнички карактер.

подготовката и објавувањето на веста, на пример, се обидел вистинитоста да ја провери и од други извори, се обидел да земе изјава и од другата страна, пред објавување итн.

Ако новинарот во текот на постапката не успее да ја докаже вистинитоста на фактите, тогаш за да не одговара за клевета треба да докаже дека имал причина да поверува во вистинитоста на фактите што ги објавил. Тоа подразбира дека новинарот поверувал на неvistинити факти затоа што податоците ги добил од кредибилен извор на информации или дека му биле презентирани во форма на официјален документ.

Трета можност новинарот да ја докаже неговата невиност за објавување на некоја клеветничка изјава е да покаже дека прашањето за кое пишува има јавен интерес. Овој принцип предвидува новинарите да не одговараат за објавување на клеветнички изјави ако за нивното објавување има јавен интерес, а со нив имало намера да се отвори дебата. Се смета дека новинарите имаат право преку таков жесток говор дури и да ја шокираат јавноста за да се предизвика реакција на одговорните за некое прашање од висок јавен интерес.

Од исклучителна важност за новинарите е што во Законот има одредба со која вистинитоста на фактите не ја докажува само новинарот, туку и тужителот кога тој е носител на јавна функција.¹⁷⁹ Во изминатиот период имаше апсурден случај кога новинар беше осуден за клевета, а во исто време тужителот беше осуден со правосилна пресуда со која се потврдуваа наводите во објавениот текст на новинарот .

И на крај, новинарите не мора да ги докажуваат фактите кои се однесуваат на приватниот живот на тужителот.

б) Кој може да одговара за клевета?

Одговорноста за клевета е регулирана во членот 8 од Законот. Според овој член, за клевета може да одговара секој што за друг изнесува неvistинити факти со намера да наштети на неговата чест и углед, а знае или бил должен и можел да знае дека се неvistинити.

Одговорност за клевета постои ако се изнесуваат неvistинити факти штетни за угледот на правно лице, група лица или умрено лице.

¹⁷⁹ Пример, ако функционерот во објавените изјави е обвинет за корупција, тогаш тој има обврска на судот да му ја достави целата документација за конкретниот случај за да може судијата да ја утврди фактичката состојба. Ваквата одредба е силна алатка во рацете на новинарите затоа што во пракса има случаи кога функционери тужат за објавени новинарски текстови каде тие се обвинети за некоја злоупотреба, меѓутоа, ги кријат официјалните документи. Така на новинарите им е многу тешко да ги обезбедат овие документи поради затвореноста на институциите.

Ако изнесувањето на неvistинитите факти се пренесува преку медиум, за тоа одговара авторот на текстот, а уредникот или неговиот заменик и правното лице одговараат врз начелото на претпоставена одговорност. Тужителот може да ги тужи сите одговорни во медиумот или дел од нив.

Новинарот нема да одговара за клеветата ако докаже дека клеветничката изјава му е наложена од уредникот или издавачот или неговиот текст е битно изменет од уредникот.

Исто така, новинарот нема да одговара за клеветата ако објавената изјава добила клеветнички карактер со нејзиното подготвување од уредникот со ставање наслови, поднаслови, фотографии, извлекување на делови од изјавата од нејзината целост, најави или друг начин.

в) Исклучување на одговорност за клеветата

Исклучување на одговорност за клеветата е регулирано во членот 10 од Законот, каде се дефинирани неколку основи врз кои новинарите може да бидат ослободени од одговорност. Никој нема да одговара за клеветата за тврдење на штетни факти за честа и угледот на друг ако изјавата е дадена:

- во научно, книжевно или уметничко дело
- во сериозна критика во вршење на службена должност,
- во вршење на новинарска професија
- во вршење на политичка или друга општествена дејност
- во одбрана на слободата на изразувањето на мислата или на други права
- при заштита на јавен интерес или други оправдани интереси.

Сите овие основи на исклучување на одговорност ќе можат да се земат предвид ако тврдењето е содржано во:

- соопштение
- одлука или друг документ на државен орган, установа или правно лице
- изнесено е на јавен собир
- во судска постапка
- друга јавна манифестација на активноста на државни органи, установи
- здруженија или правни лица или
- се пренесува тврдење што јавно е соопштено од друг.

За клевета нема да одговара и оној на кого му е оневозможено остварувањето на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер спротивно на прописите за слободен пристап до информации од јавен карактер. Лицето нема да одговара за објавување на клеветнички изјави ако претходно побарал од инволвираната институција да добие информации, но во законски рок не ги добил истите.

За клевета нема да одговара оној што ќе изнесува неvistинити факти ако тие имаат споредно значење во однос на вистинитите факти и битно не ја менуваат неговата целосна смисла на вистинитото тврдење.

За клевети во медиумите новинарите нема да одговараат ако се прнесуваат информации кои се однесуваат на прашања од јавен карактер со повикување на сериозни извори на сознанија на нивната вистинитост, спрема кои новинарот постапувал со потребна мера на должно внимание во согласност со професионалните стандарди на новинарската професија.

40. Одговорност за клевета во електронска публикација

Ова прашање е регулирано во членот 11 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Одговорноста за навредливи и клеветнички изјави паѓа врз уредникот на публикацијата, но и врз оној што ја давал изјавата.

Уредникот на електронската публикација може да биде ослободен од одговорност за клевета ако:

- авторот на објавената информација не дејствувал под директна или индиректна контрола и влијание на уредникот
- ако не бил свесен ниту требало да биде свесен дека навредлив или клеветнички материјал е објавен во електронската публикација или
- во рок од 24 часа откако станал свесен за навредливиот и клеветничкиот карактер на објавениот текст ги презел сите технички и други мерки за отстранување на информацијата.
- барање за бришење на изјавата може да поднесе оштетеното лице.

41. Кој може да тужи за клевета?

За нарушување на чест и углед може да тужи физичко и правно лице. Родител може да тужи ако е оштетено дете, а блиски роднини ако оштетениот е умрено лице. Со овој закон за нарушување на углед можат да тужат и јавни функционери, но само во лично својство. Тоа значи дека министер може да тужи за навреда и клевета, но трошоците за тужба не може да ги плати од буџетот на министерството, туку мора да ги намира лично.

42. Заштита на извори на информации

Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета гарантира заштита на тајноста на информациите. Во членот 12 е предвидена можност судот да може да побара од новинарот да открие релевантни информации за утврдување на вистинитоста на информацијата без да го идентификува изворот. Во ставот 3 од истиот член се вели дека одбивањето на тужениот да го открие тајниот извор на информации не може да се земе како негово признание на вината или да го заснова заклучокот дека не ја докажал вистинитоста на фактите или основаноста на верувањето во нивната вистинитост.

43. Утврдување на разликата помеѓу навредата и клеветата;

- Навредата е изнесување на *опит вредносен суд*, мислење со кое се понижува личноста и се омаловажува честа и угледот на друг,
- Клеветата е изнесување или пренесување на *невистинити факти* кои се штетни за честа и угледот на друг,
- Кај навредата тежиштето на неправото паѓа на *односот на сторителот кон оштетениот (омаловажувачки)*,
- Кај клеветата тежиштето на неправото и суштината на деликтот се состои во *пласирање на неvistинити факти* кои се штетни за друг,
- Кај навредата е *ирелевантна вистинитоста на судот* за друг и истата не треба да се докажува, освен кога судот за самата личност имплицира оцена за нејзиниот капацитет да врши определени авторитетни јавни функции. Оттука и основната разлика меѓу навредливите изјави во однос на обични граѓани и јавни личности,

- Кај клеветата е релевантна вистинитоста на фактите поради што истата треба да се докажува. Целта на докажувањето е да се расчисти дали тие факти постојат, односно дали се вистинити или не постојат (се неvistинити).

44. Стандарди во однос на оцената на навредливиот карактер на вредносните судови

- Субјективниот тест не е единствен, туку мора да биде придружен со објективизирани мерила за оценување дали определено мислење е навредливо,
- Не постои навреда ако од начинот на изразување произлегува дека во објективна смисла не е повредена честа и угледот на друг и не е демонстрирана намера за негово омаловажување,
- Не постои навреда и ако намерата е насочена кон изразување на објективна и аргументирана критика на јавна личност, оправдана со легитимен интерес поврзан со остварување на нејзините јавни функции,
- ЕСЧП го развива критериумот на *јавен интерес на демократското општество* и допушта определен степен на толеранција во однос на навредливото изразување за јавни личности (*маргина на разбирање*). Не постои навреда ако според сите околности на навредливото изразување, отсуството на злонамерност итн. тоа нема навредлив карактер во објективна смисла, ниту предизвикува посериозна штета за угледот на оштетениот ако зад тоа стои интересот за контрола над јавната власт, спречување на корупција или друг јавен интерес на демократското општество.

45. Стандарди во однос на клеветата

- во судската практика на одделни држави се пробива стандардот на разумност (разумно, основано верување) прифатени во случајот *Theophanous v. H & W Times* (1994) од Врховниот суд на Австралија, кој подразбира тест за исклучување на одговорност во три дела – тужениот не знаел дека информацијата е неvistинита но разумно, според мерилата на секој разумен човек можел да верува во нејзината вистинитост, не постапувал со намера да наштети на честа и угледот на друг и неговата одлука за објавување на информацијата била оправдана.

- Европскиот суд за човекови права како појдовна основа за разрешување на конфликтот меѓу слободата на изразување и правото на приватност, честа и угледот го зема критериумот на *јавен интерес на демократското општество* и допушта определен степен на толеранција во однос на невистинитите тврдења за факти кои се работи за јавни личности (*маргина на разбирање*). Не постои клеветата ако сторителот не ја докажал вистинитоста на своето тврдење, ако докажал дека постои степен на разумна увереност во вистинитоста на тврдењето.

46. Докажување на вистинитост и товар на докажување

- Стандардот на разумност (разумно верување) подразбира *утврдување на вистинитоста*, односно постоење факти,
- Европскиот суд за човекови права (во случајот *Lingens*) разликува факти кои може да се докажуваат и вредносни судови (мислења) кои не може да се докажат затоа што тоа е невозможно и од друга страна ја ограничува слободата на мислење, која е основно право гарантирано со чл. 10 од Конвенцијата,
- Според ЕСЧП барањето тужениот да ја докажува вистинитоста на своето мислење е не само *невозможно* туку не е нужно и несоодветен начин за заштита на угледот на тужителот,
- Во однос на докажувањето на вистинитоста кај клеветата треба да биде прифатено решение кое ја фаворизира слободата на изразување- докажување на вистинитоста на фактите секогаш треба да биде можно како одбрана на тужениот, кој има право да ја докажува кога е тоа полесно за него,
- ЕСЧП во случајот *Castells* – (Баски) оцени дека одбраната, која настојувала да ги открие фактите на случајот, од судот било одбиено да му се дадат на обвинетиот податоци кои одат во прилог на неговата одбрана, изразувала сериозен обид за утврдување на вистината. Оттука одбивањето да се поддржат доказите на обвинетиот претставува повреда на правото на слободно изразување, нужно во секое демократско општество.

47. Кој може да се јави како тужител за клевета?¹⁸⁰

Значи, неспорно е дека објект на заштита на прописите за клевета претставуваат честа и угледот на субјектите. Она што е спорно и што отвора дискусија е прашањето чија чест и углед треба да бидат заштитени со овие прописи. Се поставува прашањето дали умрено лице, дали група лица, член на групата (ако самиот не е наклеветен), државните институции, дали државните симболи се заштитени со овие прописи? Одговорот е дека не би требало да уживаат таква заштита, иако постојат многу различни решенија во законодавствата на државите во поглед на овие прашања.

Кога се работи за честа и угледот на починато лице, односно можноста блиските роднини на ваквото лице да водат постапка, нашиот Закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда тоа изрично го дозволува во одредбата од ставот 3 од членот 19. Претходно, пред донесувањето на овој закон, не постоеше можност таква заштита да се остварува во кривична постапка. На линија на нашиот сегашен закон е и праксата на Судот во Стразбур, кој во Пресудата *Putistin v. Ukraine*, 2013, признава право на наследниците да водат постапка за заштита на честа и угледот на починато лице.

Во многу земји се уште постојат закони кои дозволуваат да се поднесе тужба за клевета (или навреда или религиозна клевета или нешто слично) за секоја од групите и субјектите наведени погоре. Меѓутоа, тие не содржат легитимни основи за ограничување на слободата на изразување врз основа на заштитата на угледот. Веројатно постојат разумни аргументи за ограничување на говорот на омраза, на пример, кон религиските групи, но ваквите случаи не треба да бидат вклучени во закони за клевета. Основата за интервенција на државата во слободата на изразување во тие случаи треба да се бара во легитимната цел - спречување на нереди и кривични дела, а не во заштита на „угледот на другите“.

Нашиот Закон за граѓанска одговорност за клевета, за разлика од многу други закони (како на пример, францускиот) не им дава можност на носителите на јавни функции да тужат во нивното официјално својство. Поточно, нивните функции не се заштитени со

¹⁸⁰ „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015 година (публикацијата е во рамките на проектот „Развој на инклузивна политика на медиумите“)

овој правен механизам. Така на пример, Претседателот на државата може да тужи како физичко лице, доколку биде изложен на неоснована критика како поединец, но никако не може да тужи во неговото официјално својство како Претседател. Ова не беше случај до декриминализацијата на (скоро) целата глава кривични дела против честа и угледот од Кривичниот законик во ноември 2012 година. Дотогаш, Претседателот на државата и други носители на јавни функции беа заштитени со посебни инкриминации во главата на кривични дела против честа и угледот. Сега во Кривичниот законик остана заштитата на честа и угледот на Република Македонија и државните симболи (во членот 178 од Кривичниот законик).

Многу закони за клевета се користат за да се адресираат прашања кои по правило треба да бидат опфатени со други закони (или воопшто да не бидат опфатени со закон). Законите за клевета особено се злоупотребуваат за да се казни критика кон владини или јавни службеници. Иако, согласно Пресудата *Busioc v. Moldova*, 2004, **„...јавните службеници мораат да бидат заштитени од навредливи и дефаматорни напади, кои имаат за цел нарушување на нивното извршување на должностите и на јавната доверба во нив...“**, во една друга одлука, Пресудата *Steur v. Netherlands*, 2003, Судот заклучил дека **„... јавните службеници кои извршуваат определена власт мораат да толерираат поголема критика насочена кон нивните зборови и дела“**. Значи, неспорно е дека јавните службеници треба да уживаат некоја заштита, но опсегот на таа заштита секако е помал од оној на приватните лица, чиј углед е примарно заштитен со правниот механизам за клевета.

Спорно е и прашањето дали државните институции и јавните претпријатија, кои имаат својство на правно лице се заштитени со прописите за клевета, односно дали можат да се јават како тужители во овие постапки. Нашиот закон не дава директен одговор на ова прашање. Во одредбата од член 8 став 2 нашиот закон изрично дава можност да биде заштитен и угледот на „...правно лице, група лица или умрено лице“. Иако државните институции и јавните претпријатија имаат статус на правни лица, се чини дека не било интенција на законодавецот да им даде и на нив можност да тужат во овие постапки (во спротивно, би било изрично предвидено дека и тие можат да се јават како тужители). Дополнително, Судот во Стразбур во Пресудата *Lombardo and others v. Malta*, каде утврдува дека постои повреда на членот 10 од Конвенцијата, аргументира дека од

причините за ваквата одлука е токму тоа што тужител во постапката пред националните судови бил органот на локална самоуправа (Советот на Општината). Претходно, во кривична постапка правните лица воопшто не можеа да се јавуваат како приватен тужител во постапката.

48. Ублажување на штета за навреда и клевета

Пред поднесување на тужба за надоместување на штета, тужителот на кој му е повредена честа и угледот со навреда или клевета бара извинување или јавно повлекување на изјавата. Во членот 13 од Законот предвидено е извинувањето или јавното повлекување на изјавата да се објавува на исто место и во ист обем во печатеното средство за јавно информирање или на Интернет страница, или во исто време и во ист обем во електронско средство за информирање. Извинувањето се објавува на истото место и во ист обем најдоцна 48 часа од доставувањето на реакцијата.

Надоместување на нематеријална штета за навреда може да се досуди само ако авторот на навредливата изјава не се извинува. Штетата за навреда и клевета мора да биде пропорционална на нанесената штета на угледот и на околностите на случајот, посебно дали тужителот го искористил правото на извинување и демант и секако на материјалната состојба на тужениот. Судот може да изрекува повисок надоместок ако тужениот навредувал или клеветел заради материјален или друг интерес. Помала штета може да се изрекува на оној што се извинил, понудил извинување и направил сериозен обид да ги отстрани штетните последици од клеветата.

49. Демант, одговор и исправка

Законот за навреда и клевета го признава правото на оштетените граѓани на демант, одговор и исправка доколку во медиумите се објавуваат навредливи или клеветнички изјави. Тоа право е предвидено во македонскиот Устав, но и во меѓународни документи и затоа новинарите и медиумите треба да ја почитуваат оваа обврска во случај ако објавиле навредливи или клеветнички изјави.

Во членот 14 од Законот предвидено е оштетената странка да може да поднесе барање за објавување на една од овие форми на реакција во медиумот во рок од осум дена од

денот кога дознал дека е објавена информацијата, но не подоцна од еден месец од нејзиното објавување.

Во истиот член стои обврската на медиумот, одговорот, демантот или исправката да ги објави во рок од два дена од доставувањето на барањето во првиот нареден број. Во него е опишано како треба да изгледа демантот, одговорот и исправака. Тој мора да се објави на исто место или време и во ист обем, како и информацијата на која се реагира.

Објавување на демант, одговор или исправка медиумот може да одбие ако:

- барањето не е доставено во законски рок
- содржи навреда или клевета и
- се кршат заштитени интереси од трети лица.

50. Ограничен надомест за нематеријална штета

Според Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета надоместоците за нематеријална штета за овие дела за новинарите се ограничени. Максимална нематеријална штета за новинар судот може да досуди до 2 илјади евра, за уредник до 10 илјади евра и за медиумот до 15 илјади евра.

Ваквите надоместоци овозможуваат судот да изрекува пропорционални надоместоци зависно од специфичноста на секој случај. Со тоа што надоместоците се од нула значи дека судот може да утврди навреда или клевета, но да не определи надоместок поради тоа што навредата и клеветата не предизивикале штета на честа и угледот на тужителот.

Таму каде што е предизивикана одредена штета судот може да изрекува симболични надоместоци повеќе како морална санкција на новинарот и морална сатисфакција на тужителот од друга страна.

Највисоките надоместоци се предвидени за кога новинарот свесно ја злоупотребува професијата и клевети со единствена цел и со зла намера да предизивика штета на честа и угледот на оштетениот. Максималните надоместоци се предвидени за примери кога новинари ги злоупотребуваат медиумите за пресметка со други лица и за заштита на други интереси, а не за објективно информирање на јавноста. Овие надоместоци може да се изрекуваат кога новинарите не ги почитуваат професионалните стандарди и етика и не заштитуваат јавен интерес и не ги објавиле нивните приказни со цел да поттикнуваат јавна дебата за прашања од јавен интерес на граѓаните.

Треба да се исткане дека судот при одредување на надоместокот за нематеријална штета треба да ги има предвид сите околности. Пред се, тој треба да утврди дали новинарот и медиумот понудиле извинување, дали објавиле демант и презеле се што било во нивна моќ да се намали штетата. Освен тоа, судот кога ќе утврди надоместок треба да води сметка и за материјалната состојба на осудениот новинар.

а) Рок за поднесување тужба

Тужителот може да поднесе тужба за надоместување на нематеријална штета за навреда и клевета три месеци од денот кога дознал за навредливите и клеветничките изјави против него, со кои било предизвикано штета по неговата чест и углед, но не подоцна од една година од денот кога изјавата била дадена пред трето лице.

Ако тужителот умре во текот на судскиот процес, негов наследник може да ја продолжи постапката ако поднесе барање за тоа, најдоцна три месеци од смртта на тужителот.

б) Итност на постапка

За да се избегне можноста тужбите за клевета да се одолговлекуваат и да се користат како средство за притисок врз медиумите, во Законот е предвидено постапката да биде итна. Во членот 22 од Законот се вели дека кога е поднесена тужба против новинар или медиум, судот е должен постапката да ја започне во рок не подолг од 30 дена од денот на приемот на тужбата. Судот постапката ја води без одолжување, во разумен рок, со што помалку трошоци и да ја спречи секоја злоупотреба на правата на странките.

в) Привремени судски мерки

По поднесување на тужба, на барање на тужителот, судот може да одредува привремена судска мерка за да се спречи понатамошно објавување на навредливи и клеветнички изјави. Привремените мерки, според членот 23 од Законот, може да се одредуваат само за навредливи или клеветнички изјави кои веќе се објавени и ако нивното понатамошно објавување би предизвикало непоправлива нематеријална штета.

За привремени мерки судот одлучува три дена по приемот на барањето и забраната се однесува само на конкретна навредлива или клеветничка изјава. Судот може да го одбие

барањето за изрекување на привремени судски мерки ако во конкретниот случај постојат основи за исклучување на одговорноста за навреда и клеветата.

51. Европската конвенција за човекови права и нејзино имплементирање во македонското законодавство

Проблем на истражување

Во Извештајот на ЕК доставен на 12 октомври 2011 година во однос на слободата на изразување и медиумите истакната е употребата на законската рамка но истата треба да гарантира и нејзино доследно и транспарентно спроведување во согласност со судската пракса на ЕСЧП. Констатирано е дека не се извршени одредени обуки кои се однесуваат на новинари и судии и дека е неопходна посистематска обука и подигање на свеста. (Во 2010 година основан е првиот независен синдикат на новинари и вработени во медиумите). Во 2010 година, имало 587 случаи на клевета изнесени пред судовите, од кои 139 беа против новинари. Нивото на наметнатите казни честопати е поголемо од однос на просечната месечна плата што може да доведе со самоцензура.

Извештајот оценува дека медиумите и понатаму се предмет на влијание на политички и економски интереси. Заплашувањето на новинарите и селективното спроведување на законите против медиумските компании ги зголемуваат причините за загриженост.

Детектирајќи актуелни проблеми кои се однесуваат на заштитата на правото на слобода на изразување и слобода на медиумите во Република Македонија е причината за формирање на работната група со цел напуштањето на решението во КЗ и создавање на посебен закон за регулирање на материјата за навреда и клеветата. Предводена од претседателот на МАНУ, проф. д-р Владо Камбовски, во која учествуваа претставници од Здружението на новинари на Македонија, судии, обвинители, како и претставници на министерство за правда и меѓународни организации групата изготви закон во кој се напушта решението на клеветата и навредата во КЗ нудејќи ги следниве аргументи,

- лошата судска практика, долготраењето на постапките, проблематичното надоместување на штетата,
- непостоење и неприменување на правила за каскадна одговорност,
- превисоки изречени казни и високи износи на нематеријална штета,

- со граѓанска постапка се донесуваат побрзи пресуди и се ограничува нематеријалната штета,
- проблемите со вградување на принципите на ЕСЧП во КЗ- тест на јавен интерес,
- најрационално е со посебен закон да се уреди ова прашање, што води и кон засилена заштита на честа и угледот,
- Резолуција на Советот на Европа,
- ОБСЕ побара да се декриминализира клеветата и навредата поради лошата практика во примената на Кривичниот законик,
- 19 невладини организации во нивниот извештај бараат декриминализација на клеветата и навредата,
- примерот на Црна Гора- со самата декриминализација е добиен позитивен извештај за делот на медиумите од страна на Европската унија,
- статистички податоци - 296 предмети во последниве две години во Република Македонија. Во земјите во кои не е декриминализирано ова дело има само по 2-3 случаи на обвинети новинари и
- најголем број од предметите немаат ефективна завршница, но затоа процесите траат 2-3 години со што се врши притисок врз новинарите.

По изработката Предлогот на законот е доставен на мислење до Советот на Европа. Свои коментари по него има дадено и експертот на Советот на Европа г. Gavin Millar. Изнесените забелешки од негова страна се прифатени и се вградени во Предлогот на закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик а потоа и во Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Покрај бројните компаративни искуства при изработка на Законот земена е во предвид и богатата јуриспруденција на Европскиот суд за човекови права и повеќе меѓународни документи како Документот 11305 од 25 јуни 2007 година на Парламентарното собрание на Советот на Европа насловен како „Кон декриминализација на клеветата“, изготвен од Комитетот за правни прашања и човекови права и Препораката на Комитетот на министри (2004) 16 за правото на одговор во новата медиумска средина.

Со цел да се обезбедат квалитативни показатели за напредокот на обуките на судии согласно член 10 од ЕКЧП, Академијата за судии и јавни обвинители спроведе обуки за презентација на законодавството (кривични постапки во врска со кривичните дела против

честа и угледот, клеветата и навредата и граѓански постапки во врска со надомест на штета). Целни групи на овие обуки се судии од кривичните и граѓанските оддели на судовите од сите инстанции и јавни обвинители од сите инстанции кои работат на конкретни случаи и имаат практично искуство во водење на овие постапки.

Од страна на Министерството за правда и Академијата за обука на судии и обвинители е извршен избор од вкупно 70 релевантни пресуди на ЕСЧП што се однесуваат на член 10, вклучувајќи и анализа на стандарди и препораки кои произлегуваат од нив и истите се преведуваат и објавуваат на веб страната на МП и АСЈО.

Медиумската и експертската јавност, како и граѓанските активисти, ја поддржаа декриминализацијата, но предупредија дека ова законско решение има сериозни слабости кои можат негативно да влијаат врз слободата на изразување и слободата на медиумите. Оваа анализа меѓу другото ќе претстави и пресек на судските случаи за навреда и клеветата, нивното влијание врз слободата на изразување и слободата на медиумите, на судските случаи кои се однесуваат на новинари и политичари од власта како и на присуството на овие случаи во медиумите.

52. Цели и задачи на ова истражување

Слободата на изразување е многу тесно поврзана со слободата на медиумите, односно нема слобода на изразување без слободни медиуми. Европскиот суд за човекови права директно ја поврзува слободата на изразување со слободата на медиумите и печатот. Улогата на медиумите во креирањето на јавното мислење е битна како во политичкиот процес, така и во процесот на „...стимулирање критичка дебата за други прашања од јавен интерес“.

Легислативните измени односно декриминализацијата на навредата и клеветата го решаваат прашањето за третман на делата клеветата и навреда од казнено-правен во граѓанско-правен третман од аспект на уставното начело на еднаквоста на граѓаните и утврдените стандарди на ЕСЧП.

Законот ја гарантира слободата на изразување и информирање како една од битните основи на демократското општество, јакнењето на слободата на јавно изразување на мислата и определувањето, како и слободата на медиумите која е во согласност со Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (член 10) и

практиката на Европскиот суд за човекови права. Законот се заснова врз начелата на законитост, правичност, пропорционалност и постапност.

Правото на слобода на изразување е загарантирано со највисокиот правен акт, Уставот на Република Македонија. Проблемите при практикувањето на слободата на изразување и регулирањето на материјата за навреда и клевета во посебен закон се чинеа како единствено решение кое ќе придонесе за намалување на проблемите со кои се соочуваат новинарите.

Цел на ова истражување е имплементацијата на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Компаративната анализа за усогласување на законодавството за клевета и навреда со европските правни стандарди (максимални износи на парични казни, отстранување на затворот како санкција, јасни одредби во однос на одбрана, јасни одредби за правни лекови, воведување на право на одговор на одговор и претставки), усогласувањето со Европското законодавство и препораки од европските институции треба да се помогнат во детектирањето на проблемите кои што се однесуваат на ефективната заштита и правото на слобода на изразување и правото на слобода на медиумите во земјава. Воедно ова посочува заклучоци кои ќе помогнат во воочувањето на забелешките кои се наведени и се однесуваат на законските решенија при донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навредата и клеветата.

Слободата на изразување и покрај своето значење во современите демократски држави не може да биде апсолутно право. Генерално, слободата на изразување е ограничена со правата на другите. Секогаш кога постои колизија на слободата на изразување со некое право на другите, мора да постои соодветна правна рамка која ќе регулира кое право има предимство. На пример, со прописите за клевета и навреда слободата на изразување се ограничува заради заштитата на честа и угледот и приватноста на другите индивидуи. Кое од овие права ќе има предимство во соодветен случај ќе зависи од соодветната правна рамка и конкретните околности на случајот, а судот е органот кој ќе мери до каде е слободата на изразување, а од каде започнува потребата за заштита на честа и угледот и приватноста на другите.

Најважниот меѓународен документ за нас е Европската конвенција за човекови права, во која ограничувањето е пропишано во ставот 2 од членот 10 на следниот начин:

„Остварувањето на овие слободи, бидејќи со себе носи и одговорност, може да се подложи на формалности, услови, рестрикции или казни определени со закон и неопходни во едно демократско општество, во интерес на националната безбедност, територијалниот интегритет или јавната сигурност, за заштита од немири или кривично дело, на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за заштита од откривање доверливи информации или за одржување на авторитетот и непристрасноста на правосудството“.

За да постои легитимно ограничување на слободата на изразување, потребно е да бидат исполнети следните услови: 1) ограничувањето да биде пропишано со закон; 2) ограничувањето да биде насочено кон остварување на легитимна цел, изрично пропишана со ставот 2 од членот 10 и 3) ограничувањето да биде неопходно во едно демократско општество. Исполнувањето на овие три услови го подразбира познатиот трипартитен тест, кој мора да е исполнет, за да се ограничи легитимно слободата на изразување.

При секое испитување дали со определено ограничување на слободата на изразување државата ја има повредено слободата на изразување од член од Конвенцијата, Европскиот суд всушност го спроведува трипартитниот тест. Заради ова, препорачливо е националните судови при донесувањето одлуки во предмети од оваа област (како на пример во постапките за клевета и навреда) и самите да постапуваат на истиот начин, заради потенцијалната можност нивните одлуки да бидат предмет на преиспитување во Судот.

При практичната примена на трипартитниот тест, најпрвин се испитува дали ограничувањето е пропишано со закон, односно дали е насочено кон остварување на легитимна цел и финално дали е „неопходно во едно демократско општество“. Доколку се утврди дека не е законито, се утврдува повреда и натамошното испитување запира. Истото се однесува и доколку се утврди дека не е насочено кон остварување на „легитимна цел“ - понатаму не се испитува дали ограничувањето е „неопходно во едно демократско општество“.

За да се акомодираат на правните култури на земјите на common-law традицијата (каде што судската пракса има третман на извор на правото), зборот „закон“ од страна на Судот во Стразбур е сфатен така за да вклучи не само пишани, туку и напишани закони. Тој ги опфаќа и прописите донесени од страна на разни управни или професионални тела, на кои

се пренесени нормативни и дисциплински овластувања. Во некои случаи, на определени норми на меѓународното право им се признава важење на „закон“ во оваа смисла.

Легитимните цели се јасно пропишани со ставот 2 од членот 10 од Конвенцијата и не може да постои легитимно ограничување на слободата на изразување, доколку истото не е насочено кон остварување на некоја од вака пропишаните цели.

Согласно ставот 2 член 10 од Конвенцијата, слободата на изразување може да се ограничи заради:

- интерес на државната безбедност
- територијалниот интегритет или јавната безбедност
- заштита на редот, спречување на немири и кривични дела
- заштита на здравјето или моралот
- заштита на угледот или правата на другите
- заштита од откривање доверливи информации
- одржување на авторитетот и непристрасноста на правосудството

Иако се чини дека листата на „леgitимни цели“ е прилично екстензивна и застрашувачка од аспект на новинарите, не е доволно државата едноставно да се повика на „национална безбедност“ или на некое од другите достапни ограничувања и со тоа да ги прекрши човековите права. Постои добро утврден процес за одлучување дали правото на слобода на изразување (или кое било друго човеково право) може да биде ограничено. Од друга страна, согласно постојната пракса на Судот во Стразбур, прашањето дали определено ограничување е насочено кон остварување на „леgitимна цел“, ретко кога генерира материјална дискусија. Постојат многу малку пресуди каде што е утврдена повреда заради непостоење на „леgitимна цел“ на ограничувањето.

Третиот дел од трипартитниот тест, односно неопходноста на ограничувањето на слободата на изразување во едно демократско општество е она што во пракса најчесто го задржува вниманието на Судот. При испитувањето дали ограничувањето е неопходно во едно демократско општество, Судот воспоставува баланс помеѓу тоа со која мерка е ограничена слободата на изразување од една страна и која легитимна цел се штитела со вака преземената мерка од друга страна. Најпрво, за да се примени некоја мерка за ограничување на слободата на изразување, нужно е за тоа да постои „силна општествена потреба“. Доколку постои таква „силна општествена потреба“, државата на располагање

има широк дијапазон мерки за заштита на легитимните цели, а која од овие мерки ќе ги примени, спаѓа во нејзина диспозиција.

За да илустрираме како овој концепт функционира во праксата на Судот во Стразбур, може да земеме пример со мерките кои се преземаат за заштита на легитимната цел „заштита на угледот или правата на другите“. Угледот на другите се штити со правниот механизам за утврдување на постоење на клевета и навреда и мерките кои се преземаат за санкционирање на лицето, кое наклеветило или навредило. За Судот во Стразбур не е спорно дека заштитата на угледот е легитимна цел, заради која може да се ограничи слободата на изразување, односно да се санкционира лицето кое со изречена клевета наштетило на туѓа чест и углед. Меѓутоа, во Пресудата *Cumprana and Mazare v. Romania* од 2004 година, Судот зазел став дека доколку клеветата е сторена преку печат, изрекувањето на затворската казна како мерка, со која се ограничува слободата на изразување никогаш нема да е компатибилна со легитимната цел (во случајот, заштита на честа на другите), заради која се изрекува. Во оваа Пресуда Судот резонира дека во други случаи, кога се стреми да се остварат други легитимни цели, како да се спречи говор на омраза или поттикнување на насилство во принцип и затворската казна како мерка не е исклучена, но никако кога се работи за случај на клевета. Од овој пример може да се види како Судот во Стразбур го воспоставува балансот - легитимна цел која се стреми да се оствари, во случајот заштита на угледот на друго лице, со мерката која се презема за остварување на таа цел, односно изрекување затворска казна (во случајот, условна затворска казна) за изречена клевета и како утврдува диспропорција, односно непостоење на „неопходност во едно демократско општество“. Доколку се утврди дека не постои „неопходност во едно демократско општество“ се утврдува и повреда на слободата на изразување од членот 10 од Конвенцијата.

53. Тези и недостатоци на некои од членовите на Законот

Дискусијата за слободата на изразување, мисла и медиуми со цел декриминализација на клеветата и навредата во македонското законодавство започна со донесувањето на Законот за граѓанска одговорност на клеветата и навредата и имплементација на истиот. Законот во целост не ги содржи квалитетните законски одредби усогласени со останатите

норми од позитивната законска регулатива од оваа материја како и стандардите во меѓународните документи.

Слободата на изразување и информирање како дел од граѓанските права се загарантирани со член 16 од Уставот на РМ. Република Македонија ја има ратификувано ЕКЧП во 1997 година. Во член 3 од Законот за граѓанска одговорност се упатува на можноста за примена на одредбите на Европската конвенција за заштита на основните човекови права и становишта на Европскиот суд за човекови права, во случај кога судот со примена на одредбите на законот не може да реши одредено прашање поврзано со утврдувањето на одговорноста за навреда или клевета или смета дека има судир во одредбите на овој закон со ЕКЧП, па врз основа на начелото за нејзино предимство над домашното право ќе ги примени одредбите на ЕКЧП и становиштата на Европскиот суд за човекови права содржани во неговите пресуди. Ваквата **условена примена** на ЕКЧП наметнува нејзин третман на **дополнителен извор** во законската регулатива наспроти Уставот на РМ (член 118) каде се вели дека ратификуваните меѓународни акти се дел од внатрешниот правен поредок и тие се дел од правниот поредок на државата и не може да се менуваат со закон.

Забелешките кон Законот се усмерени и кон значењето на законските изрази во 4 ставови и тоа: (став 1) кој се смета за носител на јавна функција според значење на КЗ, (став 2) кои прашања и области се сметаат од јавен интерес, (став 3) кои дејствија се сметаат за професионални правила на новинарската професија без укажување од кои извори тие стандарди може да се утврдуваат и (став 4) кој вид на штета се смета за штета предизвикана на физичко или право лице со навреда и клевета, без притоа да се има предвид дека оваа материја е веќе регулирана со ЗОО.

Постои стриктно регулирање и дефинирање на одредени состојби во одредени членови, без притоа да се даде можност на креативно толкување на судските одлуки, согласно ЕКЧП и праксата на ЕСЧП.

Утврдувањето на одговорност (согласно чл. 159 и чл. 160 од ЗОО) и утврдувањето на состојба на вредносен суд треба посоодветно да се разработи согласно меѓународните стандарди.

Недоследност се јавува и во член 13 при ублажување на штетата и барање за извинување и јавно повлекување на навреда или клевета сторена преку печатени средства

или на интернет страница и за информација на која се реагира а не за друг начин на сторување на навреда и клевета. Се поставува прашањето дали овој закон се однесува само за новинари или е пропуштено да се регулира целокупната материја. Во прилог на ова е и член 14 каде навредата и клеветата се врзани за средство за јавно информирање или компјутерски систем.

Надоместот на нематеријална штета според член 15, се досудува само доколку сторителот на навредата не се извинил или јавно не ја повлекол навредливата изјава. Ова значи дека ако не се исполнети условите да се досудува надомест на нематеријална штета иако извинувањето и повлекувањето на навредливата изјава се мерки за ублажување на штета. Неадекватно е самото извинување и јавно повлекување да се сами по себе основ за недосудување на нематеријална штета без да се имаат во предвид околностите. Односно иако постои извинување и повлекување на навредливата изјава можно е се уште да постои основ за надомест на нематеријална штета од сторена навреда.

Оттука и утврдувањето на висината на паричното надоместување на штета бара да се изврши корекција како за материјална така и за нематеријална штета и истата да биде пропорционална на штетата нанесена на угледот на оштетениот. Пропорционалност во однос на висината на паричното надоместување на штета и предизвиканата штета на угледот на оштетениот наспроти други околности кои ја одредуваат висината се во спротивност бидејќи е невозможно да се постигне еквивалент на еднаквост кога се допушта истовремено ублажување на штетата и внимавање на материјалната состојба на тужениот. Поприфатливо е висината на штетата да се одмерува врз начелото на правичност со справедлив надомест на оштетениот како што предвидува член 189 од ЗОО. Правичноста и пропорционалноста согласно ЗОО е објективна пречка за одмерување на висината на штетата согласно параметрите утврдени во Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда и член 18. Уште повеќе што во член 25 став 3 одговорноста во посебни услови е одредена само за новинарот (додека во член 18 како одговорни лица покрај новинарот се јавуваат и уредникот и правното лице).

Во член 23 од Законот е предвидено дека оштетениот може со поднесување на тужба да поднесе барање за определување на привремена судска мерка за забрана на натамошно објавување на навредливите или клеветнички изјави што претставува одредена форма на цензура изразена во задржување на објавувањето. Долгото траење на судските постапки

во однос на изречената забрана може целосно да ја ограничи и оневозможи слободата на изразување која е загарантирана со највисокиот државен акт.

Владеењето на правото и на правото на правично судење што се вградени во член 6 од Европската конвенција за човекови права и член 47 од Повелбата за темелните права на Европската унија укажуваат на тоа дека правосудството мора да биде независно и непристрасно. Барањата во таа насока се однесуваат на посветеноста на државите во отстранувањето на надворешните влијанија врз правосудните органи и вложување на соодветни финансиски ресурси и обуки.

Ваквата анализа е со цел да се подобри законското регулирање на оваа материја и да се укаже на проблемите кои може да произлезат од истиот доколку навремено не се реагира и не се имплементираат меѓународните норми и искуства.

54. Компаративна анализа на националните законодавства и примената на декриминализацијата на навреда и клеветата на новинари

За потребите на оваа компаративна анализа беше користено истражувањето направено од страна на ОБСЕ во 54 држави. Негов недостаток е тоа што истражувањето е од 2005 година и во него не се опфатени најновите измени на законодавствата на некои држави. Покрај ова истражување оваа компаративна анализа ги содржи и најновите измени во националните законодавства кои се однесуваат на навредата и клеветата.

Најкарактеристични држави каде што навредата и клеветата се декриминизирани и каде што не постои кривична одговорност за новинари за навреда и клеветата се Велика Британија, САД, Украина, Босна и Херцеговина, Кипар, Црна Гора и Грузија.

1. Во Велика Британија кривичната одговорност за навреда и клеветата беше напуштена во 2009 година со донесување на „the Coroners and Justice Act“.

2. Одлуката за декриминализација на навредата и клеветата во Босна и Херцеговина била донесена во 1999 година од страна на Високиот претставник. Потоа бил донесен Закон за заштита против клеветата што во федерацијата стапил на сила во 2001 година, а во Република Српска во 2001 година. Во 2002 и 2003 година во Босна и Херцеговина биле покренати 196 граѓански постапки против новинари, каде највисокото досудено побарување изнесувало 5000 евра.

3. Навредата и клеветата се декриминализирани и во Кипар, каде што максимално досудено оштетно побарување изнесувало 30 000 евра, додека во просек судовите изрекувале оштетни побарувања во износ од 10 000 евра.

4. Во Црна Гора навредата и клеветата се декриминализирала во 2011 година и со неа е предвидена само граѓанска одговорност на новинарите.

5. Во Франција постојат одредени специфики во однос на навредата и клеветата. Имено, француското казнено законодавство прави поделба меѓу кривични дела, деликт и прекршоци. Навредата и клеветата спаѓаат во групата деликти. Меѓутоа доколку не се јавно изречени тие претставуваат прекршоци.

6. Во Грузија кривичната одговорност за навреда и клевета е укината во 2004 година. Во граѓанска постапка, максималното оштетно досудено побарување изнесува 25 000 УСД, додека просечно судовите досудувале оштетни побарувања во износ од 2000 УСД.

7. Во Украина навредата и клеветата биле декриминализирани во 2001 година со усвојување на измените и дополнувањата на Кривичниот законик. Во граѓанска постапка максималното оштетно досудено побарување изнесувало 462 000 евра.

8. Во САД на федерално ниво не постои кривична одговорност за навреда и клевета. Сепак на национално ниво во 17 држава и две територијални единици се уште постои кривична одговорност за навреда и клевета (Колорадо, Флорида, Идахо, Канзас, Луизијана, Мичиген, Минесота, Монтана, Нов Хемпшир, Ново Мексико, Северна Каролина, Северна Дакота, Оклахома, Јута, Вирџинија, Вашингтон, Висконсин, Порторико и Девствени Острови)

Во горенаведените држави клеветата и навреда се декриминализирани и за нив е пропишана граѓанска одговорност. За разлика од нив следниве држави се сеуште дел од кривичните законици и за нив покрај граѓанска пропишана е и кривична одговорност. Во однос на кривичната одговорност за навредата и клеветата следниве држави го имаат уредено ова прашање на различен начин и тоа:

1. Во Албанија е пропишана кривична и граѓанска одговорност за навреда и клевета. Кривичната одговорност е уредена во членовите 119 и 120 од Кривичниот законик каде што е пропишана парична казна и казна затвор до две години. Во однос на

практичната примена на одредбите од Кривичниот законик не е изречена ниту една затворска казна. Најмалата изречена парична казна е со износ од 813 евра, додека највисоката изречена парична казна изнесува 1219 евра. Во Албанија постои и граѓанска одговорност за навреда и клевета каде што надоместокот на нематеријална штета не е ограничен. Во практика судовите во просек досудувале околу 12 000 евра штета во граѓанска постапка, додека највисокиот досуден износ по овој основ изнесува 40 000 евра.

2. И во Австрија е предвидена кривична одговорност за навредата и клеветата. Кога станува збор за клевета во член 111 став 1 во КЗ се предвидува „Секој кој на таков начин што може да биде забележан од друго лице, му препише на друг особина за презир или чувство или го обвини за нечесно однесување или однесување кое е спротивно на моралот со цел да го омаловажи или на друг начин да го повреди пред јавноста, треба да биде казнет со затвор од шест месеци или со парична казна...“.

3. Во Белорусија е пропишана кривична одговорност за навредата и клеветата за што е предвидена казна од 3 односно 5 години затвор и највисока парична казна во износ од 10 000 УСД. Просечно изречените казни затвор се движат околу една година. Во однос на паричните казни просекот изнесува околу 600 УСД. Во граѓанска постапка максималниот досуден износ за надомест на штета изнесува 56 000 УСД, а пропишана е и конфискација на имот и банкарски сметки на медиумите пред и по завршување на судската постапка за делата клевета и навреда.

4. Во Белгија е пропишана кривична одговорност за навредата и клеветата и е предвидена највисока затворска казна од една година односно парична казна во износ од 1000 евра. Предвидена е и граѓанска одговорност за навреда и клевета која што е пропишана во членовите 1382 и 1383 од граѓанскиот законик.

5. Во Бугарија е пропишана кривична одговорност за навредата и клеветата меѓутоа овие дела се депенализирани и за нив е пропишана само парична казна во износ од 1500 до 7500 евра.

6. Во Хрватска навредата и клеветата претставуваат дел од КЗ за што е пропишана казна затвор до една година и парична казна во износ од 100 до 300 дневни глоби.

7. Навредата и клеветата во Чешката Република се пропишани како кривични дела од КЗ за што е пропишана највисока казна затвор од една, односно 2 години затвор и

парична казна од 68 евра до 168 000 евра. Карактеристично за Чешката Република е што не е пропишана граѓанска одговорност за клеветата и навредата.

8. Во Данска е припишана кривичната одговорност за навредата и клеветата. Оваа материја е уредена во членовите 266, 267, 268 од КЗ каде што е пропишана највисока казна затвор од две години. Во КЗ не е дефиниран максималниот износ на парична казна. Исто така во Данска е пропишана граѓанска одговорност за навредата и клеветата при што не е предвиден највисокиот износ на надоместок на нематеријална штета.

9. Во Германија е пропишана кривична одговорност за навредата и клеветата при што е предвидена највисока казна затвор од 5 години, а не е утврдена горната граница на паричната казна. Исто така за навредата и клеветата во Германија е предвидена граѓанска одговорност при што досудениот надомест на нематеријална штета се движи од 1000 до 35 000 евра.

10. Во Грција клеветата и навредата претставуваат кривично дело и за нив е пропишана казна затвор од 5 години и парична казна во износ од 15 000 евра. Исто така предвидена е и граѓанска одговорност со пропишан надоместок на нематеријална штета од 5869 до 293 470 евра.

11. И во Унгарија е пропишана кривична одговорност за навредата и клеветата. Покрај кривичната одговорност ова прашање е уредено и во граѓанскиот законик каде што е дефиниран максималниот износ на нематеријални добра, кој изнесува од 400 до 2000 евра.

12. Во Италија навредата и клеветата се пропишани како кривични дела во членовите 241, 274, 344 од КЗ. Износот на пропишаната казна изнесува од 51 до 2852 евра. Изречената парична казна во Италија изнесува од 258 до 1032 евра. Исто така предвидена е и граѓанска одговорност за надоместок на нематеријална штета кој изнесува од 23 221 евра до 250 000 евра.

13. Во Холандија навредата и клеветата претставуваат кривични дела и за нив е пропишана парична казна во износ од 3 350 до 16 750 евра. Просечната изречена парична казна изнесува 206 евра додека највисоката 1000 евра. Член 98 од КЗ на Холандија гласи „Секој кој намерно комуницира или става на располагање лице или организација која не е овластена да биде запознаена со која било информација, чија тајност е неопходна за интересите на државата или за нејзините сојузници, или секој став од кој е возможно да

произлезе таква информација треба доколку знае или можно е разумно да се сомнева дека информацијата е од таков вид, да биде казнет со затвор кој не надминува шест години или со парична казна....“ . Исто така во Холандија е предвидена граѓанска одговорност за навредата и клеветата.

14. Во Словачка навредата и клеветата се кривични дела за кои е пропишана казна затвор од 1 година и парична казна од 125 до 125 000 евра. Судовите во Словачка во просек изрекувале парична казна од 215 додека највисоката изречена парична казна е 875 евра.

55. Висина на санкции/надоместок на штета за клевета¹⁸¹

Една причина зошто тужбите за клевета, без разлика дали кривична или граѓанска, се толку застрашувачки е влијанието на казните или оштетите што често се изрекуваат на медиумите во такви случаи. Често се споменуваат тешки казни и високи отштети, кои имаат таканаречен „оладувачки ефект“. Како што фразата јасно го покажува значењето, загриженоста не е само за новинарот, кон кого е изречена санкцијата или надоместокот, туку и за влијанието кое може да го има генерално врз истражувачкото новинарство.

Како што беше изложено погоре, меѓународните институции ја фокусираа својата загриженост на кривичната клевета и на опасноста дека новинарите би можеле да бидат затворени поради остварување на нивната професија и слободата на изразување и беа формулирани низа препораки за декриминализација на клеветата.

Европскиот суд има разгледано повеќе случаи на кривична клевета и иако, како што е наведено погоре, нема целосно да ја отфрли можноста за изрекување кривична санкција во овие постапки, има коментирано во врска со казните, како на пример во пресудата за случајот *Cumrana and Mazare vs. Romania* (2004).¹⁸² Во овој случај, Европскиот суд бил критички настроен кон наредбата изречена за новинарите, со која им било забрането да

¹⁸¹ „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинарите на Македонија, 2015 година

¹⁸² „Околностите во конкретниот случај, класичен случај на клевета на поединец во контекст на дебата за прашање од легитимен јавен интерес, не содржат никакво оправдување за наметнување законска казна. Таквата казна, со својата природа, неизбежно ќе има застрашувачки ефект и фактот дека обвинетите не ги служат своите затворски казни не го менува тој заклучок, увидувајќи дека индивидуалните помилувања се предмет на дискреционото право на Претседателот на Романија; покрај тоа, ист таков акт на помилување осудени лица ги ослободува од служење на нивната казна, но сепак не ја брише нивната пресуда... ”

работат како новинари една година, како дел од нивната казна за клеветата: „...Судот повторува дека ограничувањата на активностите на новинари повикуваат на највнимателно испитување и се оправдани само во исклучителни околности... Судот смета дека тоа е исклучително тешка казна и дека во ниедни околности не може да биде оправдана со самиот ризик од повторување на делото од страна на жалителите....Судот смета дека со наметнување забрана за работење како новинари, како превентивна мерка од општ домен, иако со ограничен временски рок, домашните судови го прекршија принципот дека печатот мора да биде во можност да ја извршува својата улога на јавен чувар на демократското општество...."

Во случаи на граѓанска клевета, главната причина за „оладувачкиот ефект" е големата парична отштета која може да им се наметне на медиумите во случај да се утврди клеветничка објава од нивна страна. Во граѓанска постапка, целта на казната не е да се казни тужениот, тука да се компензира тужителот, лицето кое било клеветено, за каква било загуба или штета направена од клеветата. Ако ова не може да биде демонстрирано, тогаш не е јасно зошто треба да има парична отштета. Вообичаено, клеветничка изјава може да се коригира со исправка или со извинување или со јавна објава на пресудата со која се утврдува постоење на клевета (сето ова е имплементирано и во нашиот закон).

Често се појавува проблем во областа на нематеријалната штета. Ова се однесува на парични отштети доделени со цел да се надоместат загубите кои не може да се пресметаат во монетарна смисла, како што е губењето на угледот. Покрај штетата на угледот, судовите треба да ја земат предвид и потенцијалната штета што може да ја има големата парична отштета на обвинетиот, но и пошироко во областа на изразувањето и на медиумите во општеството.

Европскиот суд е критичен кон големите нематеријални отштети, а во одредени случаи дури и ги оценува како прекршување на членот 10. Во врска со оваа проблематика, Судот во Стразбур има формулирано повеќе критериуми, од кои треба да се раководат националните судови, за да избегнат одмерување на превисок надоместок.¹⁸³

¹⁸³ Во случајот на Steel and Morris vs. United Kingdom, 2005, каде како оштетена се јавуваше Mc Donalds корпорацијата (заради тоа познат во јавноста како случајот McLibel), Европскиот суд заклучил дека големината на отштетата мора да ги земе предвид ресурсите кои им се достапни на обвинетите. Вкупната сума која била одредена од британските судови не била многу висока „по современите стандарди", но е „значителна во споредба со скромните примања и ресурси на... тужените... "

За нас се веројатно порелевантни и поинтересни се случаите од нашето опкружување, заради истите (или слични) правни системи и релативно сличните економски и општествени прилики. За да избегнат утврдување на повреда на членот 10, домашните судови би требало да ги имаат предвид овие одлуки.

Во случајот *Koprivica v. Montenegro*, (2011) се работело за објавен напис во црногорскиот опозиционен неделник „Либерал“, во кој се тврдело дека шеснаесетмина црногорски новинари ќе бидат обвинети за воени злосторства (поточно, поттикнување на воени злосторства) од страна на Хашкиот трибунал. Еден од овие новинари, инаку уредник на многу влијателен државен (и провладин) медиум, иницирал постапка во која била утврдено постоење на клеветата (фактичките тврдења од написот не биле вистинити) и определена нематеријална штета во висина од 5.000 евра. За Судот во Стразбур, немало дилема дека во случајот постоела клеветата и дека националните судови исправно утврдиле одговорност. Но констатирана е повреда на членот 10 од Конвенцијата, заради тоа што „...надоместот е превисок споредено со примањата на апликантот, бидејќи се состои во 25 негови месечни примања“. Дополнително, Судот во Стразбур определениот надомест од 5.000,00 евра за клеветата го третира како превисок „...дури и ако се имаат предвид највисоките месечни примања во матичната држава...“ (Црна Гора).

Тргувајќи од сличните економски услови на нашата држава со Црна Гора, оваа пресуда треба да претставува водилка за нашите судови во поглед на висината на надоместот, кој треба да се определува во случаи на клеветата.

Во случајот *Filipovic v. Serbia* (2007) Европскиот суд се повика на заклучоците од други пресуди, односно дека отштетата мора да биде пропорционална на моралната штета, а исто така и на средствата достапни на располагање на обвинетиот. Во овој случај, иако тужениот неправедно го обвинил тужителот за „проневера“, сепак, точен е фактот дека тужителот бил под истрага за даночни прекршоци. Па оттука, и моралната штета не е голема и отштетата од судот е еквивалент на шестмесечна плата (определената отштета била во висина од приближно 2.000 евра), сума која Судот ја оцени како прекумерна и како повреда на членот 10.

56. Скенирање/оценување на слободата на изразување на медиумите во Република Македонија по примена на законот

Според податоците на основните судови, кои се добиени преку пристапот до информации од јавен карактер, во периодот од две години, ноември 2012 –декември 2014 година, пред 9 основни судови во Македонија (Гостивар, Велес, Струмица, Битола, Прилеп, Штип, Тетово, Куманово и Скопје 2), покренати се вкупно 520 судски процеси според Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, од кои 74,4 % се веќе завршени, а 25,6% се сè уште во тек.

Според статистиката слободата на изразување на медиумите е во надолна линија поради стравот од притисоци врз новинарите од сопствениците на медиумите, од политичарите но и поради енормно високите износи на надоместок за нематријална штета изречени за новинари кога како тужители се јавуваат високи јавни функционери.

НВО Инфоцентарот кој врши мониторинг на медиумите, во склоп на програмата „Медиумско огледало“, во февруарскиот Извештај бр.1-2013, под наслов „Натамошно влошување на слободата на медиумите и на слободата на изразување“ истакнува дека медиумите, новинарите кои имаат критички однос кон власта се наоѓаат под постојан притисок, цензурата се засилува, а самоцензурата станува секојдневна практика. Критичките медиуми згаснуваат, редакциите „преку ноќ“ се принудени да укинуваат емисии и кадровски да се „засилуваат“ со новинари од провладини медиуми, сопствениците, уредниците и новинарите се притиснати со тужби и барања за големи оштети од страна на државни функционери, а некои новинари и редакции трпат закани и мораат јавно да се извинуваат или пак да повлечат определени содржини што веќе ги објавиле. Од друга страна провладините медиуми се однесуваат како продолжена рака на власта и водат постојана хајка против своите колеги од критичките медиуми.

Актуелните настани од почетокот на 2013 година –тужбите на државните функционери против медиумите и новинарите, закани за тужби, барањата за извинување и повлекување одредени содржини објавени во медиумите, изјавите на новинарите и на уредниците дека поради стравот од тужби и поради недовербата во судовите се засилува не само цензурата, туку и самоцензурата – ја наметнаа дилемата на јавноста, дали новиот Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета ќе донесе повеќе слобода во изразувањето или дополнително ќе ја засили цензурата и автоцензурата, до ниво на

понижување на новинарите? Имајќи го предвид ова како неминовна се јавува потребата од постојан длабински мониторинг на спроведување на овој закон и тоа на сите нивоа и на сите инволвирани/засегнати учесници.

Примери на регистрирани серија настани директно поврзани со слободата на медиумите и слободата на изразување

- Пример со писмено барање на Претседателот на Собранието на РМ, Трајко Вељаноски, на 31 јануари 2013 година за јавно, на насловна страница, уредничката на „Утрински весник“ Соња Крамарска да му се извини за објавениот текст посветен на соопштението на Институтот за демократија со наслов „Анкетарите затропаа кај Вељаноски“ и поднаслов „Агенцијата за испитување на јавното мислење, која ја спроведе анкетата за Парламентот, обвинува за манипулација со резултатите“. Според првиот парламентарец во поднасловот е изнесена груба дезинформација и клевета и со тоа му е нанесена штета на угледот и честа на Собранието и нему како претседател.
- Дневниот весник Фокус, доби тужба од директорот на Управата за безбедност и контраразузнавање, Сашо Мијалков поради објавени текстови кои според него му наштетиле на неговите чест и углед и од медиумот побара оштета од 27.000 евра. Причината за тужбата е текстот објавен на 3 јануари 2013 година со наслов „Избегав поради притисокот од Сашо Мијалков“ и продолжението наредниот ден со наслов „Амбасадата во Чешка под закана за бомби, МНР не мрда со прст“, а се однесуваат на сведочењето на поранешниот амбасадор на Македонија во Чешка, Игор Илевски, дека се откажал од својата функција поради притисоци на директорот на УБК.
- По добивањето на нов сопственик телевизија Алфа речиси преку ноќ ги укина политичко-дебатните емисии „Вин вин“ и „Збор по збор“. Неколку новинари, познати по критичкото опсервирање на владините политики беа симнати од програмата и се направија трансфери на млади, неискусни новинари од провладините Сител, Вечер, Дневник и МРТ.
- На 31 јануари 2013 година, весникот Вест објави анкета „Која водителка без гаќи пред Груевски?“ инспирирана од видеото на српскиот премиер Дачиќ во кое тој без да знае дека станува збор за емисијата „Скриена камера“ е жртва на

лажно интервју со водителка која нема долна облека. Анкетата на весникот е прекината, поради како што информираше редакцијата притисоци од „различни страни“. Уредникот Горан Михајловски изјави „Притисоците доаѓаат од надвор. Во услови на вакво судство и вакви закони, како и во ваква констелација на односи во општеството, ние решивме да ја заштитиме редакцијата“.

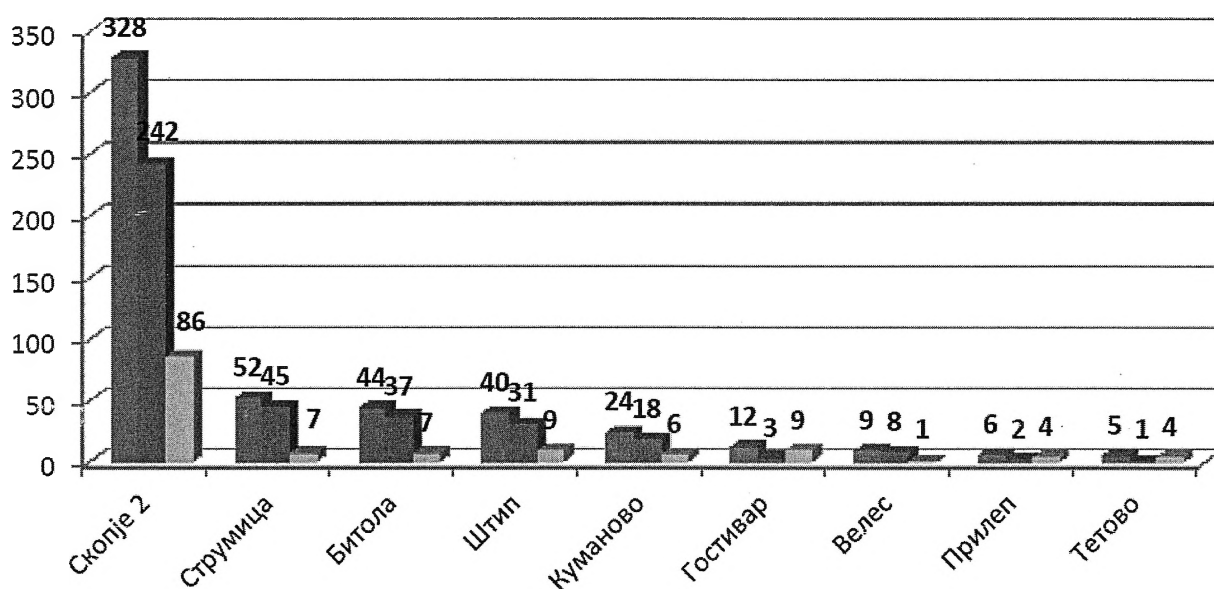
- Во анкетата на Вест меѓу десетте новинарки и водителки се најде и уредничката на провладиниот весник Вечер, Ивона Галевска која најави тужба до весникот. Наредниот ден дневниот весник Вечер објави листа на наводни „новинари-хомосексуалци“, проследена со фотографија на тројца новинари меѓу кои и уредникот на Вест, Горан Михајловски. Вечер најави дека станува збор за отворена листа која читателите може да ја дополнат со новинари кои знаат дека се хомосексуалци па дури и да ги пренесат искуствата со нив. На објавувањето на анкетата реагираше ЗНМ, Хелсиншкиот комитет за човекови права, ЛГБТ - центарот и Коалицијата за сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници.
- На крајот на јануари 2013 година престана да излегува дневниот весник Ден кој имаше критички однос кон власта. Причината за згаснување на овој медиум е најверојатно од финансиска природа.

Горе наведените примери и важноста на Законот за граѓанска одговорност за навредата и клеветата и различните ставови околу неговото имплементирање и практикување најдобро се гледа од следната примена:

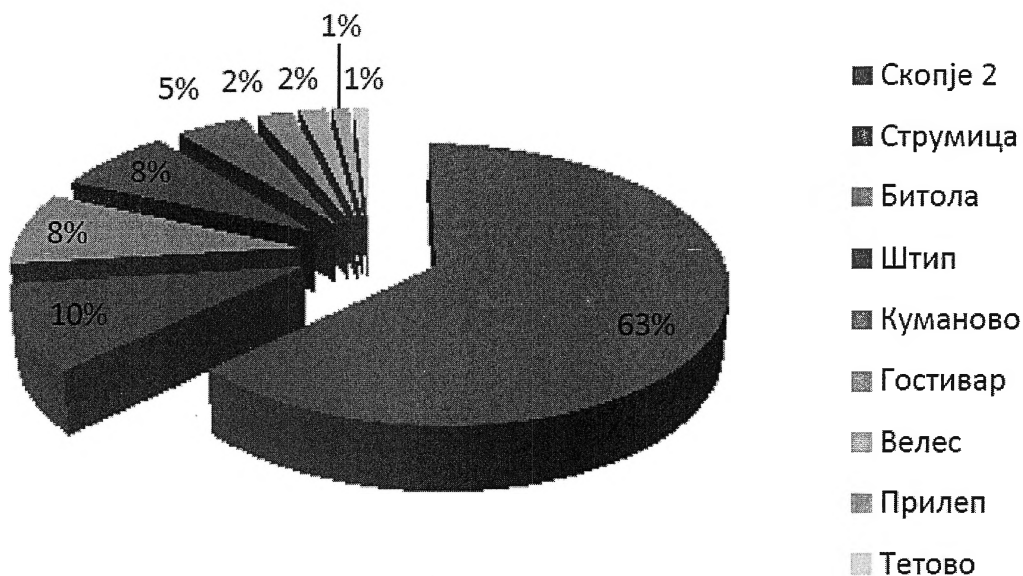
Судски процеси за навреда и клевета

<i>Основен суд</i>	<i>Судски случаи</i>	<i>Завршени</i>	<i>Активни</i>
Скопје 2	328	242	86
Струмица	52	45	7
Битола	44	37	7
Штип	40	31	9
Куманово	24	18	6

Гостивар	12	3	9
Велес	9	8	1
Прилеп	6	2	4
Тетово	5	1	4
Вкупно	520 (100%)	387 (74,4%)	133 (25,6%)

Најголемиот број на судски постапки за навреда и клевета се водат во Скопскиот Основен суд (328) 63%, а најмалку во Тетово (5) 0,96%.

57. Пресек на судски случаи на новинари

Најголемиот број на предмети кои се водат се против новинари или медиуми односно на трендот со кој судските постапки поведени според Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета се користат како еден од начините на контрола и притисок врз критичките новинари и медиуми во Македонија.

Дури една третина од постапките водени пред Основниот суд Скопје 2, во изминатите две години, се однесуваат на новинари, медиумски работници и медиуми. Најголемиот број од овие процеси (82) 75% се веќе завршени, а останатите (28) 25% се сè уште во тек.

Она што загрижува е тенденцијата на постојано и континуирано покренување судски постапки против новинари. Од почетокот на 2015 година, само пред скопскиот основен суд се покренати 30 нови судски постапки, од кои повеќе од половината (17) 56% се однесуваат на новинари и на медиуми. За некои од овие предмети се уште нема одржано ниту едно рочиште, затоа што, се чека одговор на тужба или определување судија кој ќе ја води постапката.

За интензитетот и должината на судските постапки против новинари, зборува и податокот дека во периодот јануари - јуни 2015 година, просечно се одвиваа триесетина судски процеси, со по 20 рочишта месечно.

Во последните 12 месеци, завршени се 56 случаи, но поголемиот дел од пресудите се уште не се готови, а за дел се води жалбена постапка пред Апелациониот суд. Ваквата ситуација доведува до тоа некои од постапките за навреда и клевета да траат повеќе од 2 години, што е во спротивност со Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, според кој постапките се итни.

Дел од причината за развлекувањето на судските случаи најверојатно лежи во фактот дека овие случаи ги водат само тројца судии кои истовремено постапуваат и по други предмети кои не се однесуваат на навредата и клеветата. Бавноста во изготвувањето на пресудите веројатно се должи и на фактот дека во судот се вработуваат лица по партиска линија кои не се секогаш стручни и компетентни да ги извршуваат доделените работни задачи.

58. Пресек на судската пракса за навреда и клевета

Досегашната пракса покажува дека постои загрижувачки драстична разлика во работењето на судиите, кога станува збор за процеси во кои странки се јавуваат политичари/државни функционери, наспроти случаите во кои нема нивна инволвираност.¹⁸⁴

Кога во случаите каде една од странките се јавува државен функционер, односно политичар, видливо е дека тие се одвиваат побрзо, односно видлива е тенденцијата за поитно постапување на судот. Во ваквите случаи примената на Европската конвенција и праксата од Стразбур, која меѓу другото предвидува носителите на јавни функции да имаат поголем праг на толеранција во однос на критиките, е недоследна и е во насока на целосна заштита на честа и угледот на функционерите, наспроти слободата на изразување. Потврда за ова се случајот Никола Груевски – Тито Петковски, случајот Никола Груевски – Зоран Заев, случајот Сашо Мијалков – Фокус и др. Случаите во кои како тужител се јавува Премиерот се одвиваа со исклучителна брзина и повеќето процесни одлуки беа во корист на тужителот.

Ваквото постапување на судиите ја загрозува слободата на изразување во Македонија, доведува до самоцензура кај новинарите, предизвикува негативен ефект врз

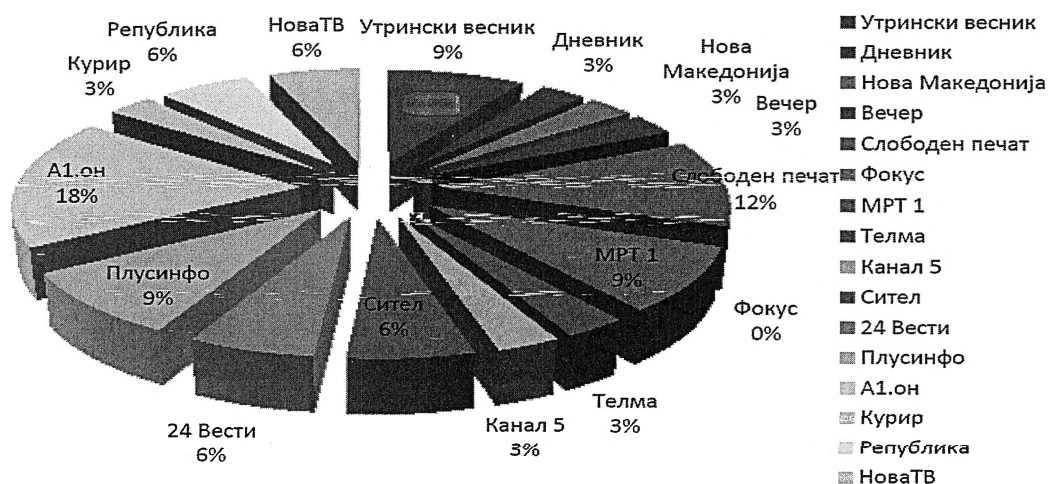
¹⁸⁴ Анализа: Слободата на изразување наспроти навредата и клевета (ноември 2012-јуни 2015), НВО Инфоцентар, јули 2015

истражувачкото новинарство и повторно го наметнува проблемот со независноста на судската власт.

59. Пресек на медиумското информирање за навредата и клеветата

Анализата на прилозите во медиумите, од првите шест месеци годинава, посветени на медиумите и слободата на изразување воопшто, покажува драстично зголемување на медиумскиот интерес за темите поврзани со медиумските слободи и состојби, освен за темата „навреда и клевета“.

Во период од 12 јануари до 31 март 2105 година, во 16 мониторирани медиуми¹⁸⁵ Утрински весник, Нова Македонија, Дневник, Слободен печат, Вечер, Фокус, Канал 5, Сител, Телма, МРТ1, 24 Вести, А1.он, Курир, Република, Плусинфо и Нова ТВ, регистрирани се вкупно 709 новинарски прилози. Од нив, само 37 или 5,2% се посветени на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, како и на случаите за навреда и клевета во кои се вклучени новинари и медиуми.

Оваа бројка е два и пол пати поголема од бројот на новинарски материјали во медиумите, во периодот јули - декември 2014 година. Тогаш биле објавени 574 прилози или во просек само 287 квартално.

Овој исклучително голем интерес на медиумите за слободата на изразување и слободата на медиумите, не оди во корист на судските случаи за навреда и клевета.

Медиумите се помалку се интересираат и информираат за навредата и клеветата. Ако во последниот квартал на 2014 година (октомври - декември) процентуалната

¹⁸⁵ Мониторингот ги вклучува само централните и информативни емисии на телевизиите кои се набљудуваат

застапеност на прилозите на оваа тема беше 10%, во првиот квартал на 2015 година таа падна на 5%. Во ова тромесечие, медиумите главно информираа за податоците објавени од Основниот суд Скопје 2 за бројот на тужбите за навреда и клевета против новинарите: „Од вкупно 367 постапки кои се однесуваат на тужби за клевета и навреда дури 119 се однесуваат на новинари.“ Ова го презентираше Сања Томиќ, портпарол на Основен суд Скопје 2 (Утрински весник 31.03.2015 година).

Некои медиуми информираа и за промоцијата на Новинарскиот прирачник за навреда и клевета на Здружението на новинари на Македонија (ЗНМ): „Судски спорови што траат „цела вечност“ и дури 330 тужби за клевети, лаги и навреди во кои се вклучени новинари. Ваквата состојба со слободата на изразување и со клеветата и навредата пред три години беше еден од главните мотиви што ја поведоа иницијативата за декриминализација на клеветата и навредата што резултира со носење на нов закон за граѓанска одговорност во 2012 година. Денеска кога овие дела не се сметаат за кривични престапи и новинарите за нив можат да добијат затворска казна, а судските парници наместо кривичните се водат во граѓански суд, состојбата е видно променета. Кон крајот на минатата година во земјава имало вкупно 19 случаи за клевета и навреда, а во 11 од нив новинари се тужат меѓу себе.“(Нова Македонија, 25.03.2015 година)

И неколку нови случаи или најави за тужби го задржаа медиумскиот интерес во овој период. Тужбата на вицепремиерот и министер за финансии, Зоран Ставревски против Петре Шилегов, портпарол на СДСМ, предизвика најголем интерес во медиумите, со вкупно 8 објавувања. Медиумите го пренесоа и соопштението на Министерството за финансии, нагласувајќи дека Шилегов не се извинил во законскиот рок од 48 часа: „Измина законскиот рок од 48 часот согласно член 13 од Законот за граѓанска одговорност, за портпаролот Петре Шилегов јавно да му се извини на вицепремиерот и министер за финансии Зоран Ставревски за клевета која јавно ја изрече на 11 и 12 јануари дека Ставревски го потпишал договорот со германската фирма Лудвиг Фајфер за рехабилитација на канализациската мрежа во Прилеп, наведуваат во соопштението од Министерството“. (А1.он, 14.01.2015 година). Единствен напис со аналитичка содржина е објавен во Утрински весник и се однесува на овој случај „Петре Шилегов – најтужениот портпарол“. (23.01.2015)

За провладините медиуми Куир и Република, единствено интересен бил случајот на претседателот на Синдикатот за образование, наука и култура (СОНК), Јаким Неделков против членовите на Синдикатот: „Претседателот на СОНК, Јаким Неделков, ќе ги тужи сите оние кои ќе си дозволат себеси да се спротивстават на неговите политики и кои за било која тема нема да се согласат со неговото мислење. По неуспехот да организира штрајк нервозниот Неделков почна да ги тужи членовите на СОНК кои јавно го искажаа своето мислење и кажаа дека се против одлуката за штрајк.“ (Република, 27.01.2015 година)

„Нервозниот Неделков соочен со крахот на штрајкот почна да тужи свои членови и се сврти против сите“. (Куир, 27.01.2015 година)

Само од написот на интернет-страницата на Утрински весник, објавен на 15.02.2015 година дознавме за најава на тужби за 8 медиуми од страна на пратеникот на ДУИ, Артан Груби. „Артан Груби, пратеникот и шеф на кабинет на претседателот на ДУИ, Али Ахмети, влезе во војна со медиумите откако во само еден ден најави дека ќе поднесе тужби против повеќе медиуми на албански јазик, меѓу кои и на весникот „Лајм“, интернет порталите „Алмакос“, „Тетова сот“, „Тетова1“, но и за водителот Миленко Неделковски“ (Утрински весник, 15.02.2015 година). Извинувањата од медиумите и новинарите кои набрзо пристигнаа до Груби, не беа пренесени од медиумите кои се вклучени во овој мониторинг.

Во овој период судска разрешница имаше и случајот Миленко Неделковски против граѓанскиот активист Жарко Трајаноски. За случајот известија критичките медиуми Слободен печат, А1.он и Плусинфо: „Изјавата за која беше обвинет Трајановски беше дадена како реакција на јавните повици на Неделковски за ликвидација на новинарите неистомисленици, на што официјално со осуда реагираше и Здружението на новинарите на Македонија“. (Плусинфо, 24.02.2015 година)

Кон крајот на март 2015 година, Уставниот суд на Република Македонија донесе одлука да не ја прифати иницијативата за оспорување на уставноста на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Иницијативата ја поднесе неформална граѓанска коалиција „Фронт за слобода на изразувањето“ во првата половина од 2013 година.

Одлуката на Уставниот суд не го привлече вниманието на ниту еден од набљудуваните медиуми. Публиката посредно се информираше за оваа одлука и тоа преку двата извештаи објавени на порталите НоваТВ и А1.он, во кои беше претставено издвоеното мислење на уставната судија Наташа Габер-Дамјановска. „Иако мнозинството судии одлучија спротивно, судија Габер - Дамјановска¹⁸⁶ смета дека може да се постави прашањето за уставноста на овој Закон затоа што Собранието го донело со просто мнозинство иако содржи одредби кои ги уредуваат судските постапки.“ (НоваТВ, 24.03.2015 година)

Кога информираат за наредбата и клеветата, медиумите главно пренесуваат изјави и ставови на релевантни личности и институции, а многу малку или воопшто не објавуваат прилози кои имаат аналитичка содржина. Новинарите не ги наметнуваат темите, туку само ги следат и за нив информираат преку жанровите – вест, извештај и интервју.

60. Како да се избегне клеветата во медиумите

а) Проверка на факти

Обврска на секој новинар е да ги провери фактите со кои располага пред да напише или да објави во медиумот каде што работи. Тоа значи дека новинарите треба да водат грижа за јавно кажаниот збор зашто во спротивно тоа може да повлече одговорност.

¹⁸⁶ Издвоено мислење за граѓанската одговорност за навреда и клевета: „Јавноста има право да знае за теми од круцијален јавен интерес“ – Наташа Габер Дамјановска (Анекс1)

Уставниот суд одлучи да не поведе постапка за оспорениот Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета, по поднесена иницијатива на дванаесет здруженија на граѓани и фондации, здружени во неформална граѓанска коалиција под името „Фронт за слобода на изразувањето“ која до Уставниот суд на Република Македонија поднесе иницијатива за поведување постапка за оценување на уставноста на целината и одделни одредби од Законот. „Јавноста во секоја држава има право да знае и да добие веродостојни информации, особено кога се во прашање теми од поширок, но и круцијален јавен интерес. Домашниот Закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда ги поставува основите за нов концепт на граѓанска одговорност за навреда и клевета, но неговото вистинско оживотворување мора да се одвива преку примена на добрата пракса во судските одлуки кои се однесуваат на оваа материја“, вели во издвоеното мислење уставната судија Наташа Габер – Дамјановска. Понеделник, 23 март 2015 година

Новинарите треба да знаат дека може да бидат предмет на судски спор дури и ако пренесуваат туѓи изјави. Одговорноста на авторот на изјавата е поголема, меѓутоа, доколку клеветничките изјави сериозно ги нарушуваат честа и угледот на оштетениот, одговорност може да понесе и самиот новинар и медиум што ги објавува тие изјави. Новинарите треба да бидат внимателни кога пренесуваат туѓи изјави во кои се говори за факти и тие не треба да се земаат здраво за готово. За да биде сигурен дека нема да има проблем, најмалку што може да направи новинарот е да ја запознае засегнатата страна со обвинувањата од трето лице и да побара коментар. Тоа значително ќе ја намали одговорноста на новинарот ако оштетениот по објавувањето на текстот одлучи да тужи.

За да се намали опасноста од тужба новинарот треба да се изрази јасно и недвосмислено за да не се даде никака можност на одбраната на тужителот пренесеното да се протолкува на различни начини. Често пати искуството покажува дека странките што тужат се фаќаат за детали кои се недоречени и двосмислени.

Најдобра заштита за новинарите е да пишуваат за работи коишто може да ги докажуваат на суд ако евентуално бидат тужени. Се друго претставува ризик, но тоа не значи дека новинарите не треба да пишуваат за битни работи, кои тешко се докажуваат, но сепак постојат сериозни сомневања.

Доверливите извори на информации се од голема помош кога се пишува за сензитивни прашања, коишто можат да предизвикаат гнев на лицата за кои се пишува. Кога новинарот поседува „информации од прва рака“ обично и засегнатите лица не се одлучуваат да поднесат тужба. Најсилна заштита за еден новинар е кога за приказната нема само сериозни извори на информации, туку тие извори обезбедуваат и документи коишто ја поткрепуваат приказната. Преку нив многу лесно ќе може да се докаже вистинитоста на фактите и новинарот да биде ослободен од одговорност во случај на судска тужба.

б) Запознај ги засегнатите со факти и побарај изјава

Новинарот не треба да објави текст без претходно да ја запознаете засегнатата страна со сите обвиненија. Новинарот треба да барај одговор на сите факти, при тоа барањето за коментар пожелно е да биде напишено. Тоа можете да биде сторено преку мобилен телефон, повици, СМС порака, трага преку електронска пошта или социјалните медиуми.

Новинарот не смее да пишува без претходно да биде сигурен дека лицето од кое се бара коментар за наводи против него ги видел повиците, ја видел пораката или го читал мејлот или ја видел пораката на социјалните мрежи. Често пати новинарите грешат кога извлекуваат брзи заклучоци дека лицето од кое бараат изјава не сака да коментира и дека свесно се крие оти нема што да каже. Новинари на засегнатата страна треба да и даде разумно време да ги прочитат обвинувањата, да ги видат фактите и да даде одговор. Разумното време за одговор не треба да се мери со часови, туку со денови. Добиениот одговорот треба да се пренесе како што е даден.

Ако и покрај разумното време на чекање одговор, засегнатата страна не се огласува, новинарот мора да биде фер кон него кога пишува за работи коишто можат да ги нарушат неговата чест и угледот.

в) Внимателно со заклучоци

Во сензитивни приказни секој збор треба да би биде одмерен. Не треба да се сугерира дека некој сторил некакво кривично дело или се огрешил пред законот. Тоа е тешко обвинување. Новинарите мора да бидат многу внимателни со донесувањето заклучоци со оглед на политизацијата на медиумите и жестоката политичка пресметка меѓу разни политички актери на јавната сцена. Политичките партии користат тешки меѓусебни обвинувања и со тоа новинарите и медиумите би можеле да бидат вовлечени во туѓи битки и да станат злоупотребени за политичка пропаганда. Во оваа бескомпромисна пресметка новинарите и медиумите можат да бидат колатерална штета.

г) Очеvidци подготвени да сведочат на суд

Честопати новинарите известуваат под притисок на време кога во недостиг на проверени информации како главен извор на информации се очеvidци. Во отсуство на официјални информации, на новинарите не им останува многу избор и затоа мора да користат и неофицијални информации. Искусните новинари знаат дека овие неидентификувани извори се меч со две сечила. Тие некогаш се многу корисна алатка да стигнете до битни информации, меѓутоа, не секогаш овие извори можат да бидат веродостојни.

д) Балансиран и одмерен тон на известување

Ивестувањето треба да биде избалансирано давајќи им еднаков и фер третман на сите инволвирани страни во приказната. Тоа ќе се постигнете ако не се заземе страна и новинарот не се инволвира лично во приказната.

Сензационалистички начин на известување посебно треба да се избегне кога се известува за елементарни непогоди, војни, семејни трагедии, болести, судски постапки и друго. Сензационалистичкиот пристап на известување може да донесе поголем тираж или поголема гледаност или слушаност на телевизијата или радиото, но со тој пристап може да се повредат некои луѓе и да се поттикнат нивните права да ги заштитат на суд.

ѓ) Сите елементи на едно место

Новинарите никогаш не треба да забораваат да направат разлика меѓу сомневања и факти. Не треба да се рече дека некој е корумпиран само затоа што во јавноста се шпекулира за неговото наводно коруптивно однесување или дури само ако властите покренале некое обвинение против него за корупција. Тоа значи дека новинарите треба да ја почитуваат пресумпцијата на невиност на граѓаните. Секој е невин се додека не се докаже спротивното. Едно е некој да е корумпиран, друго е обвинителството да успее да ја докаже неговата инволвираност во коруптивна афера.

е) Етично однесување

Најсилна заштита за новинарите од тужби за клевета е стриктното почитување на професионалните и етичките стандарди на новинарството. Во сите демократски земји новинарските организации имаат донесено етички кодекси за новинарите, каде се изградени професионални и етички норми за однесување на новинарите. Целта на овие кодекси е да се промовира професионално и етичко новинарство и да се направи јасна разлика меѓу добрите новинари и злоупотребата на новинарството како средство за пропагандна од политички и економски центри на моќ. Не случајно се тврди дека името новинар го заслужува само оној што го почитува етичкиот кодекс на професијата.

Во Република Македонија новинарската заедница има донесено Етички кодекс на новинарите. Кодексот е усвоен во 2001 година и се смета за еден од најдобрите во Европа.

Македонскиот Кодекс на новинари има дефинирано 17 принципи и доколку новинарите ги почитуваат нив ќе создаваат една добра заштита од евентуални судски постапки против нив.

Основно правило на професионалното новинарство е постојаната проверка на фактите, со која ќе ги минимизирате грешките и ќе се избегнат судските тужби.

ЗАКЛУЧОЦИ

Ова истражување во кое се презентирани одредени препораки може да претставува основа за преземање на активности за подобрување на законското регулирање на оваа материја, уште повеќе што е познато дека во моментот и покрај големиот број регистрирани предмети во суд постои бавно процесирање на тужбите до тужените со што се одолговлекуваат судските постаки.

Имено недоволното користење на искуствата на ЕСЧП од страна на судовите при постапување во случаите на клевета и навреда односно лоша практика на судовите во примената на постојните решенија сериозно ја загрозуваат слободата на изразување во Република Македонија и го наметнуваат прашањето за независноста на судската власт во државата како и за квалитетот на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Ваквата размисла е поткрепена и со неприменувањето на принципите што ги има развиено ЕСЧП во однос на ограничувањето на слободата на изразување.

Анализата на правосилните пресуди покажува дека судот не го препознава јавниот интерес, а при утврдување на надоместокот воопшто не води сметка за нивниот износ/висина и „ефектот“ кои тие го предизвикуваат врз истражувачкото новинарство и врз слободата на изразување воопшто.

Констатирани недостатоци кои треба да се дискутираат со цел да се презентираат проблемите и предложат решенија за нивно надминување се дел од задачите на ова истражување.

Во јавноста постои мислење дека судиите не се доволно обучени за судење на предмети за навреда и клевета. Имено, бавното процесирање на тужбите до тужените претставува уште една причина заради која судските постапки за навреда и клевета траат премногу долго. Поради несериозениот пристап од страна на судиите за подлабоко навлегување во суштината на ваквите случаи и спроведувањето на одлуки кои се спротивни на член 22 став 1 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета се доведува во прашање применувањето на законот во пракса. Членот 22 став 1 предвидува итност на постапките а не нивно одолговлекување. Како дополна на ова се наведува и фактот дека во моментот во земјава овие предмети ги водат мал број судии (вкупно 3) кои

истовремено постапуваат и по други судски предмети поведени според друг материјален закон.

Постапувањето на судиите е доведено во прашање поради неоснованата заштита на честа и угледот на функционери и непочитувањето на Европската конвенција и пракса на Судот во Стразбур, сериозно загрозувајќи ја слободата на изразување во земјава. Оттука се наметнува и прашањето за (не)зависноста на судската власт во државата, како и квалитетот на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клеветата. Досегашната пракса, но и анализата на донесените правосилни пресуди покажува дека постои голема разлика во работењето на судот во случаите кога странки се политичари или државни функционери наспроти случаите во кои нема нивна инволвираност, ниту како тужители ниту како тужени. Кога во случаите како странка се јавува државен функционер односно политичар видливо е дека тие се одвиваат побрзо и судот постапува поитно. Воедно, примената на Европската конвенција и пракса од Стразбур, која меѓудругото предвидува носителите на јавни функции да имаат поголем праг на толеранција во однос на критиките е недоследна и во целосна заштита на угледот и честа на функционерите, наспроти слободата на изразување. Ова доведува до заклучокот дека функционерите уживаат повластен третман од стана на судот.

Од оваа анализа произлегува дека не се работи за нестручност на судот, туку и за друг фактор кој влијае врз донесувањето на одлуки во овие случаи, што покажува дека судот не го препознава јавниот интерес во определени случаи и дека утврдувањето на надоместоците на ваквата пресуда ќе предизвикаат „оладувачки ефект“ врз истражувачкото новинарство и врз слободата на изразување воопшто. Според ова, судот наместо да ја штити слободата на изразување, дополнително ја загрозува со тоа што ги штити функционерите и власта а ги казнува новинарите и критичките медиуми доведувајќи ги до работ на нивниот опстанок и засилувајќи го стравот и самоцензурата.

Задача на Судот е меѓу другото да ја штити и слободата на изразување; штитејќи ги функционерите и власта, а казнувајќи ги новинарите, со тоа критичките медиуми ги доведува до работ на нивниот опстанок и го засилува стравот и самоцензурата.

Декриминализацијата на навредата и клеветата овозможи постапките пред граѓанскиот суд да бидат краткотрајни, но не и поекономични. Во споредба со таксите пред кривичниот суд, таксите за тужба, одлука и жалба пред граѓанскиот суд се помали. Ова

претставува дополнително оптоварување за новинарите, уредниците и медиумите кои и онака се соочени со голем број на тужби и високи надоместоци за нематеријална штета. Пред да поднесат жалба се соочуваат со дилемата што им е поисплатливо, да го платат надоместокот за нематеријална штета и да се жалат до второстепениот суд или пак да се жалат и да ризикуваат да изгубат и да имаат огромни трошоци. Дилемата настанува поради фактот дека доколку го изгубат предметот тие треба да ги платат своите но и трошоците на тужителот.

Новинарската професија се соочува и со уште еден проблем а тоа е поведувањето судски постапки против новинари од страна на новинари.

Слободата на изразување и на медиумите е во надолна линија поради стравот и притисоците врз новинарите од сопствениците на медиумите, од политичките влијанија врз уредувачката политика, но и поради енормно високите износи на име на надоместок за нематеријална штета изречени врз новинарите во случаите кога како тужители се јавуваат високи функционери (што резултира со самоцензура кај новинарите). Новинарите треба да го штитат општиот интерес а не бизнис и политичките интереси на сопствениците на медиумите. Воедно, Јавното обвинителство треба да спроведе и темелна истрага за поврзаноста на медиумите со извршната власт.

Простор за дискусија оставаат и високите износи за надоместок за нематеријална штета во случаите кога се инволвирани актуелни високи функционери, наспроти ставот на ЕСЧП дека јавните личности треба да имаат повисок праг на толеранција за искажаната критика од страна на медиумите со фактот што прифатиле да вршат јавна функција која е подложна на оценка и критика на јавноста. Голем проблем претставува острата казнена политика, која е бесмислена и неусогласена со економската состојба во која се наоѓаат медиумите и новинарите.

Како препорака не може а да не се спомене и фактот дека треба да се почитува Уставот на Република Македонија и казнените одредби во Кривичниот законик за практикување на правото на слободно изразување од страна на полициските службеници и носители на високи јавни функции, како и нивно санкционирање при попречување на јавен собир или ограничување на слободното изразување, здружување и други активности во форма на мирен протест.

Доколу се јави потреба од измени на постојните закони во истите треба да се вклучи и експертската јавност согласно меѓународните стандарди и засегнатите страни или новинарските здруженија и синдикати.

Иако се регулира со друга законска форма сепак треба да се предложи зголемување на бројот на независни експерти и претставници на граѓански организации во надзорниот одбор во Јавниот радиодифузен сервис (МРТВ) и да се направи целосна истрага за неисполнување и работа спротивна на Уставот и законите што ги опфаќа медиумските слободи, особено за непочитување на меѓународните и националните законски норми на објективност и разновидност во пласирање информации од јавен карактер.

Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги доследно да ја спроведува својата улога на независно регулаторно тело, а особено да обезбеди објективност на независниот механизам за време на избори, како и да се имплементираат препораките на Европската комисија и ОБСЕ/ОИДХР во однос на еднаков пристап кон политиката на казнување на медиумите.

Да се почитува практиката на целосен аудио- и видео- пренос на јавните расправи со цел обезбедување транспарентност и јавност во работата на Уставниот суд, особено по прашања од јавен интерес.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Устав на Република Македонија <http://bit.ly/1PGRsX7>
2. Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета (службен весник на РМ, бр.143 од 14.11.2012 година)
3. Закон за облигационите односи (ЗОО)
4. Закон за парнична постапка (ЗПП)
5. Закон за извршување
6. Службен весник на РМ, бр. 184 од 26 декември 2013, четврток, година LXIX бр. 4457
7. Европска Комисија, Извештај за напредокот на Република Македонија за 2008 година, Брисел, 5 ноември 2008 година (КОМ (2008) -674)
8. Европска Комисија, Извештај за напредокот на Република Македонија за 2010 година, Брисел, 9 ноември 2010 година (КОМ (2010) -660)
9. Европска Комисија, Извештај за напредокот на Република Македонија за 2011 година, Брисел, 12 октомври 2011 година (КОМ (2011) -666)
10. Извештај на Владата на РМ до Европската комисија за статусот на реализација на активностите од Патоказот за реализација на приоритетните цели усвоени на Пристапниот дијалог на високо ниво, Скопје, 2012 година
11. Влада на Република Македонија, Национална програма за усвојување на правото на Европската унија, Скопје, 16 декември 2011 година
12. Влада на Република Македонија, Информација за реализираните активности од Националната програма за усвојување на правото на ЕУ, ревизија 2012 за период 01.01.2012-31.03.2012, Скопје, април 2012
13. Влада на Република Македонија, Информација за реализираните активности од Националната програма за усвојување на правото на ЕУ, ревизија 2012 за период 01.07.2012-30.09.2012, Скопје, јули 2012
14. Медиумско огледало, Мониторинг на медиумите во РМ, Извештај бр.1-2013, „Натамошно влошување на слободата на медиумите и на слободата на изразување“, февруари 2013 година
15. Димишкова, С., Слободата на изразување и демократијата, Скопје 2008

16. Македонски институт за медиуми, Анализа за развојот на медиумите во Македонија според индикаторите на УНЕСКО, јануари 2012 година
17. Извештај на Центарот за развој на медиуми: http://mdc.org.mk/izvestaj-4-monitoring-na-mediumsko-zakonodavstvo/crm_izvestaj_monitoring-na-avrm-mioa-mrt-sobranie-i-mediumi_dek-2014.
18. Истражување на НВО Инфоцентар спроведено во рамките на проектот „Мрежа 23“. „Која е цената на слободата на изразувањето?“ (истражување за спроведување и влијанието на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клеветата врз слободата на изразување во Македонија), Скопје, април 2015
19. Студија за случај: „Медиуми, газди, новинари и работнички права“, Самостоен синдикат на новинари и медиуми (ССНМ), Скопје, 2015 година
20. Месечен извештај МХК, јануари 2015 година: <http://mhc.org.mk/reports/271#.VXgXAdKqqko>
21. Месечен извештај МХК, ноември-декември 2014
22. Новинарски истражувачки проект за сопственичка структура на медиумите во Македонија <http://www.mediapedia.mk/>
23. Извештај, избори, 2014 година ОБСЕ/ОИДХР: <http://osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/118079?download=true>
24. „Прирачник за клеветата и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015
25. Прогрес извештај на Европската комисија, 2014 година: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf
26. Извештај за изборен циклус, 2014, ОБСЕ/ОИДХР, Извештај Избори, 2014 <http://www.osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/118079?download=true>
27. Индекс за слобода на медиумите, Репортери без граници, 2014/15 <http://index.rsf.org/#/>
28. Слобода на медиуми, Фридом Хаус, 2014 година: http://freedomhouse.org/report/freedom-press/2014/macedonia#.VXg_odKqqko.

29. Преглед на пад на Македонија во медиумските слободи, согласно извештајот на Фридом Хаус, <http://pravdiko.mk?makedonija-na-117-mesto-spered-sloboda-na-mediumite/>.
30. „Прирачник за клевета и навреда“, Филип Медарски и Насер Селмани, Здружение на новинари на Македонија, 2015 година (публикацијата е во рамките на проектот „Развој на инклузивна политика на медиумите“)
31. Казнено право-Посебен дел, В.Камбовски, Скопје 2003, стр. 162 итн.
32. Анализа: Слободата на изразување наспроти навредата и клевета (ноември 2012-јуни 2015), НВО Инфоцентар, јули 2015
33. Country Reports on Human Rights Practices for 2012, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor
34. Reporters without borders, 2015 World Press Freedom Index, <http://index.rsfo.org/#!/index-details>
35. Freedom House, Freedom of the Press, <http://bit.ly/1OZ0Ffa>
36. The European Court of Human Rights 1998-2006: History, Achievements, Reform, 2006
37. The European Convention for the Protection of Human Rights - International Protection versus National Restrictions, 1992
38. Harris D.J., M. O Boyle, C. Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights, Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1995
39. Janis M., Kay R., Bradley A: European Human Rights Law, Clarendon Press, Oxford 2000
40. Treaty on European Union, official Journal of the European Union, C191, 29 July 1992.
41. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Established the European Communities and Related Acts, Official Journal of the European Union, C340, 10 November 1997.
42. Council of the European Union. Tampere European Council, 15-16 October 1999, Presidency Conclusion (not published in the Official Journal of the European Union).
43. Official Journal of the European Union, C 364, 18 August 2000

ИНТЕРНЕТ СТРАНИ

Council of Europe

<http://www.coe.int>

European Court of Human Rights

<http://hub.coe.int/> ; <http://conventions.coe.int/b>

http://www.echr.coe.int/ECHR/homepage_en

HURIDOCS Human Rights Information and Documentation Systems, International

www.hurisearch.org

Центар за човекови права, Белград

<http://bgcentar.org.rs>

Libel Reform Campaign

[www. Libelreform.org](http://www.Libelreform.org)

Прилог 1.

Во продолжение следи Издвоеното мислење за граѓанска одговорност за навреда и клевета: „Јавноста има право да знае за теми од круцијален јавен интерес“ на судија **Наташа Габер Дамјановска** во кое детално се оценува уставноста на целината и одделни одредби од Законот (23.03.2015 година)

„Уставниот суд на седницата одржана на 18 февруари 2015 година, со мнозинство гласови одлучи да не поведе постапка за целината и посебно член 7 став 1 точка 1 и 2 во делот “од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“ и за член 23 од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда (“Службен весник на Република Македонија“ бр.143/2012).

По однос на останатите оспорени одредби за кои не се поведе постапка сметам дека принципиелно гледано, секоја добра национална легислатива мора да понуди разумен баланс помеѓу од една страна потребата да се заштити и промовира слободата на изразување на граѓаните заедно со способноста на медиумите слободно да известуваат за прашања од јавен интерес, а од друга страна оправдано да се заштити нечија чест и углед од навреда и/или клевета. Притоа, примената на законот никако не би требало да доведе до непожелниот ефект на самоцензура на новинарите и медиумите заради избегнување на можни ригорозни правни последици, бидејќи со тоа се угушува критичкото новинарство и се губи суштината на одвивање на демократската дебата во секое општество. Јавноста во секоја држава има право да знае и да добие веродостојни информации, особено кога се во прашање теми од поширок, но и круцијален јавен интерес. Домашниот Закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда ги поставува основите за нов концепт на граѓанска одговорност за навреда и клевета, но неговото вистинско оживотворување мора да се одвива преку примена на добрата пракса во судските одлуки кои се однесуваат на оваа материја, особено оние на Европскиот суд за човекови права.

Според аргументите изложени во иницијативата, сметам дека постоеја два можни пристапа според кои Судот можеше да изгради став: првиот е формалниот аспект кој се однесува на начинот на донесување на законот, а вториот е материјално-суштински по однос на тоа што конкретно уредува секој од поодделно оспорените членови. По однос на формалниот пристап, спорно правно прашање е дали со оглед на тоа што законот содржи

процесни одредби, тој требаше да биде донесен со двотретинско мнозинство на гласови согласно Амандман XXV од Уставот, со оглед на тоа дека постапките пред судовите се уредуваат со закон што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број на пратеници. Сметам дека досегашната уставносудска пракса изразена во одлуките на предметите У.бр.228/2007 и У.бр.149/2008 дава основа за интервенција на Судот и во овој случај по однос на целината на Законот и мнозинството со кое тој е донесен.

Имено, од содржината на одредбите од Глава 4 на Законот со наслов Постапка за утврдување на одговорност и надоместување на штета (чл 19-24), како и од други одредби во Законот кои упатуваат на судот како да постапува при решавањето на предметите (член 3, член 4, член 9, член 12, член 15, член 16, член 17, член 18, член 25 став 3), неспорно произлегува дека тие одредби de facto се од процесна природа и ја уредуваат постапката пред судот кога се одлучува за клеветата и навреда. Од стенограмот на 45 тата седница на Собранието на Република Македонија одржана на 12 ноември 2012 година, се гледа дека Законот бил донесен со просто, а не со двотретинско мнозинство на гласови, како што налага Амандман XXV на Уставот, поради што сметам дека основано може да се постави прашањето за уставноста на неговата целина од аспект на неговото донесување.

По однос на член 7 став 1 точка 1 сметам дека овде се определуваат основите за исклучување на одговорност за навреда, односно имунитет за искажано мислење преку определувањето на т.н. „привилегирани изјави“. Материјалниот имунитет, обезбеден преку слободата на мислење и говор на избраните претставници на народот е особено важен за едно демократско општество. Примарно, сметам дека вака формулираната одредба и покрај оградата “освен ако тужителот докаже дека е дадена злонамерно“ е во спротивност со член 64 став 2 од Уставот. Овој став го заштитува пратеникот од кривична одговорност и/или притвор за искажано мислење, но сметам дека во овој случај заштитата и од граѓанска одговорност е субсумирана во суштината на оваа уставна заштита, бидејќи вредноста што во овој случај треба да се заштити е апсолутниот имунитет во слободата на говорот во законодавниот дом за прашања од јавен интерес. Сличен пристап сметам дека треба да важи и за советниците во општините и Градот Скопје, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител, кои го изразуваат своето мислење во функција на работната должност за која се избрани или ја обавуваат. Исто така, од наведените одредби од Уставот и одделните закони, произлегува дека имунитетот за

искажано мислење се однесува на точно определени лица кои се ослободени од одговорност за изнесени ставови и мислења кои се поврзани со вршењето на нивната функција. Но, оспорената одредба воопшто не го определува кругот на лицата на кои таа се однесува, поради што вака како што е формулирана остава простор оваа привилегија за неодговорност за искажано мислење да опфати и други лица, на кои вообичаено таа не треба да се однесува. Поради наведената нејасност и непрецизност и можноста одредбата да се толкува и применува на различни начини и да опфаќа различни субјекти (меѓу кои дел имаат уставно загарантиран имунитет, а други немаат) сметам дека основано може да се постави прашањето за согласноста на одредбата од членот 7 став 1 точка 1 од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда со уставното начело на владеењето на правото кое налага правните одредби да бидат прецизни и јасни.

Членот 7 став 1 точка 2 уредува дека нема одговорност за навреда, ако меѓу другото се работи за соопштение...„или друг службен документ од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“. Сметам дека во овој случај се основани наводите во иницијативата дека со неа се повредува членот 13 став 1 од Уставот на Република Македонија во кој е утврден принципот на презумпцијата на невиност како и членот 18 став 1 кој ја гарантира сигурноста и тајноста на личните податоци. Ова од причина што со оспорената одредба се предвидува исклучување на одговорноста за навреда за пренесено мислење содржано во службени документи од истрага за кривично дело или прекршок, со што практично се дава можност во постапката за граѓанска одговорност за клевета и навреда да се користат документи од истраги кои се во тек и за кои постои посебен режим на тајност и доверливост согласно Законот за кривичната постапка, а за кои согласно Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер (член 6) може да се одбие барањето за пристап до информации. Со оглед на тоа што оспорената одредба не содржи никакви исклучоци во поглед на користењето на документите од истрага, произлегува дека тие ќе можат да се користат и во ситуации кога за лицето кое било под истрага воопшто не почнала судска постапка или кога лицето било ослободено од обвинение, со можност за манипулација со недокажани тврдења. Од тие причини сметам дека овој дел од одредбата не е во согласност со Уставот.

Од содржината на членот 23 произлегува дека со него се уредуваат т.н. привремени мерки кои може да ги изрече судот на барање на тужителот односно оштетениот и кои се

состојат во забрана на натамошно објавување на навредливите или клеветничките изјави. Законодавството и практиката на повеќе европски земји ги познаваат овие мерки, со тоа што постојат разлики во поглед на процесните гаранции при нивното изрекување. Во Република Македонија за изрекување на привремената мерка се потребни да бидат исполнети два услови, а тоа е навредливата или клеветничката изјава да е веќе објавена и судот да биде основано уверен дека со нејзиното натамошно објавување ќе биде предизвикана непоправлива нематеријална или материјална штета за оштетениот. Одредбата го определува и рокот во кој судот мора да донесе одлука. Но, од наведеното произлегува дека во постапката за привремени судски мерки во законот не е предвидено какво и да било учество на тужениот, односно лицето што ја дало клеветничката или навредливата изјава, кое нема никаква можност да се произнесе по барањето за одредување на привремени мерки, ниту пак да ја оспори одлуката со која е определена мерка. Ваквото решение, односно отсуството на какви и да било процесни гаранции за тужениот во постапката за одредување на привремени судски мерки, сметам дека може да го постави прашањето за еднаквоста на странките во постапката, како еден од елементите на правото на фер судење. Ова особено ако се има предвид ефектот од прифаќањето на барањето, односно ефектот од изречената мерка која во суштина значи навлегување во слободата на изразување на оштетениот, пред почетокот на самата постапка за утврдување на одговорност за навреда или клевета, со што судот со примената на оваа одредба, може да ги повреди членовите 6 и 10 од Европската конвенција за човекови права како и член 8 став 1 алинеја 3, Амандманот XXI и член 16 од Уставот на Република Македонија.“

Прилог 2.

МЕЃУНАРОДНО-ПРАВНИ ДОКУМЕНТИ НА ПРАВОТО НА СЛОБОДА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И СЛОБОДА НА МЕДИУМИ

Универзална декларација за човековите права

Член 19

Секој има право на слобода на мислење и изразување. Ова право ја вклучува и слободата да се застапува одредено мислење без никакво вмешување и да се бараат, да се примаат и да се даваат информации и идеи преку медиумите и без оглед на границите.

Меѓународен пакт за граѓански и политички права

Член 19

1. Секој има право на мислење без вмешување,
2. Секој ќе има право на слобода на изразување, ова право ќе вклучува слобода на барање, примање и поделување информации и идеи од каков било вид, без оглед на ограничувањата, било усно, било писмено или печатено, во форма на уметност, преку кој било друг медиум по негов избор.
3. Уживањето на правото обезбедено со став 2 од овој член носи со себе посебни должности и одговорности. Ова право може да биде предмет на одредени ограничувања коишто треба да се обезбедени со закон и да се неопходни:
 - а. Почитување на правата или угледот на други лица,
 - б. За заштитата на државната безбедност или на јавниот ред или на јавното здравје или морал.

Прилог 3.

НАЦИОНАЛНО-ПРАВНА РЕГУЛАТИВА

1. Устав на РМ

Член 16

Се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата.

Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање.

Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации.

Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на исправка во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање.

Цензурата е забранета.

Член 54¹⁸⁷

Слободите и правата на човекот и граѓанинот можат да се ограничат само во случаи утврдени со Уставот.

Слободите и правата на човекот и граѓанинот можат да бидат ограничени за време на воена или вонредна состојба според одредбите на Уставот.

Ограничувањето на слободите и правата не може да се однесуваат на правото на живот, забраната на мачење, на нечовечко и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казнивите дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, **јавното изразување на мислата** и вероисповеста.

¹⁸⁷ Врз основа на оваа одредба во Уставот, правото на слобода на изразување е апсолутно, односно Уставот не предвидува ограничувања на ова право, што е во согласност со меѓународните документи кои што го штитат ова право и кои што предвидуваат ограничувања на ова право во одредени ситуации.

Член 118¹⁸⁸

Меѓународните договори што се ратификуваат во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон.

Член 98¹⁸⁹

Судската власт ја вршат судовите. Судовите се самостојни и независни. Судовите судат врз основа на Уставот и законите и меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот. Организацијата на судството е единствена. Забранети се вонредни судови.

Член 110

Уставниот суд на Република Македонија:

- ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност.

¹⁸⁸ Имајќи ја предвид оваа одредба од Уставот, Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) е дел од внатрешниот правен поредок на РМ. Како што ќе се види подолу од текстот, член 10 став 2 од ЕКЧП предвидува одредени отстапувања од забраната за ограничување на правото на слобода на изразување.

¹⁸⁹ Бидејќи судовите судат врз основа на Уставот, законите, меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот на РМ, значи дека судовите треба да ја применуваат и ЕКЧП и праксата на Европскиот суд за човекови права при одлучувањето.

Прилог 4.

*Европска конвенција за човекови права (ЕКЧП)*¹⁹⁰

Член 10

1. Секој човек има право на слобода на изразувањето. Ова право ги опфаќа слободата на мислење и слободата на примање и пренесување на информации или идеи, без мешање на јавната власт и без оглед на границите. Овој член не ги спречува државите, претпријатијата за радио, филм и телевизија да им наметнуваат режим на дозволи за работа.

2. Остварувањето на овие слободи, кое што вклучува обврски и одговорности, може да биде под одредена формалност, услови, ограничувања и санкции предвидени со закон, кои во едно демократско општество претставуваат мерки неопходни за државната безбедност, територијалниот интегритет или јавната безбедност, заштита на редот и спречувањето на нереди и злосторства, заштита на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за спречување на ширење на доверливи информации или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството.

¹⁹⁰ Стандарди кои произлегуваат од праксата на ЕСЧП во примена на членот 10 став 2 од ЕКЧП:

1. Интервенирањето во правата на слободата на изразување изразено преку ограничување на овие права треба да бидат пропишани со закон, кој закон мора да ги исполнува условите на достапност, јасност, прецизност, со цел да се разбере неговата содржина особено во делот на евентуални последици од неговата примена. Во исто време законот мора да е во согласност со општите принципи и цели на Универзалната декларација за човекови права и целите на Советот на Европа.
2. Ограничувањата доколку се определени со закон, подложни се на вториот дел од текстот, а тоа е дали истите се неопходни во демократското општество.
3. Интервенирањето-ограничувањата во делот на слободата на изразување мора да се направени за заштита на интересите наведени во членот 10 став 2 и да постои пропорционалност помеѓу средствата употребени за заштита на целта и правото на слободата на изразување.

Прилог 5.

Повелба на фундаменталните права на ЕУ¹⁹¹

Член 11

1. Секој има право на слобода на изразување. Ова право вклучува и слобода на мислење и на прием и споделување на информации и идеи без вмешување на државните власти и без разлика на границите.
2. Слободата и плурализмот на медиумите ќе бидат почитувани.

¹⁹¹ Овој документ е презентираан со оглед на процесот на апроксимација на Македонското законодавство кон законодавството на ЕУ и потребата од транспонирање на АЈУИС на ЕУ во РМ.

Прилог 6.

Решение на Уставен суд за не поведување на постапка за целината и посебно член 7 став 1 точка 1 и 2 во делот “од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“ и за член 23 од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда (“Службен весник на Република Македонија“ бр.143/2012)

У.Број: 48/2013-0-0

Дата на Донесување: 18.02.2015

Уставниот суд на Република Македонија, врз основа на член 110 од Уставот на Република Македонија и членовите 28 алинеја 2 и член 71 од Деловникот на Уставниот суд на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија“ бр.70/1992), на седницата одржана на 18 февруари 2015 година, донесе

РЕШЕНИЕ

1. НЕ СЕ ПОВЕДУВА постапка за оценување на уставноста на целината и посебно оспорените одредби од член 4 став 2, член 6 ставови 1, 2 и 3, член 7 став 1 точка 1 и точка 2 во делот: „од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“, член 8 став 3, член 9, член 18 ставови 1 и 2 и член 23 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета („Службен весник на Република Македонија“ бр.143/2012);

2. СЕ ОТФРЛА иницијативата за поведување постапка за оценување на уставноста на член 3 и член 25 став 3 втората реченица: „Ако извршител на делото е новинар износот на нематеријалната штета не може да биде повисока од 2000 евра во денарска противвредност“ од Законот означен во точката 1 на ова решение.

3. Дванаесет здруженија на граѓани и фондации, здружени во неформална граѓанска коалиција под името „Фронт за слобода на изразувањето“ до Уставниот суд на Република Македонија поднесоа иницијатива за поведување постапка за оценување на уставноста на целината и одделни одредби од Законот означен во точката 1 на ова решение.

Според наводите во првиот дел на иницијативата, оспорениот закон во целина бил противуставен бидејќи постапката во која бил донесен била во спротивност со Амандманот XXV од Уставот, кој предвидувал дека постапката пред судовите се уредува

со закон што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број на пратеници. Со оглед на тоа што во законот биле регулирани прашања кои се однесуваат на поведување на постапката, рок за поднесување на тужба, надлежен суд, итност на постапката, привремени судски мерки, товарот на докажување во постапката, произлегувало дека со законот се уредува претходно непостоечка, посебна граѓанска постапка, па затоа законот требало да биде донесен со двотретинско мнозинство гласови. Во таа смисла, се наведуваат Одлуките У.бр.228/2007 и У.бр.149/2008 со кои Уставниот суд укинал одредби од Законот за банки бидејќи со нив била уредена постапката пред судовите.

Во вториот дел од иницијативата се оспоруваат повеќе одделни одредби. Членот 3 од Законот ги поставувал условите за предимство на примена на Европската конвенција за човекови права, но само ако судот не може да реши определено прашање или ако смета дека постои правна празнина или судир на одредбите од Законот со ЕКЧП. Тоа било спротивно на член 118 од Уставот и монистичкиот пристап кон меѓународното право, бидејќи оспорената одредба не можела да утврдува услови за примена на меѓународното право кои се различни од оние утврдени со Уставот кој јасно одредувал дека без оглед дали судот може да реши определено прашање врз основа на законот, секогаш постоело првенство на примена на ратификуваните меѓународни акти.

Членот 4 став 2 од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда бил спротивен на член 8 став 1 алинеја 3 и член 98 од Уставот. Законите што регулираат една посебна област имаат предност во примената пред законите кои општо ја регулираат материјата и содржат генерални правила. Оспорената одредба предвидувала супсидиерна примена на Законот за облигационите односи, Законот за парничната постапка и Законот за извршување, поради што Законот го уживал квалитетот на *lex specialis*. Оттука со еден посебен закон *lex specialis*, донесен со обично мнозинство, се дерогирале одредбите од системските закони донесени со двотретинско мнозинство (Законот за парнична постапка и Законот за извршување), што било спротивно на наведените уставни одредби.

Членот 6 став 1 од Законот бил спротивен на членот 10 од Европската конвенција за човекови права. Оваа одредба не го задоволувала тестот на предвидливост и јасност воспоставен во практиката на Европскиот суд за човекови права. Имено, една норма не може да се смета за „закон“ освен ако не е формулирана со доволна прецизност да му овозможи на граѓанинот, ако е тоа потребно и со соодветен совет, да ги предвиди, во степен кој е разумен во дадените околности, последиците кои може да произлезат од некое дејствие. (случај *Muller and Others v. Switzerland*). Во оспорената одредба како дејствија за кои е предвидена одговорност за навреда, биле предвидени и „однесување“ и „на друг начин“, со што биле опфатени сите форми на манифестирање на човековата личност, вклучително и некои форми на политичко и уметничко изразување, кои, согласно Конвенцијата, не би смееле да бидат ограничени заради остварување на легитимната цел – угледот на другите (пр. карикатура или пантомима).

Членот 6 став 2 од Законот, бил спротивен на член 16 и член 25 од Уставот на Република Македонија и на член 10 од Европската конвенција за човекови права. Оспорената одредба за одговорност за навреда на правно лице и на група лица била премногу широка

и оставала простор за злоупотреба, со оглед на тоа што ниту едно правно лице не било изземено. Меѓународната практика утврдувала дека на носителите на власта, институциите и телата од јавен карактер, на разни друштва во државна сопственост и политички партии, треба да им биде забрането да поднесуваат тужби за навреда, што било од значење за демократијата и отворената критика на власта и одговорноста на носителите на јавните функции. Судот во Стразбур во својата практика истакнувал дека здравата демократија бара можност власта да биде изложена на строга контрола не само од конкурентните носители на власта, туку и од јавноста и медиумите и дека властите на национално и локално ниво мора да толерираат критицизам од највисок степен. Со оспореното законско решение на голема врата се забранувала критика на јавните институции и политичките партии кои се правни лица, што претставувало цензура која била спротивна на членот 16 од Уставот. Групите што немаат правен субјективитет, исто така не можело да се повикуваат на индивидуален углед а нивните членови можат да тужат за навреда само ако се лично идентификувани и директно засегнати.

Одредбите од членот 6 став 3 и членот 8 став 3 од Законот биле спротивни на член 8 став 1 алинеја 3 и член 16 од Уставот и членот 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права. Ова од причина што со нив била предвидена објективна одговорност на уредникот или лицето кое го заменува и правното лице, на тој начин што овие лица можеле да бидат тужени за изјава која овие лица немаат можност ниту да ја предвидат, ниту да ја забранат или на било кој начин да го оневозможат нејзиното објавување (пр. кога изјавата е дадена во контактна емисија, интервју, пренос во живо и сл). Ова било спротивно на принципот на владеењето на правото, правната сигурност, како и принципите на прецизност, предвидливост и пропорционалност.

Практичната примена на овие одредби значела негирање на можноста уредникот, неговиот заменик и правното лице да се оградат од изјавата, ставовите и тврдењата на авторот, поради што ќе морале да воспостават механизми преку кои континуирано ќе се ограничува јавното изразување на мислата, говорот и јавниот настап, со што сериозно ќе се оневозможен пристапот кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации, што значело цензура. Со тоа овие одредби ја отворале вратата за ограничувања на слободата на изразувањето спротивно на Уставот и спротивно на членот 10 од Европската конвенција.

Членот 7 став 1 точка 1 од Законот во делот кој предвидува дека нема одговорност за навреда ако изјавата е дадена „во работата на Собранието на Република Македонија, во работата на советите на општините...освен ако тужителот докаже дека е дадена злонамерно“ и членот 7 став 1 точка 2 во делот „или друг службен документ од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“ биле спротивни на членовите 9, 13, 18, 25 и 64 од Уставот на Република Македонија и членот 6 на Европската конвенција за човекови права.

Оспорената одредба од членот 7 став 1 точка 1 воведувала одговорност на пратениците во највисокиот законодавен дом и покрај уставно загарантираниот апсолутен имунитет за искажано мислење во работата на Собранието, како и на советниците во општините кои, како народни претставници, исто така уживаат имунитет. Ова било спротивно и на практиката на Европскиот суд за човекови права која признава апсолутен имунитет на

народните избраници за нивните изјави дадени во работата на парламентот (*Karhuvaara and Italehti v. Finland*), а заради остварување на легитимна цел – обезбедување на слободата на изразување на парламентарците за прашања од јавен интерес.

Оспорената одредба од членот 7 став 1 точка 2 била спротивна на презумпцијата на невиност од член 13 од Уставот од причина што тужениот ќе можел да навредува на начин што ќе изнесувал информации содржани во службени документи од истраги за сторени кривични дела и прекршоци и пред таквите истраги да бидат завршени со правосилна и конечна одлука на управен орган или суд, бидејќи оспорената одредба не содржела никакви исклучоци за користење на информации содржани во службени документи од истраги, па овие документи ќе можеле да се користат дури и кога за лицето кое било под истрага воопшто не отпочнала управна или судска постапка или кога истрагата резултирала со постапка по која лицето под истрага било ослободено од обвинение. Оспорената одредба била спротивна и на членот 18 од Уставот кој ја гарантира сигурноста и тајноста на личните податоци, од причина што сите службени документи од истраги за сторени кривични дела или прекршоци се сметаат за доверливи информации чија употреба е забранета, така што и нивното користење пред правосилно завршување на постапката ќе значело повреда на личниот интегритет на граѓаните.

Членот 9 од Законот бил спротивен на начелото на правната сигурност, односно владеењето на правото како темелна вредност на уставниот поредок од членот 8, како и на членот 98 од Уставот. Оваа одредба отстапувала од општите правила за докажување во граѓанската постапка кои се темелат на принципот на препондерирација на доказите, според кој, секоја странка ги изнесува своите факти и истите ги докажува, а кои факти ќе ги земе како докажани одлучува судот по свое убедување врз основа на совесна и грижлива оценка на секој доказ посебно и на сите докази заедно како и врз основа на резултатите од целокупната постапка (член 7 и член 8 од ЗПП). Според тоа, товарот на докажувањето требало да биде на двете странки, а не како што предвидувала оспорената одредба. Со оспорената одредба повторно со еден посебен закон донесен со просто мнозинство, се дерогирале одредбите од системските закони донесени со двотретинско мнозинство (ЗПП и Законот за извршување) што било спротивно на членот 98 од Уставот.

Членот 18 ставови 1 и 2 и членот 25 став 3 втора реченица, биле спротивни на член 9 од Уставот, од причина што новинарите и уредниците биле издиференцирани во однос на останатите граѓани и за нив бил утврден максималниот износ кој можело да биде досуден како надоместок за нематеријална штета предизвикана со навреда и клевета. Иако интенцијата на законодавецот била да се ограничи одговорноста на новинарите, оспорените законски одредби биле основа за дискриминација врз основа на општествената положба, со оглед на тоа што за останатите граѓани ќе важеле општите одредби за одредување на нематеријална штета без ограничување на висината на надоместокот.

Членот 23 од Законот бил спротивен на членовите 15 и 16 од Уставот и на член 6 и член 18 од Европската конвенција за човековите права. Како причини се наведуваат тоа што во одредбата законодавецот не ги предвидел прецизно основите поради кои може да се бара

времена забрана за објавување на одредена изјава и начинот на кој судот ќе ја утврдува основаноста на барањето за привремена мерка. Поради ваквиот широк простор за толкување од страна на судовите, истата претставувала средство за ограничување на слободата на изразување и доведувала до цензура која е забранета со Уставот. Одредбата била спротивна на членот 6 од Европската конвенција за човекови права (право на фер судење, правична судска постапка и „еднаквост на оружјата“ бидејќи бил предвиден рок од 3 дена за одлучување по ваквото барање на тужителот, без да се даде можност за сослушување на тужениот. Освен тоа, не било предвидено ниту право на жалба за тужениот доколку судот го прифати барањето за забрана за натамошно објавување на навредливите или клеветничките изјави, што било директно спротивно на Амандманот XXI од Уставот кој го гарантира правото на жалба. Со тоа, тужениот бил ставен во нерамноправна положба како странка во постапката, спротивно на членот 6 од Конвенцијата, бидејќи за тужителот било предвидено право на жалба во случај на одбивање на неговото барање за изрекување привремени мерки.

Оспорениот член 23 бил во директна спротивност и со членот 18 од Конвенцијата, според кој дозволените ограничувања на правата и слободите можат да се применуваат само за оние цели за кои се предвидени. Неоснованото и необразложеното ограничување на правата на тужениот во постапка, со кое се врши и директно ограничување на слободата на изразување, не претставувало неопходна мерка за заштита на угледот или правата на другите во постапката, поради што законодавецот ги пречекорил дозволените ограничувања предвидени во членот 10 од Конвенцијата и целите поради кои тие биле предвидени.

Судот на седницата утврди дека Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда е донесен на 12 ноември 2012 година и тој е објавен во „Службен весник на Република Македонија“ бр.143/2012 година. Тој е составен од 26 члена, распределени во 5 точки: 1. Општи одредби; 2. Одговорност за навреда и клевета; 3. Надоместување на штетата и други правни последици на одговорноста за навреда и клевета; 4. Постапка за утврдување на одговорност и надоместување на штетата; и 5. Преодни и завршни одредби.

Според член 1 од Законот, со овој закон се уредува граѓанската одговорност за штета нанесена на честа и угледот на физичко или правно лице со навреда и клевета.

Според оспорениот член 3 од Законот, ако судот со примена на одредбите од овој закон не може да реши определено прашање поврзано со утврдувањето на одговорноста за навреда или клевета, или смета дека постои законска празнина или судир на одредбите на овој закон со Европската конвенција за заштита на основните човекови права, врз начелото на нејзино предимство над домашното право ќе ги примени одредбите на Европската конвенција за заштита на основните човекови права и становиштата на Европскиот суд за човекови права содржани во неговите пресуди.

Во членот 4 став 2 од Законот е определено дека во постапката на утврдување на одговорноста за навреда и клевета и надоместување на штетата се применуваат одредбите на Законот за облигационите односи, Законот за парничната постапка и Законот за извршување, ако со овој закон поинаку не е определено.

Во членот 6 од Законот е предвидено дека за навреда одговара тој што со намера да омаловажи, со изјава, однесување, објавување или на друг начин ќе изрази за друг понижувачко мислење, со кое се повредува неговата чест и углед. Одговорност за навреда постои и ако со такво дејствие се омаловажува угледот на правно лице, група лица или умрено лице (став 2). Согласно ставот 3 на овој член, за навреда сторена преку средство за јавно информирање (весници, магазини и друг печат, програми на радиото и телевизијата, електронски публикации, телетекст и други форми на уреднички обликувани програмски содржини кои се објавуваат, односно се емитуваат дневно или периодично во пишана форма, звук или слика, на начин достапен за широката јавност), можат да одговараат авторот на изјавата, уредникот или лицето кое го заменува во средството за јавно информирање и правното лице. Тужителот при поднесувањето на тужбата е слободен да одлучи против кое од лицата од овој став ќе поднесе тужба за утврдување одговорност и надоместување на штета за навреда.

Според оспорениот член 7 став 1 точка 1 од Законот, нема одговорност за навреда, ако: 1) изјавата е дадена во работата на Собранието на Република Македонија, во работата на советите на општините и градот Скопје, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител, освен ако тужителот докаже дека е дадена злонамерно; 2) е пренесено мислење содржано во службен документ на Собранието на Република Македонија, Владата на Република Македонија, органите на управата, судовите или други државни органи, соопштение или други документи на меѓународни организации или конференции, соопштение или друг документ за информирање на јавноста издадени од надлежни државни органи, установи или други правни лица, соопштение или друг службен документ од истраги за сторени кривични дела или прекршоци.

Според член 8 став 3 од Законот, ако изнесувањето или пронесувањето неvistинити тврдења за факти е сторено преку средство за јавно информирање (весници, магазини и друг печат, програми на радиото и телевизијата, електронски публикации, телетекст и други форми на уреднички обликувани програмски содржини кои се објавуваат, односно се емитуваат дневно или периодично во пишана форма, звук или слика, на начин достапен за широката јавност), за клевета можат да одговараат авторот на изјавата, уредникот или лицето кое го заменува во средството за јавно информирање и правното лице. Тужителот при поднесувањето на тужбата е слободен да одлучи против кое од лицата од овој став ќе поднесе тужба за утврдување одговорност и надоместување на штета за клевета.

Во членот 9 од Законот е предвидено дека тужениот е должен да ја докажува вистинитоста на фактите содржани во тврдењето (став 1). Тужениот кој ќе ја докаже вистинитоста на своето тврдење или ќе докаже дека имал основана причина да поверува во неговата вистинитост нема да одговара за клевета (став 2). По исклучок од ставовите 1 и 2 на овој член, товарот на докажување паѓа врз тужителот кој како носител на јавна функција има законска должност да даде објаснување за конкретни факти кои најнепосредно се поврзани или се од значење за вршењето на неговата функција, ако тужениот докаже дека имал основани причини за изнесување на тврдење што е од јавен интерес (став 3). По исклучок од ставовите 1 и 2 на овој член, не е дозволено докажување на вистинитоста на факти кои се однесуваат на приватниот живот на тужителот, освен ако изнесувањето

такви факти е сторено во научно, книжевно или уметничко дело, во сериозна критика, во вршење на службена должност, новинарска професија, политичка или друга општествена дејност, во одбрана на слободата на јавно изразување, на мислата или на други права или при заштита на јавен интерес (став 4). Ако клеветата се состои во јавно префрлање на друг дека сторил кривично дело или дека е осуден за такво дело, одговорноста е исклучена ако изјавата е дадена во јавен интерес и ако лицето кое ја дало ќе ја докаже нејзината вистинитост или ќе докаже дека имал основана причина да поверува во вистинитоста на таквите факти (став 5).

Судот на седницата исто така утврди дека според член 18 од Законот, судот не може да досуди како надоместување на нематеријална штета предизвикана со навреда или клевета од новинар во вршење на новинарска професија износ поголем од 2.000 евра во денарска противвредност (став 1). Согласно ставот 2 на овој член, Судот не може да досуди како надоместување на нематеријална штета предизвикана со навреда или клевета од уредник или лицето кое го заменува износ поголем од 10.000 евра во денарска противвредност.

Во членот 23 од Законот, со поднесувањето на тужба за утврдување на одговорност и надоместување на штетата, оштетениот може да поднесе до надлежниот суд барање за одредување на привремена судска мерка што се состои во забрана на натамошно објавување на навредливите или клеветничките изјави. Барањето треба да содржи основи на верување кои упатуваат на навредливиот или клеветничкиот карактер на изјавата и нејзината штетност за честа и угледот на оштетениот (став 2). Привремена мерка на забрана за натамошно објавување судот ќе донесе само ако е навредливата или клеветничката изјава веќе објавена и ако е основано уверен дека со нејзиното натамошно објавување ќе биде предизвикана непоправлива нематеријална или материјална штета за оштетениот (став 3). Судот ќе одлучи со решение за изрекување на привремена забрана во рок од три дена од доставувањето на барањето. Забраната се однесува само на конкретната навредлива или клеветничка изјава (став 4). Судот ќе го одбие барањето од ставот 1 на овој член ако не содржи доволно основи на верување дека се однесува на навредлива или клеветничка изјава која е штетна за подносителот, или ако судот смета дека во конкретниот случај постојат основи за исклучување на одговорноста за навреда или клевета. Против решението подносителот на барањето има право на жалба до повисокиот суд во рок од три дена од неговото доставување (став 5).

Според членот 25 став 3 втората реченица, ако извршител на делото е новинар износот на нематеријалната штета не може да биде повисок од 2.000 евра од денарска противвредност.

5. Според член 8 став 1 алинеите 1, 3, 4 и 11 од Уставот, основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот, владеештето на правото, поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска и почитувањето на општо прифатените норми на меѓународното право, се темелни вредности на уставниот поредок на Република Македонија.

Според член 9 од Уставот, граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното

потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви.

Според член 16 став 1 од Уставот, се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата. Согласно став 2 на истиот член, се гарантира слобода на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање. Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации. Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на исправка во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање. Цензурата е забранета.

Во член 25 од Уставот е определено дека на секој граѓанин му се гарантира почитување и заштита на приватноста на неговиот личен и семеен живот, на достоинството и угледот.

Согласно член 51 од Уставот, во Република Македонија законите мораат да бидат во согласност со Уставот, а сите други прописи со Уставот и со закон. Секој е должен да ги почитува Уставот и законите.

Според член 54 став 1 од Уставот, слободите и правата на човекот и граѓанинот можат да се ограничат само во случаи утврдени со Уставот. Согласно став 4 на истиот член, ограничувањето на слободите и правата не може да се однесува на правото на живот, забраната за мачење, на нечовечко и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казнивите дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповеста.

Согласно Амандман XXV со кој е заменет членот 98 од Уставот, судската власт ја вршат судовите (став 1). Судовите се самостојни и независни. Судовите судат врз основа на Уставот и законите и меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот (став 2). Видовите, надлежноста, основањето, укинувањето, организацијата и составот на судовите, како и постапката пред нив, се уредуваат со закон, што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

Согласно член 118 од Уставот, меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон.

Според член 8 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, секој има право на почитување на неговиот приватен и семеен живот, домот и преписката.

Во членот 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи на Советот на Европа е предвидено дека секој човек има право на слобода на изразувањето. Ова право ги опфаќа слободата на мислење и пренесување на информации или идеи, без мешање на јавната власт и без оглед на границите. Остварувањето на овие слободи, кое што вклучува обврски и одговорности, може да биде под определени

формалности, услови, ограничувања и санкции предвидени со закон, кои во едно демократско општество претставуваат мерки неопходни за националната безбедност, територијалниот интегритет и јавната сигурност, заштитата од немири или кривично дело, заштита на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за спречување на ширењето на доверливи информации или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството.

6. Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда е израз на новиот концепт за граѓанска одговорност за навреда и клевета преку нивна декриминализација, кој поаѓа од тоа дека претходното законско решение за казнено-правна заштита од навредата и клеветата не е повеќе во функција, односно дека одговорноста за навреда и клевета треба да се бара во граѓанска, а не во кривична постапка. Овој трансфер на одговорноста од кривично-правна, во граѓанска одговорност за клевета и навреда се смета дека е значајна придобивка и квалитет на овој закон.

Уставниот суд по повод претходно поднесена иницијатива ја оценувал согласноста на целината на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда (од аспект на одредбата од членот 16 став 7 од Уставот) и со Решение У.бр.133/2013 од 13 март 2004 година не повел постапка за оценување на уставноста на целината на законот.

Во иницијативата по овој предмет, Законот се оспорува во целина поради тоа што тој бил донесен со просто мнозинство на гласови, а не со двотретинско мнозинство гласови, бидејќи станувало збор за процесен закон.

Наводите во иницијативата Судот ги оцени како неприфатливи, од причина што од целта и содржината на Законот дефинирана во членот 1 на Законот, според кој со овој закон се уредува граѓанската одговорност за штета нанесена на честа и угледот на физичко или правно лице со навреда и клевета, произлегува дека станува збор за материјален закон, кој ја уредува одговорноста за клевета и навреда, а не за процесен закон. Иако одговорноста за клевета и навреда, како специфична одговорност е уредена со овој Закон кој е *lex specialis*, таа одговорност ќе се утврдува во граѓанска постапка, што е уредена со Законот за парнична постапка. Значи во постапката за граѓанска одговорност покрај овој закон ќе се применуваат и одредбите од Законот за парнична постапка, кој е донесен со двотретинско мнозинство на гласови. На ова упатува и самиот закон, во оспорената одредба од членот 4 став 2. Оттука, за Судот е неспорно дека Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда регулира материјални прашања поврзани со одговорноста и условите за утврдување и исклучување на одговорност за клевета и навреда, а упатува на примена на процесните правила утврдени во закон што е донесен со двотретинско мнозинство гласови, поради што оцени дека не може да се постави прашањето за согласноста на целината на Законот, со одредбата од Амандман XXV Уставот на Република Македонија.

7. По однос на член 4 став 2 и прашањето за односот на Законот за граѓанска одговорност

за клевета и навреда и Законот за облигационите односи (на чија примена упатува оспорената одредба), Уставниот суд во наведеното Решение У.бр.133/2013 укажал дека: „за Судот се неосновани и наводите во иницијативата дека Законот за облигационите односи (член 189) ја уредувал материјата поврзана со повреда на угледот, честа, слободата или правата на личноста, поради што немало потреба од донесување на оспорениот закон. Ова затоа што оспорениот закон е *lex specialis* во однос на Законот за облигационите односи и детално ја уредува материјата поврзана со граѓанската одговорност за штета нанесена на честа и угледот на физичко или правно лице со навреда и клевета, поради што не може да се прифати дека ваквиот пристап на законодавецот водел кон повреда на начелото на владеењето на правото, како темелна вредност на уставниот поредок на Република Македонија“.

Од наведеното произлегува дека Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда како посебен закон има за цел целосно да ја уреди граѓанската одговорност за клевета и навреда, така што со него освен упатувањето кон други закони кои регулираат компатибилни односи, се доуредуваат попрецизно и прашањата кои во наведените закони (Закон за облигациони односи, Закон за парничната постапка, Закон за извршувањето) се уредени на општ начин, или пак воопшто не се уредени. Оттука за Судот се неприфатливи наводите во иницијативата дека со овој закон се дерогирале одредбите од наведените закони, бидејќи истиот е во функција на нивна доработка и прецизирање. Самиот факт што со Законот за облигационите односи на општ начин се уредуваат, меѓу другото, и основите за надоместокот на штета, не претставува пречка законодавецот во рамките на своите уставни овластувања (член 68 став 1 алинеја 2 од Уставот) со друг закон да доуреди одредени прашања како што впрочем е и случајот со предметниот закон, што не претставува повреда на Уставот. Ваков став Судот има изразено и досега во повеќе предмети (Решение У.бр. 235/2008 од 24 јуни 2009 година, Решение У.бр. 67/2007 од 16 април 2008 година).

Поради наведеното, Судот утврди дека не може основано да се постави прашањето за согласноста на одредбата од членот 4 став 2 со одредбите од Уставот наведени во иницијативата.

8. Од анализата на членот 6 став 1, произлегува дека во него е дефинирана одговорноста за навреда, односно нејзините елементи: намерата за омаловажување, начинот на изразување, односно дејствието на сторување на навредата и нејзиниот ефект – повредата на честа и угледот. Со декриминализацијата на навредата, таа повеќе не претставува кривично дело, туку граѓански деликт за кој е предвидена граѓанска одговорност и како граѓански деликт, неговите елементи, вклучително и дејствието на сторување, мора да бидат утврдени со закон. Имајќи го предвид фактот дека сите можни начини и форми на изразување можат, потенцијално да претставуваат извор за повреда на достоинството, честа и угледот, законодавецот го одбрал овој начин на формулирање на навредливото дејствие, кое покрај точно определените (изјава, однесување, објавување), го опфаќа и навредувањето сторено на друг начин. Наводите во иницијативата дека определени форми на уметничко изразување (како што се карикатурата или пантомимата) не би смееле да бидат ограничени во ниеден случај заради остварување на легитимната цел – заштита на угледот на другите, за Судот се неприфатливи од следниве причини.

Имено, за Судот е јасно дека хуморот и сатирата како посебни форми на уметничко изразување по својата природа и суштина секогаш вклучуваат определен степен на претерување, па дури и провокација, и во таа смисла и нивните автори уживаат заштита согласно членот 10 од Европската конвенција за човекови права. Како што честопати укажувал Европскиот суд за човекови права во својата практика: „Слободата на изразување се однесува не само на „информации“ и „идеи“ кои се позитивно прифатени во јавноста, туку и на она изразување кое: „ја навредува, шокира или вознемирува Државата или било кој дел од населението“... Оние кои создаваат, изведуваат, дистрибуираат или прикажуваат уметнички дела придонесуваат за размена на идеи и мислења што е суштинско за едно демократско општество. Оттука и обврската на Државата да не навлегува неоправдано во нивната слобода на изразување. Уметниците и оние кои ја промовираат нивната работа секако дека не се имуни од можноста за ограничувања предвидени во ставот 2 на членот 10 од Конвенцијата. Секој кој ја остварува слободата на изразување, превзема, согласно изричната терминологија на тој став, „обврски и одговорности“, чиј обем ќе зависи од неговата конкретна ситуација и средствата што тој ги користи *Case of Vereinigung Bildener Kunstler v. Austria* (App.no.68354.01, Judgment 25 January 2007). Впрочем, така е регулирано и во Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда (во член 7 став 2) кој предвидува исклучување на одговорноста за навреда за лице кое во научно, книжевно или уметничко дело ќе изнесе понижувачко мислење за друг, ако 1) од начинот на изразувањето или од другите негови околности произлегува дека тоа нема значење на навреда; 2) ако не предизвикало значителна повреда на честа и угледот на личноста и ако 3) не е изнесено исклучиво со цел да се понижи личноста на друг или да се омаловажи неговата чест и углед. Останува на судот, во склад со добрата практика, домашна и меѓународна, да оценува од случај до случај дали со одредено уметничко изразување е нанесена клевета и навреда.

Оттука Судот смета дека е неприфатлив ставот во иницијативата дека карикатурата и пантомимата како форми на уметничко изразување според Конвенцијата воопшто не би смееле да бидат ограничени заради остварување на легитимната цел – угледот на другите, од причина што во определени случаи одредени уметнички дела можат да бидат сметани за исклучително навредливи за религиозните или моралните убедувања на членови на определена вера или пак да се сметаат за клеветнички или навредливи за одредени лица идентификувани низ делото. Во такви околности, легитимните цели на заштитата на јавниот морал или правата на другите можат во некои случаи да се сметаат за оправдување на соодветни мерки против уметничкото изразување: „обврската да се избегнува колку е можно изразување што е навредливо за другите и што ги повредува нивните права и не придонесува за каква и да било форма на јавна дебата што може да води кон напредок во хуманите односи. Со оглед на тоа, како прашање на принцип може да се смета за неопходно во определени општества да се санкционираат, па дури и да се спречат несоодветните напади на објектите на религиозно стравопочитување, под услов секогаш било која „формалност“, „услов“, „ограничување“ или „санкција“ да бидат пропорционални на легитимната цел *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (App.no. 13470/87, Пресуда од 20 септември 1994).

Слично и Сојузниот уставен суд на Германија во одлуката *BVerfGE 75, 369 1 BvR 313/85*, укажал дека карикатурата што ја повредува суштината на личната чест и достоинство кои

се заштитени со член 1 од Основниот закон, не е покриена со слободата на уметничкото творештво од член 5 став 3 од Основниот закон.

Од наведеното Судот заклучи дека различните форми на уметничко и сатирично изразување не би можеле однапред и автоматски да се сметаат за ненавредливи, туку нивниот ефект би требало да се цени од случај на случај, при што особено треба да се ценат конкретните околности како што се предметот на уметничкото изразување, неговиот контекст, статусот на инволвираното лице, намерата на авторот за повреда на правата на другиот, формата на изразувањето и слично. Исто така, под поимот „однесување“ можат да бидат опфатени и одделни гестови кои би можеле да се сметаат за навредливи во одреден контекст и во конкретна ситуација. Истото важи и за делот од одредбата „на друг начин“, кој може да опфати мноштво однапред непредвидени дејствија кои, исто така, можат во одреден контекст да бидат навредливи. „Надворешната манифестација на човечката личност може да опфати многу различни форми кои не можат да потпаднаат под наведените категории Издвоено мислење, делумно согласно делумно несогласно на судијата Де Мејер во предметот *Muller and others v. Switzerland*, Appl. No.10737/84, Judgment 24 May 1988“. Оттука, разумна предвидливост за секој поединечен случај се постигнува тешко, бидејќи е невозможно се детално однапред да се нормира.

Значи, конкретната оценка е задача на судовите што го применуваат законот во одделни случаи. За Уставниот суд, фактот што во оспорената одредба од членот 6 став 1 од законот дејствието на навредата е формулирано со термините „однесување“ и „на друг начин“ не ја прави одредбата нејасна, непрецизна и прешироко поставена, поради што Уставниот суд не го постави прашањето за согласноста на оваа одредба со Уставот и со членот 10 од Конвенцијата.

Оспорената одредба од членот 6 став 2 од Законот, според подносителите на иницијативата била премногу широка и оставала простор за злоупотреба со оглед на тоа што ниту едно правно лице не било изземено. Со оспореното законско решение на голема врата се забранувала критика на јавните институции и политичките партии кои се правни лица, што претставувало цензура која била спротивна на членот 16 од Уставот.

Овие наводи за Судот се неосновани, од причина што нивното прифаќање би значело негирање на фактот дека правните лица, групите лица и починатите лица имаат углед и достоинство кои можат да бидат повредени со навредливи или клеветнички изјави. Според академик Владо Камбовски: „Правните лица не се фикции, туку реалност, тие покрај тоа што уживаат углед како колективитет, ја сумираат во себе и честа на сите поединци, членови на правното лице. Се работи за колективна чест, која покрај тоа што е резултанта на честа на секого поединечно, содржи и углед стекнат од самото правно лице во целина.“ Коментар на Кривичниот законик на РМ, издание на Матица, 2011, стр. 744.

И самиот Уставен суд во својата уставно-судска практика утврдил дека правните лица имаат деловен углед и интегритет кој исто така ужива заштита. Имено, во Одлуката У.бр. 9/2009 од 13 мај 2009 година, во контекст на барањето на доказ за неосудуваност заради утврдување на условите за вршење на дејност на правно лице, судот констатирал дека: „Почитувањето на моралниот интегритет и достоинството на граѓанинот во себе ја

инкорпорира и улогата на државата која треба да гарантира заштита на интегритетот и достоинството на начин со кој ќе обезбеди заштита во случај кога овие вредности се загрозени од друг... Ова според оценката на Судот, се однесува подеднакво и на физичките и на правните лица како субјекти на правото и чиј деловен углед и интегритет треба, исто така, да уживаат заштита“.

Гарантирањето на слободата на изразување според член 10 од Конвенцијата во едно демократско општество нагласено вклучува и интензивна јавна дебата и изразување на критичко мислење, особено за државата, јавните институции и политичките субјекти. Потребата за јавна дебата преку интензивната размена на информации и слободното изразување на мислењето по нив го обезбедува функционирањето на едно отворено, демократско општество кое се произнесува по прашања од јавен интерес. Во таа смисла се подразбира и дека судовите при нивната работа мораат да водат сметка и да го избегнуваат т.н. *chilling effect* (ефект на одвраќање, воздржување) или рестриктивна мерка која би делувала како спонтанa самоцензура на средствата за јавно информирање при пренесување на информации кои се од општ, јавен интерес. По однос на оспорената одредба, Судот смета дека таа, според дадената формулација, исто така не ги стеснува „границите на дозволената критика“ кои очекувано треба да се поеластични и пошироки по однос на Владата и политичарите, наспроти граѓаните. Контекстот на Законот го имплицира тоа и во склад со јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, јасно е дека треба да постои поголем степен на толеранција при критиката на јавни личности, особено кога се покренуваат прашања на нивното работење кои се од јавен интерес за целото општество.

Од сето наведено произлегува дека не може однапред да се негира дека правните лица и групите лица имаат углед кој треба да биде заштитен, на што упатуваат наводите во иницијативата. И овие категории на субјекти како носители на чест и углед треба да уживаат заштита преку предвидената можност во оспорените членови член 6 став 2 и 8 став 2 од Законот за утврдување на одговорност за клевета и навреда насочена кон нив. Задача на судовите што го применуваат законот е врз основа на конкретните околности на секој поединечен случај и од фактичкиот материјал што им стои на располагање, да направат баланс помеѓу правото на заштита на угледот на овие лица и слободата на изразување.

Во врска со ова прашање, Венецијанската комисија, во своето мислење по Законот за заштита од клевета на Република Азербејџан укажала дека: „Не е јасно зошто тужба не може да се поднесе во име на група на лица. Во оваа смисла треба да се спомене дека член 34 од Европската конвенција за човекови права го признава правото на обраќање до Судот исто така и на „секоја ... група на поединци кои што тврдат дека се жртви на повреда на правата утврдени во Конвенцијата и нејзините протоколи од страна на некоја Висока договорна страна.“ Бидејќи заштитата од клевета имплицитно влегува во членот 8 од Конвенцијата во врска со вториот став од членот 10 на Конвенцијата, ранливите групи во општеството би можеле да останат без одбрана од клевета доколку не им се овозможи да ја употребат нивната колективна сила и да бараат заштита од клевета. Поради тоа, се предлага да не се из земе можноста тужбата за клевета да се поднесе од страна или во име

на група на лица чиј углед е нападнат со клеветничката изјава/и.“ Документ CDL-AD(2013)024 од 14 октомври 2014 година, став 85.

Врз основа на наведеното, Судот оцени дека не може основано да се постави прашањето за согласност на одредбата од член 6 став 2 од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда со одредбата од член 16 од Уставот на Република Македонија.

9. Од содржината на одредбите од членот 6 став 3 и член 8 став 3 од Законот, произлегува дека со нив се уредува одговорноста за навреда, и клевета сторени преку средство за јавно информирање, односно т.н. јавна навреда и јавна клевета, за што можат да одговараат авторот на изјавата, уредникот или лицето кое го заменува и правното лице, при што тужителот слободно одлучува против кое од овие лица ќе поднесе тужба за утврдување на одговорност и за надоместок на штета.

Одговорноста на авторот на изјавата, уредникот или лицето кое го заменува и правното лице е општо прифатено правило за одговорност во случај на клевета и навреда сторени преку јавен медиум во законодавството на повеќето европски земји.

Околноста на која што упатува иницијативата, кога навредливата или клеветничката изјава е дадена во контактна емисија, интервју, пренос во живо, според Судот е фактичко прашање што треба да го утврдува судот во секој конкретен случај при оценувањето на пропорционалноста и балансирањето помеѓу правото на слобода на изразување и заштитата на угледот, при што судот ќе биде должен да ја применува практиката на Европскиот суд за човекови права. Европскиот суд за човекови права во случајот *Jersild v. Denmark*, (*Jersild v. Denmark*, App. 15890/89, Пресуда од 23 септември 1994) укажал дека: „известувањето кое се темели на интервјуа, претставува едно од најзначајните средства преку кое пресот може да ја игра својата витална улога на „куче чувар“. Казнувањето на новинарот за помагање во пренесувањето (дисеминацијата) на изјава што ја дало друго лице во интервју, сериозно би го отежнало придонесот на пресот во дискусијата по прашања од јавен интерес и не треба да се предвидува, освен ако постојат особено силни причини за тоа“.

Европскиот суд за човекови права при оценката на неопходноста и пропорционалноста на мерката посебно води сметка не само за содржината, туку и за формата и тонот на изјавата и медиумот преку кој е пренесена. При тоа Судот е поблаг кога клеветничката изјава е дадена во контекст на усмена размена или вжештена дебата, бидејќи во такви случаи апликантот не може однапред добро и внимателно да промисли, како што е случај во писмените изјави.

Во поглед на изјавите дадени во програми кои се емитуваат во живо, Судот во Стразбур укажал дека: „Во контекст на постапката за клевета или навреда, Судот мора да балансира бројни дополнителни фактори при оценката на пропорционалноста на оспорената мерка. Прво, во поглед на начинот на дисеминација на изјавите за кои што станува збор, Судот прави разлика помеѓу програма која се емитува во живо и снимена програма. Кога станува збор за усмени изјави дадени во програма во живо, Судот смета дека овој елемент ја одзема можноста домаќинот на емисијата да ги реформулира, рафинира или да ги

отстрани изјавите пред тие да бидат објавени“ (случај *Lionarakis v. Greece*, App.1131/05 пресуда од 5 јули 2007).

Во случајот *Gunduz v. Turkey* (App.3507/97, пресуда од 4 декември 2003 година), Судот укажал дека: „...изјавите на апликантот биле дадени за време на телевизиска емисија во живо, така што тој немал можност да ги реформулира, рафинира или да ги повлече пред да бидат објавени. (види *Fuentes Bobo v. Spain*, no.39293/98, пресуда од 29 февруари 2000). Слично на нив, Судот смета дека турските судови, кои се во подобра позиција од еден меѓународен суд да го оценуваат влијанието на таквите коментари, не обрнале посебно внимание на тој фактор. Судот смета, дека при балансирањето на интересите на слободниот говор и оние на заштитата на правата на другите според тестот за неопходност од член 10 став 2 од Конвенцијата, потребно е да се даде поголема тежина од онаа на националните судови при нивната примена на домашното право, на фактот дека апликантот учествувал во жива, јавна дискусија“.

Исто така во случајот *Filatenko v. Russia* (App.73219/01 пресуда од 6 декември 2007): „Судот укажува дека форматот на емисијата бил осмислен така да ја охрабрува размената на ставовите и аргументите, така што искажаните мислења да прават противтежа едни со други и дебатата да го одржува вниманието на гледачите. Апликантот бил презентер и ги канализирал прашањата добиени од публиката кои ги забележувал на лист хартија и им ги давал на учесниците. Програмата била пренесувана во живо на телевизија, така што можноста на апликантот за реформулирање, рефинирање или повлекување на изјавите пред да бидат објавени била ограничена. Судот повторува во оваа смисла дека казнувањето на новинарот за тоа што ги формулирал прашањата на определен начин сериозно би го попречила придонесот на печатот во дискусијата по прашања од јавен интерес....“.

Од наведеното произлегува дека оспорената одредба од член 6 став 3 и член 8 став 3 ја утврдуваат општо одговорноста за клевета и навреда сторени преку средствата за јавно информирање, но од неа автоматски не произлегува дека уредникот или лицето кое што го заменува секогаш и во секој случај ќе бидат одговорни за изјава која ја што ја дало друго лице (автор на изјавата) во емисија која што се емитува во живо, од причина што тоа е фактичко прашање кое што треба да го утврдува судот во секој конкретен случај. Ова дотолку повеќе што и во член 6 став 3 и во член 8 став 3, се вели дека за клевета односно навреда „можат“ да одговараат, што имплицира дека тужителот не е обврзан да поднесе тужба против сите три субјекти, ниту судот е обврзан да утврди одговорност за сите три субјекти. Поради наведеното Судот оцени дека не може основано да се постави прашањето на согласноста на одредбата од член 6 став 3 и член 8 став 3 со принципот на владеењето на правото од член 8 став 1 алинеја 3 од Уставот и слободата на изразувањето гарантирана со член 16 од Уставот на Република Македонија, а во врска со членот 10 од Европската конвенција за човекови права.

10. Оспорената одредба од членот 7 став 1 точка 1 во делот: „во работата на Собранието на Република Македонија, во работата на советите на општините и градот Скопје, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител, освен ако тужителот докаже дека е дадена злонамерно“ ги определува основите за исклучување на одговорност

за навреда, преку определувањето на т.н. „привилегирани изјави“. Според текстот на одредбата тоа се изјави дадени: „во работата на Собранието на Република Македонија, во работата на советите на општините и градот Скопје, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител“. Станува збор за т.н. материјален имунитет, односно имунитет за искажано мислење и тој начесто се однесува на пратениците, односно членовите на Парламентот. Се смета дека слободата на мислење и говор на избраните претставници на народот е особено важна за едно демократско општество, поради што речиси сите уставни на европските држави содржат одредби за оваа форма на имунитет. Венецијанската комисија во Извештајот за опфатот и одземањето на парламентарните имунитети Документ на Венецијанската комисија CDL-AD(2014)011 од 21 март 2014 година) – овој имунитет го нарекува „неодговорност“ или „специјална слобода на говор“ и тој означува имунитет од секаква судска постапка за гласањето и за искажаните мислења на пратениците при вршење на нивната функција. Овој имунитет е тесно поврзан со парламентарниот мандат и ги заштитува пратениците кога постапуваат во официјално својство – кога дискутираат и одлучуваат за политички прашања.

Според практиката на Европскиот суд за човекови права, парламентарниот имунитет има „леgitимна цел за заштита на слободниот говор во Парламентот и одржување на поделбата помеѓу законодавната и судската власт“ и дека тие правила „не можат во принцип да се сметаат дека наметнуваат непропорционално ограничување на правото на пристап до судот“ за трети лица согласно членот 6 од Конвенцијата. (Случај *A.v.United Kingdom*, App. No.3537, пресуда од 17 декември 2001).

Материјалниот имунитет како имунитет за искажано мислење, во Уставот на Република Македонија е дефиниран за пратениците на Собранието на Република Македонија – согласно член 64 став 2 од Уставот, пратеникот не може да биде повикан на кривична одговорност или да биде притворен за искажано мислење или за гласање во Собранието; понатаму за судиите – Амандман XXVII – според кој судија не може да биде повикан на кривична одговорност за искажано мислење и одлучување при донесувањето на судските одлуки. Други јавни функционери кои согласно Уставот уживаат имунитет се Претседателот на Републиката (член 83 став 2 од Уставот), Претседателот на Владата на Република Македонија (Амандман XXIII на Уставот на Република Македонија) и судиите на Уставниот суд (член 111 став 2). Меѓутоа за овие функционери во Уставот е утврдено дека уживаат имунитет, без при тоа да се определи содржината на имунитетот, односно без да се определи материјално-правниот имунитет.

Во однос на членовите на советите во општините, согласно член 43 став 3 од Законот за локалната самоуправа, членот на советот не може да биде повикан на кривична одговорност или да биде притворен за искажано мислење или за гласање во советот. Истото е предвидено за градоначалникот во членот 52 став 4 од Законот за локалната самоуправа.

Согласно член 38 од Законот за народниот правобранител („Службен весник“ бр. 114/2009 и 60/2003) Народниот правобранител и замениците на народниот правобранител не можат да бидат повикани на одговорност за дадено мислење и преземени дејства, мерки и активности во вршењето на својата функција.

Од содржината на оспорената одредба од членот 7 став 1 точка 1 произлегува дека основите за исклучување на одговорност за навреда за изјава дадена во работата на Собранието, во работата на советите на општините и градот Скопје, во управна или судска постапка или пред Народниот правобранител, се однесува на лица за кои во Уставот и во наведените закони е утврдено дека уживаат имунитет, односно дека истата е формулирана на начин што е во согласност со уставните одредби, поради што Судот оцени дека не може да се постави прашањето за согласноста на оваа одредба со одредбите од Уставот на кои се повикуваат подносителите на иницијативата.

Во однос на одредбата од членот 7 став 1 точка 2 во делот на „или друг службен документ од истраги за сторени кривични дела или прекршоци“ Судот оцени дека се неосновани наводите во иницијативата за повреда на членот 12 од Уставот на Република Македонија во кој е утврден принципот на презумпцијата на невиност како и членот 18 кој ја гарантира сигурноста и тајноста на личните податоци. Ова од причина што користењето на службените документи од истрага за кривично дело или прекршок е уредено со посебни одредби од Законот за кривичната постапка кои даваат доволно гаранции против нивната злоупотреба, односно за спречување на нивно користење пред правосилно окончување на истрагата, така што Судот оцени дека не може основано да се постави прашањето за уставноста на оваа одредба од Законот.

Членот 9 од Законот го определува товарот на докажувањето во постапката за граѓанска одговорност за клеветата и навреда кој е на страната на тужениот, односно лицето кое изнело невистинити факти, кое е должно да ја докаже нивната вистинитост. Невистинитоста на тврдењето е елемент на клеветата, така што не постои клеветата ако тужениот ја докаже вистинитоста на она што го изнесувал или пронесувал, а што му наштетило на честа и угледот на тужителот. Според Проф. Камбовски, прашањето за докажување на вистинитоста кај клеветата е во релација со начелото на неповредливост на честа и угледот и начелото на вистината – односно што е за правото повредно, дали вистината или честа: „Помеѓу овие две начела очигледно постои колизија. Таа е разрешена на следниот начин: оштетениот, наклеветениот го штити презумпцијата на чесен човек (*quisquis praesumitur bonus*), а сторителот е должен да ја докажува вистинитоста на своето тврдење (*exception veritatis*). Значи оштетениот не е должен да ја докажува невистинитоста на клеветничката изјава. Него го штити споменатата пресумпција: за секого се претпоставува дека е чесен. Оваа (природна) пресумпција е во согласност со правото на секого да биде третиран како чесен човек, што стои во заднината на честа како објект на заштита. Од друга страна, докажувањето дека некој е чесен, дека ужива добар глас и сл. е извонредно тешко, значително потешко отколку докажувањето на постоењето изјава со која таа чест се негира, зашто утврдувањето на честа и угледот на едно лице бара нужно сеопфатно утврдување на сите околности што ја чинат честа и угледот“ Владимир Камбовски, Кривично право – посебен дел, НИО „Студентски збор“ Скопје, 1988.. На оваа линија е и Венецијанската комисија која мислењето по Законот за заштита од клеветата на Република Азербејџан Документ CDL-AD(2013)024, од 11-12 октомври 2013 година (точка 98.), укажала дека ставањето на товарот на докажување на тужителот е премногу тежок товар, па дури и невозможна задача, и дека таквиот пристап

не е во согласност со традицијата во европските земји каде тужените треба да докажат дека фактите се вистинити, а не невистинити.

Од наведените специфичности, произлегува и оправданоста на оспореното законско решение товарот на докажувањето кај клеветата да е на страната на тужениот. И Европскиот суд за човекови права во својата судска практика утврдил дека во принцип, не е во несогласност со членот 10 тужениот во постапката за клевета да го има товарот на докажување, односно ја докаже до разумен цивилен стандард вистинитоста на клеветничката изјава (*McVicar v. the United Kingdom*, App. 46311/99, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, App. 68416/01).

Положбата на тужениот на определен начин е олеснета во случај кога изјавата е насочена кон носител на јавна функција и се однесува на прашање од јавен интерес со предвидениот исклучок во ставот 3 на член 9 од Законот, според кој товарот на докажување паѓа врз тужителот кој како носител на јавна функција има законска должност да даде објаснување за конкретни факти кои најнепосредно се поврзани или се од значење за вршењето на неговата функција, ако тужениот докаже дека имал основани причини за изнесување на тврдење што е од јавен интерес. Слично и Венецијанската комисија во Мислењето за Законот за клевета на Италија во кое укажува дека: „Сепак товарот на докажувањето не треба да се наметнува како обврска на авторот (сторителот) на делото во случај кога е невозможно тој/таа да ја докаже вистината или кога за тоа би биле потребни неразумни напори за него/неа, а тужителот има пристап до релевантни факти“Документ CDL-AD(2013)038, од 6 декември 2013 година.

Конкретните наводи во иницијативата за несогласност на оваа одредба со општите правила за докажување во граѓанската постапка, за Судот се неосновани од причина што станува збор за посебна, специфична материја која е регулирана со оспорениот закон за граѓанска одговорност за клевета и навреда кој како *lex specialis* има предимство во примената во однос на другите закони од областа на граѓанската постапка – Законот за парничната постапка и др.

Поради наведеното Судот утврди дека не може основано да се постави прашањето за согласноста на членот 9 од Законот со одредбите од Уставот на кои се повикуваат подносителите на иницијативата.

11. Наводите во иницијативата дека оспорените одредби од член 18 став 1 и 2 и член 25 став 3 втора реченица биле основа за дискриминација врз основа на општествената положба за нас се неприфатливи од причина што од анализата на целината на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда произлегува дека одредбите од законот всушност прават разлика помеѓу клевета и навреда воопшто и клевета и навреда сторени преку средство за јавно информирање (јавна клевета и јавна навреда) како и дека предвидуваат посебни правила за одговорност на новинарите и другите медиумски

работници (уредник, лице што го заменува), наспрема правното лице. Во законот исто така во неколку одредби се предвидени посебни случаи, односно околности кои ја исклучуваат одговорноста на новинарот и уредникот и такви кои се однесуваат исклучиво на оваа категорија лица (новинари, уредници). Ваквиот пристап на законодавецот произлегува од посебната улога што ја имаат новинарите и воопшто медиумите во општеството и во вршењето на нивната основна дејност – информирање на јавноста за прашања од јавен интерес, па оттука сметаме дека не може да се повлече знак на равенство помеѓу случаите кога клеветата и навредата се сторени од страна на новинар и оние сторени од страна на обичен граѓанин во поинаков контекст.

Улогата на печатот и на медиумите е да ги пренесуваат информациите по прашања од јавен интерес. „Не само што печатот има задача да ги пренесува овие информации и идеи: јавноста исто така има право да ги добие. Доколку тоа не е така, печатот не би можел да ја игра својата витална улога на „куче чувар“ во демократското општество“. „Највнимателното испитување од страна на Судот е потребно кога, како во односниот случај, мерките или санкциите преземени или изречени од националните власти можат го обесхрабрат учеството на печатот во дебатите за прашања од легитимен јавен интерес“. *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway* (App. No.21980/93, Пресуда 20 мај 1999).

Оттука произлегува дека поради улогата на новинарите во демократското општество, тие имаат засилена заштита според членот 10 од Конвенцијата. Сепак, остварувањето на правото на слобода на изразување, носи со себе определени „обврски и одговорности“ кои се однесуваат и на новинарите. Според Европскиот суд: „при остварувањето на правото на слобода на изразување, печатот мора да делува на начин кој е во согласност со неговите обврски и одговорности... Овие обврски и одговорности добиваат посебно значење кога ... информациите што ги пренесува печатот можат да имаат сериозно влијание врз угледот и правата на приватни лица. Понатаму, заштитата што ја имаат новинарите согласно член 10 е да подлежи на условот тие да делуваат со добра верба (со добра намера) со цел да обезбедат точни и веродостојни информации во согласност со одговорното новинарство“ *Times Newspaper Ltd. v. U.K.* App.nos.3002/03, 23676/03, *Fressoz and Roire v. France* (App.no.29183/95, *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*).

Од образложението на Законот произлегува дека причините за неговото донесување се големиот број на судски постапки за навреда и клевета против новинари, превисоки изречени казни и високи износи на обештетување, неоедначена судска практика и сл. Во мислењето на Владата по наводите во иницијативата во врска со членот 18 ставови 1 и 2,, се наведува дека „највисоката граница за досуден надоместок за нематеријална штета е во согласност со Уставот, имајќи го предвид фактот дека ова претставува само ограничување на судовите во определувањето на висината на нематеријалната штета, што директно ги штити новинарите и придонесува кон зајакнување на слободата на изразување“.

Во врска со надоместувањето на штетата во Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда постојат повеќе одредби кои се однесуваат на видот на надоместокот на штетата (материјална и нематеријална штета) и критериумите и околностите што судот треба да ги

земе предвид при определувањето на висината на надоместокот. Така според член 15 од Законот кој го уредува надоместувањето на штетата за навреда, висината на паричното надоместување на штетата треба да биде пропорционална со штетата нанесена на угледот на оштетениот и при нејзиното одредување судот треба да ги земе предвид сите околности на случајот, посебно околностите од членовите 13 и 14. Членот 13 се однесува на ублажување на штетата (извинување и јавно повлекување) а во членот 14 е уредено правото на реагирање, демант, одговор и исправка. и 14 од овој закон како и имотната состојба на тужениот. Во членот 16 кој го регулира надоместувањето на штета за клевета, е определено дека надоместувањето треба да биде пропорционално со предизвиканата штета и да ја опфаќа нематеријалната штета нанесена на честа и угледот на оштетениот, како и докажаната материјална штета како вистинска штета и изгубена добивка. И во овој случај судот треба да ги земе предвид сите околности на случајот, особено околностите од членот 13 и 14 и имотната состојба на тужениот (член 16 став 2). Во ставот 3 на овој член е определено дека како посебни околности судот ќе ги земе предвид околностите што упатуваат на остварување од тужениот на материјална или друга корист со нејзиното извршување. Покрај овие посебни одредби, во членот 17 од Законот е определено дека при определувањето на висината на надоместокот на нематеријална штета во смисла на овој закон ќе ги има предвид одредбите од Законот за облигационите односи. Определените суми во Законот претставуваат највисок износ на надоместување на нематеријална штета кој судот не смее да го пречекори и кој во суштина може да претставува и заштитна рамка. Во согласност со добрата практика на Европскиот суд за човекови права, обештетувањето на тужителот треба да биде претежно фокусирано на неговата морална сатисфакција, а не на финансиската страна на обештетувањето. Тоа повторно е поврзано со оценката на судот што го применува законот, во зависност од специфичните околности на секој случај.

Парламентарното собрание на Советот на Европа во Резолуцијата 1577(2007) со наслов „Кон декриминализација на клеветата“, ги повика државите членки: „да утврдат разумни и пропорционални максимуми на обештетување и камати во случаите на клевета така што да не се доведе во опасност одржливоста на медиумот; како и да обезбедат правни гаранции против досудувањето на обештетување и камата кои се непропорционални на фактичката повреда“.

Во таа смисла е и практиката на Европскиот суд за човекови права кој укажал дека: „националните закони во врска со пресметувањето на штетата за повреда на угледот мора да предвидат можност да бидат земени предвид разновидните фактички ситуации. Потребен е значителен степен на флексибилност, за да можат судиите да ги проценат одштетите, така што тие да одговараат на соодветниот случај“(Случај *Tolstoy Miloslavsky v. U.K.*, *Appl.No.18139/91*, Пресуда од 13 јули 1995) Во тој конкретен случај оштетата од 1.5 милиони фунти Судот утврдил дека претставува повреда на правата од членот 10 од Конвенцијата. Европскиот суд укажал дека она што е важно за износот на оштетата е да постои „разумна врска на пропорционалност“ со нанесената штета и да се земат предвид

сите околности на случајот. Во такви околности спаѓа и имотната состојба на тужените. Во случајот *Steel and Morris v. U.K.* Судот во Стразбур утврдил дека обештетувањето што требало да го платат двајцата апликанти во износ од 36 000 фунти и 40.000 фунти за повреда на деловниот углед на McDonalds, било непропорционално „иако релативно скромно согласно современите стандарди во случаите на клевета во Англија и во Велс“ бидејќи таквите суми биле мошне високи споредено со скромните приходи и средства на тужените. (*Steel and Morris v. U.K., App.No.68416/01*, Пресуда од 15 февруари 2005).

Практиката на Европскиот суд за човекови покажува дека прекумерните износи за надомест на штета за клевета самите по себе можат да значат повреда на членот 10 од Конвенцијата, дури и кога ќе се потврди дека во случајот постоела клевета. Така на пр. во случајот *Kasabova v. Bulgaria*, Судот во Стразбур оценил дека висината на надоместокот за нематеријална штета, кој изнесувал повеќе од 70 минимални плати, односно повеќе од 35 месечни плати на апликантката, е прекумерен и непропорционален со причинетата повреда и дека може да има одвраќачки ефект врз другите новинари при информирањето за прашања од јавен интерес.

Од содржината на одредбите од законот кои се однесуваат на надоместувањето на штетата, како и критериумите утврдени во практиката на Европскиот суд за човекови права, произлегува дека во законот се дадени доволно основи и критериуми врз основа на кои судот при примената на законот, во зависност од околностите на секој конкретен случај, ќе го одмерува износот односно висината на надоместувањето (фиксирање на највисокиот износ на надоместокот на нематеријална штета, барањето за пропорционалност помеѓу висината на надоместокот со нанесената штета на угледот, обврската да се земат предвид сите околности на случајот, вклучувајќи ја и имотната состојба на тужениот, обврската за примена на Европската конвенција и практиката на Европскиот суд за човекови права). Поаѓајќи од посебната улога што ја имаат медиумите во демократското општество, Судот смета дека определувањето на највисокиот износ на надоместокот на нематеријална штета кој се однесува за навреда и клевета сторени од стана на новинар, уредник или правно лице произлегува од потребата тие да бидат заштитени од превисоки износи на надомест на штета во случај на клевета и навреда, односно дека овие одредби имаат заштитен карактер. Прашањето пак за тоа дали утврдените износи во Законот се високи или не е прашање на целсообразност што го цени законодавецот, додека пак прашањето за тоа како овие одредби се применуваат во практиката, е во доменот на судската власт, односно судовите кои непосредно го применуваат законот. Уставниот суд смета дека редовните судови се должни доследно да ги применуваат одредбите од законот кои се однесуваат на пропорционалноста на надоместокот и направената повреда и врз основа на околностите во секој конкретен случај да го одмерат и индивидуализираат износот на надоместокот кој треба да биде сразмерен на нанесената штета на угледот на оштетениот. Максималните износи на надоместувањето на нематеријалната штета треба да се применуваат само во најсериозните случаи кога ќе се утврди дека изјавата била неистинита, дадена со намера да се повреди угледот, спротивно на правилата на новинарската професија.

Поради наведеното Судот оцени дека не може основано да се постави прашањето за согласноста на член 18 став 1 и став 2 со членот 9 од Уставот на Република Македонија.

12. Судот исто така не ги прифати аргументите од иницијативата во однос на членот 23 со кој се уредуваат привремените судски мерки за забрана на натамошно објавување на навредливите или клеветничките изјави. Судот смета дека во членот 23 став 3 прецизно се утврдени основите кога судот може да ги изрече овие мерки (изјавата да е веќе објавена и да постои основано уверување дека со нејзиното натамошно објавување ќе биде предизвикана непоправлива штета за општеството). Судот исто така смета дека правото на жалба на тужениот во конкретниот случај не е нарушено, со оглед на тоа што тој може во жалбата против пресудата, да го обжали и решението со кое е изречена привремена мерка.

Поради наведеното Судот оцени дека не може основано да се постави прашањето за согласноста на одредбата од членот 23 од Законот со уставните одредби на кои се повикува иницијативата.

13. Според член 28 алинеја 2 од Деловникот на Уставниот суд, Уставниот суд ќе ја отфрли иницијативата ако за истата работа веќе одлучувал, а нема основи за поинакво одлучување.

Оспорената одредба од членот 3 од Законот, Уставниот суд веќе ја оценувал и со Решение У.бр.133/2013 од 12 март 2014 година не повел постапка за оценување на уставноста. Судот во решението изразил став дека: „законското уредување на остварувањето на слободата на изразување и информирање, според кое ограничувањето на тие права мора да биде во согласност со меѓународните документи за заштита на човековите права и основните слободи, кои се дел од внатрешниот правен поредок и со примената на становиштата на Европскиот суд за човекови права содржани во неговите пресуди, е токму во насока на заштита на наведените слободи и права признати во меѓународното право и утврдени со Уставот и почитување на општо прифатените норми на меѓународното право, што е во согласност со одредбите на Уставот на кои се повикува иницијаторот. Според Судот, со оспорените член 2 став 2 и член 3 од Законот не се повредуваат член 8 став 1 алинеја 4, Амандманот XXV и член 118 од Уставот, како што се наведува во иницијативата. Ова затоа што Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи е ратификувана од страна на Република Македонија и со тоа, согласно член 118 од Уставот, истата претставува дел од внатрешниот правен поредок. Според Амандман XXV на Уставот, судовите судат врз основа на Уставот и законите и меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот. Оттука, произлегува дека примената на Европската конвенција за заштита на основните човекови права и становиштата на Европскиот суд за човекови права содржани во неговите пресуди, во постапката за решавање на определено прашање поврзано со утврдувањето на одговорноста за навреда или клевета, која се води пред надлежен суд во Република Македонија, е токму во насока на операционализација на овие уставни одредби.“

Во предметната иницијатива оваа одредба е одново оспорена од аспект на членот 118 од

Уставот, но со сосема спротивни аргументи. Во иницијативата по предметот У.бр.133/2013 подносителот сметал дека извор за донесување на оспорениот закон не можела да биде Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, а особено не практиката на Европскиот суд за човекови права, туку исклучиво Уставот на Република Македонија, дека меѓународните договори биле на трето место, во хиерархијата на правните акти, после Уставот и законите. Во предметната иницијатива пак, подносителите сметаат дека од уставната одредба од членот 118 јасно произлегува дека секогаш постои првенство на примена на ратификуваните меѓународни акти.

Поради наведеното, Судот смета дека за потребно да укаже дека од членот 118 од Уставот произлегува дека меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот се наоѓаат помеѓу Уставот и законите и не можат да се менуваат со закон. Меѓутоа, од целината на Законот, особено од членот 2 став 2 на Законот, произлегува дека основната интенција на законот е директно да ги почитува и применува принципите вградени во Европската конвенција за човекови права и практиката на Европскиот суд за човекови права, во согласност со Уставот, земајќи го предвид процесот на ратификација. Оттука, Судот смета дека оспорениот член 3 не може да се анализира одвоено од членот 2 од Законот, односно дека тој не поставува дополнителни услови за примена на Конвенцијата, туку предвидува дополнително обезбедување на почитувањето на современите стандарди вградени во Европската конвенција за човекови права и практиката на Судот во Стразбур, во функција на заштита на правата. Одредбата од членот 3 ги регулира евентуалните исклучоци кои би се јавиле во практиката, при што обезбедува и нивна покриеност со Конвенцијата и практиката на Европскиот суд за човекови права. Поради наведеното Судот оцени дека анализата на оспорената одредба не дава основи за поинакво одлучување од ставот на Судот изразен во Решението У.бр.133/2013, односно дека иницијативата треба во однос на овој член да се отфрли врз основа на член 28 алинеја 2 од Деловникот на Уставниот суд, поради *res judicata*.

Членот 25 став 3 втората реченица која гласи: Ако извршител на делото е новинар износот на нематеријалната штета не може да биде повисок од 2000 евра во денарска противредност, исто така бил предмет на оценка на Уставниот суд, кој со Решение У.бр.85/2013 од 5 февруари 2014 година не повел постапка. Во образложението на наведеното решение, Судот поаѓајќи од наводите во иницијативата, акцентот го ставил на преодниот режим, утврден во ставот 2 и првата реченица од ставот 3 на членот 25, така што директно не се осврнал на содржината на втората реченица, која е предмет на оспорување во оваа иницијатива. Аргументите за неоснованоста на наводите во иницијативата со кои се оспорува ова законско решение, се образложени погоре, во делот на образложението кое се однесува на член 18 став 1 од Законот.

Врз основа на наведеното Судот оцени дека се исполнети условите за отфрлање на иницијативата во делот на член 25 став 3 втора реченица, врз основа на член 28 став 2 од Деловникот, односно поради *res judicata*.

14. Тргувајќи од наведеното, Судот одлучи како во точките 1 и 2 од ова решение.

15. Ова решение, во однос на точката 1, во делот кој се однесува на целината на законот,

член 7 став 1 точка 1 и точка 2 во делот: „од истраги за сторени кривични дела или прекршоци,, и член 23, Судот го донесе со мнозинство гласови, а во однос на член 3, член 4 став 2, член 6 ставови 1, 2 и 3, член 8 став 3, член 9, член 18 ставови 1 и 2 и член 25 став 3 втората реченица, едногласно во состав од претседателот на Судот Елена Гошева и судиите д-р Наташа Габер-Дамјановска, Исмаил Дарлишта, Никола Ивановски, Јован Јосифовски, Вангелина Маркудова, Сали Мурати, д-р Гзиме Старова и Владимир Стојаноски.

У.бр.48/2013

18.02.2015

Скопје

ПРЕТСЕДАТЕЛ

на Уставниот суд на Република Македонија

Елена Гошева